

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Matej Črnjavič

**Ustreznost konceptualizacije Evropske unije kot normativne moči v
mednarodni skupnosti**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Matej Črnjavič

Mentor: doc. dr. Milan Brglez

**Ustreznost konceptualizacije Evropske unije kot normativne moči v
mednarodni skupnosti**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Ustreznost konceptualizacije Evropske unije kot normativne moči v mednarodni skupnosti

Evropska unija se je od svojih zametkov pa do danes razvila v pomemben subjekt mednarodne skupnosti, vendar pa kot subjekt te skupnosti ni jasno definirana. Ne glede na odsotnost jasne klasifikacije, EU na specifičen način vpliva na mednarodno skupnost in njene subjekte, kar nas nujno pripelje do vprašanja, kakšno moč ima EU v mednarodni skupnosti. Razprava o moči EU poteka vse od sedemdesetih let 20. stoletja, kot zadnji odmevnejši prispevek v tej razpravi pa lahko izpostavimo koncept normativne moči, ki pa je v svoji osnovi analitično precej nejasen in nenatančen za empirično proučevanje. Tako je osrednji cilj pričujočega diplomskega dela preko skiciranja razvoja razprav o vlogi in statusu EU v mednarodni skupnosti prispevati k tej razpravi in zgraditi ustrezen analitični okvir za proučevanje normativne moči EU. Kot ustrezen okvir ali kontekst za proučevanje tovrstne moči EU se kaže konstruktivizem, saj poudarja pomen norm in vrednot v konstrukciji identitet in interesov subjektov, kar se ustrezno navezuje na koncept normativne moči.

Ključne besede: akterstvo, Evropska unija, konstruktivizem, moč.

Adequacy of the conceptualisation of the European Union as a normative power in the international community

The European Union has since its early beginnings evolved into an important actor in the international community, however its status and role remain contested. Despite of the absence of a clear classification, the EU exercises specific influence on the international community as a whole as well as its constituents, which necessarily leads to the important question of what type of power the EU is in the international community. The ongoing academic debate about the type of power of the EU started in the 1970s. As one of the latest contributions in this field it is possible to identify the concept of normative power, which has to a large extent been left analytically vague and lacking sufficient precision for empirical analyses. The present thesis tries to contribute to this ongoing debate by developing an adequate and broad analytical frame for studying the normative power EU. The most suitable theoretical approach for addressing this question seems constructivism, for it emphasises the importance of norms and values in the construction of identities and interests of agents, which perfectly corresponds to the concept of normative power.

Key words: actorness, constructivism, European Union, power.

KAZALO

<u>SEZNAM PREGLEDNIC IN SHEM.....</u>	<u>6</u>
<u>SEZNAM KRATIC.....</u>	<u>6</u>
<u>1 UVOD.....</u>	<u>8</u>
<u>2 KONSTRUKTIVIZEM – TEORETIČNO IZHODIŠČE DELA.....</u>	<u>12</u>
2.1 TEMELJNE PREDPOSTAVKE KONSTRUKTIVIZMA	13
2.1.1 NORME	14
2.1.2 PROBLEM AGENT-STRUKTURA	15
<u>3 SUBJEKTIVITETA IN AKTERSTVO EVROPSKE UNIJE V MEDNARODNI</u>	
<u>SKUPNOSTI.....</u>	<u>18</u>
3.1 MEDNARODNA SUBJEKTIVITETA EVROPSKE UNIJE	18
3.1.1 EVROPSKA UNIJA – NOV SUBJEKT MEDNARODNE SKUPNOSTI?.....	20
3.2 MEDNARODNO AKTERSTVO EVROPSKE UNIJE	24
3.2.1 NORMATIVNI IN KONCEPTUALNI PRISTOPI K AKTERSTVU	24
3.2.2 NAVZOČNOST KOT KONCEPT.....	27
3.2.3 EVROPSKA UNIJA KOT AKTER/NAVZOČNOST V MEDNARODNI SKUPNOSTI	28
<u>4 MOČ EVROPSKE UNIJE V MEDNARODNI SKUPNOSTI</u>	<u>31</u>
4.1 RELACIJSKA IN STRUKTURNA MOČ	33
4.2 NORMATIVNA MOČ EVROPSKE UNIJE	38
4.2.1 NORMATIVNA OSNOVA DELOVANJA EVROPSKE UNIJE	42
4.2.2 KAKO EVROPSKA UNIJA ŠIRI NORME V MEDNARODNI SKUPNOSTI?.....	43
4.2.3 KOHERENTNOST, KONSISTENTNOST IN REFLEKTIVNOST V MEDNARODNEM DELOVANJU EVROPSKE UNIJE	52
4.2.4 MEDNARODNA IDENTITETA EVROPSKE UNIJE KOT NORMATIVNE MOČI.....	56
4.3 VOJAŠKA SPOSOBNOST EVROPSKE UNIJE	58
<u>5 SKLEP: EVROPSKA UNIJA – NORMATIVNA MOČ?.....</u>	<u>64</u>
<u>6 LITERATURA.....</u>	<u>67</u>

SEZNAM PREGLEDNIC IN SHEM

Preglednica 4. 1: Taksonomija moči Barnetta in Duvalla.....	35
Shema 4. 1: Agentska in neagentska socializacija.....	47
Preglednica 4. 2: Ekonomska sredstva EU.....	49

SEZNAM KRATIC

EEL	Enotna evropska listina
EMU	Ekonomska in monetarna unija
EOS	Evropska obrambna skupnost
EPS	Evropsko politično sodelovanje
ES	Evropska skupnost
EOP	Evropska obrambna politika
EU	Evropska unija
EVOP	Evropska varnostna in obrambna politika
EVS	Evropska varnostna strategija
ISPA	<i>Instrument for Structural Policies for Pre-Accession:</i> Predpristopni program podpore pri projektih izgradnje infrastrukture na področjih okoljevarstva in prometa.
NATO	Organizacija severnoatlantskega sporazuma
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
OZN	Organizacija združenih narodov
PEU	Pogodba o Evropski uniji
PHARE	<i>Pologne, Hongrie Assistance à la Reconstruction Economique:</i> Predpristopni instrument za finančno in tehnično pomoč.
SAPARD	<i>Special Accession Programme for Agriculture Development:</i> Program pomoči za kmetijstvo in razvoj podeželja.

SZVP	Skupna zunanja in varnostna politika
ZDA	Združene države Amerike
ZEU	Zahodnoevropska unija

1 UVOD

Evropska unija (EU) je bila v začetni fazi razvoja, tj. v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja, precej nepomemben akter mednarodne skupnosti. V svoji zunanji politiki je bila usmerjena predvsem na bivše kolonije, njeno akterstvo pa je bilo utemeljeno na mednarodni trgovini. Petdeset let kasneje je EU pomemben akter v mednarodni skupnosti, še posebej na področju trgovine, razvojnega sodelovanja, spodbujanja regionalnega povezovanja, demokracije, dobrega upravljanja, človekovih pravic, vedno bolj pa tudi na področju varnostnih politik. Zlasti od začetka devetdesetih let 20. stoletja doživlja izredno dinamičen razvoj tako na področju notranje konstitucionalizacije kot na področju zunanjega delovanja ter položaja in vloge v mednarodni skupnosti. Tako se je EU od podpisa Rimskih pogodb leta 1957 pa do danes nedvomno razvila v pomemben subjekt mednarodne skupnosti, kjer je primarno nosilka treh vlog, ki se kažejo kot razvojna pomoč, skupna trgovinska politika ter zunanji odnosi, ki zajemajo skupno zunanjo in varnostno politiko in celoten razvoj na obrambno-vojaškem področju.

Ne glede na pomembnost vloge, ki jo ima EU v mednarodni skupnosti, pa kot subjekt te skupnosti ni jasno definirana, kar je problematično predvsem z vidika njene mednarodne identitete. Povedano drugače, subjekt se preko določitve njegove subjektivitete socializira, kar pomeni, da prevzame določene pravice in dolžnosti, ki jih nek status prinaša, iz česar izhajajo tudi določena pričakovanja drugih subjektov mednarodne skupnosti do tega subjekta. EU bi težko opredelili kot katerega izmed vzpostavljenih subjektov – ne moremo trditi, da je mednarodna organizacija, saj ima nekatere značilnosti, ki presegajo značilnosti klasičnih mednarodnih organizacij, vsaj podobno težko bi jo opredelili kot državo, saj ne izpolnjuje vseh pogojev državnosti. Običajno se EU označi kot subjekt *sui generis*, kar pa samo po sebi niti ne definira EU – niti njene notranje strukture niti njene mednarodne subjektivitete.

Ne glede na odsotnost ustrezne klasifikacije, pa EU na specifičen način vpliva na mednarodno skupnost in subjekte te skupnosti, kar nas nujno pripelje do vprašanja, kako konceptualizirati mednarodno vlogo EU – je EU mogoče opredeliti kot akterja ali zgolj navzočnost v mednarodni skupnosti. Razprava o tem je potekala vse od zgodnjih sedemdesetih let 20. stoletja in se je gibala primarno okrog vprašanja, ali lahko EU opredelimo kot civilno silo (*'civil power'*) ali velesilo (*'superpower'*), referenčna točka pa je bila država kot glavni akter mednarodne skupnosti. Premik v razpravi o mednarodni vlogi EU

predstavlja koncept navzočnosti, ki ga vpeljeta Allen in Smith, da bi se izognila problemom definiranja mednarodnega delovanja akterja, ki ni država.

Sicer pa je pri vsakršnem analiziranju EU bodisi kot subjekta mednarodne skupnosti bodisi kot subjekta mednarodnega prava, njenega političnega procesa in izvajanja politik ali vloge in delovanja v mednarodni skupnosti potrebno izhajati iz njene strukture, njenega specifičnega nastanka ter petdesetletnega razvoja. Prav zgodovinski kontekst, posebnosti EU kot politične skupnosti (*polity*) in pravno-politična podlaga njenega delovanja so predstavljale izhodišče za Mannersovo (2002) idejo, da EU predstavlja normativno moč v mednarodni skupnosti – koncept, ki je analitično (bil) precej nejasen, kar je v akademskem krogu sprožilo široko razpravo o njegovi vsebini, ustreznosti in širši aplikativnosti.

Na podlagi skiciranega razvoja razprav o vlogi in statusu EU v mednarodni skupnosti je cilj pričujočega diplomskega dela prispevati k tej razpravi in zgraditi ustrezen analitični okvir za proučevanje normativne moči EU. Osrednje raziskovalno vprašanje diplomskega dela je zato na videz preprosto: *Ali lahko EU konceptualiziramo kot normativno moč v mednarodni skupnosti?*

Kot ustrezen okvir ali kontekst za proučevanje tovrstne moči EU se kaže konstruktivizem, saj poudarja pomen norm in vrednot v konstrukciji identitet in interesov subjektov, kar se ustrezno navezuje na koncept normativne moči. Ta se v najbolj osnovni definiciji nanaša na sposobnost določanja 'normalnega' v mednarodni skupnosti, kar z drugimi besedami pomeni, da je akter sposoben določati vsebino normativne strukture, ki omogoča in omejuje delovanje vseh akterjev, ki so vanjo vpeti.

Koncept normativne moči pa obsega tako agentsko kot neagentsko izvajanje moči, kar sovпада s konstruktivističnim razumevanjem moči kot dvojne: moč se nanaša na sposobnost vplivati na delovanje nekega subjekta v relacijskem smislu in na sposobnost konstrukcije okoliščin, v katerih se oblikujejo akterji (Wendt 1999, 177; Barnett 2005, 260). Sposobnost določanja 'normalnega' zagotavlja strukturno privilegiran položaj EU v mednarodni skupnosti, saj je sama utemeljena in deluje na tistih normah, ki pomembno določajo strukturo mednarodne skupnosti in s tem identitete in interese akterjev v njej. Konceptualno lahko ustrezno govorimo o relacijski moči in strukturni moči, kot ju določi Susan Strange (1995), povežemo pa jo lahko tudi s produktivno močjo – konceptom, ki se je razvil v razpravi o obrazih moči in katerega cilj je razumeti 'produkcijo' ali konstitucijo subjektov skozi vedenje, družbeni diskurz in družbene odnose.

Čeprav konstruktivizem predstavlja izhodišče diplomskega dela, pa je vendarle smiselno in smotrno preseči tradicionalno ločenost in ekskluzivnost teorij pri razlagi mednarodne

skupnosti. Različne teorije so bolj ali manj uspešne pri razlagi posameznih vidikov delovanja EU, zaradi česar je za popolnejše razumevanje vloge in moči EU v mednarodni skupnosti smotrno različne pristope dopolnjevati. Kombinacija konstruktivizma in nekaterih elementov drugih teorij mednarodnih odnosov tako daje trdnejšo osnovo za zastavljeno nalogo.

Za doseg zastavljenega cilja, torej ugotoviti ustreznost konceptualizacija EU kot normativne moči, je diplomsko delo strukturirano in metodološko utemeljeno na sledeči način. V prvem poglavju je na podlagi analize in sinteze sekundarnih virov predstavljeno teoretično izhodišče dela, v katerem so obrazložene ključne točke konstruktivizma, ki se je kot družbena teorija in teorija mednarodnih odnosov pojavil relativno pozno in je iskal navdih v drugih družbenih vedah. V teorijo mednarodnih odnosov ga je šele v osemdesetih letih 20. stoletja uvedel Onuf (1989), vendar pa je v zelo kratkem času doživel silovit razmah. Predstavitvi temeljnih predpostavk konstruktivizma sledi opredelitev norm in njihove funkcije v mednarodni skupnosti na podlagi konceptualne analize. Posebna pozornost pa je namenjena tudi osrednji dilemi v konstruktivizmu – konceptualiziranju ustreznega odnosa med agenti in strukturo.

Drugo poglavje je namenjeno določitvi mednarodne subjektivitete in akterstva EU. Najprej na podlagi študija sekundarnih virov določim EU kot subjekt mednarodne skupnosti tako, da kritično soočim dva tipa subjektov, in sicer mednarodne organizacije in države, ter pokažem, zakaj bi pogojno lahko EU umestili v katerega izmed obeh tipov. Klasificiranju EU kot subjekta mednarodne skupnosti sledi problematiziranje akterstva EU v mednarodni skupnosti, kjer na podlagi interpretacije in analize sekundarnih virov predstavim zgodovinski razvoj pogleda na akterstvo EU in premik k ideji navzočnosti ter posledice obeh konceptov za izvajanje moči.

Za realizacijo cilja osrednje poglavje diplomskega dela je tretje poglavje o moči EU v mednarodni skupnosti. Na začetku poglavja so na podlagi interpretacije in analize sekundarnih virov iz politologije in znanosti o mednarodnih odnosih predstavljeni različni koncepti moči. Moč se namreč izraža v različnih oblikah in na različne načine, ki jih ni mogoče zadovoljivo zaobjeti z eno samo definicijo oziroma formulacijo, kar je po koncu druge svetovne vojne sprožilo razpravo o t. i. obrazilih moči, ki je vplivala na kasnejše izkristaliziranje ideje o relacijski in strukturalni moči. Tako lahko moč EU lahko ustrezno proučujemo na dva načina, in sicer kot relacijsko, usmerjeno k posameznim akterjem, ki deluje na osnovi oprijemljivih ali neoprijemljivih virov, ali kot strukturalno, ki se nanaša na sposobnost oblikovanja strukturiranega okolja obstoja in delovanja akterjev, oba koncepta pa je mogoče povezati z normativno močjo. V tretjem poglavju tako identificiram kriterije za

določitev normativne moči, pri čemer se opiram na znanstveno-raziskovalno delo akademikov, ki so se ukvarjali s konceptom normativne moči. Aplikacija kriterijev na EU bo deloma izhajala iz njihovega dela, deloma iz mojega raziskovalnega dela. Metodološko se bom naloge lotil z interpretacijo, analizo in sintezo sekundarnih virov ter interpretacijo, analizo in sintezo prevladujočega diskurza v relevantnih dokumentih EU (tj. primarnih virih).

Poseben del tega zadnjega poglavja pa predstavlja vprašanje razvoja in uporabe vojaških sredstev EU. Če upoštevamo, da vojaška sredstva v osnovi niso nezdržljiva s konceptom normativne moči, potem je potrebno z diskurzivno interpretacijo in analizo besedila relevantnih dokumentov iskati skupen jezik, ki kaže na pomen in razumevanje razvoja vojaških sposobnosti akterjev znotraj EU in kako se ta pojav veže na njeno normativno delovanje v mednarodni skupnosti. Povedano drugače, dominanten diskurz v besedilih mora biti takšen, da vojaško moč podreja njeni normativni moči.

Opisana struktura in metodologija mi bo omogočila, da v sklepnem poglavju odgovorim na zastavljeno raziskovalno vprašanje, ali lahko utemeljeno konceptualiziramo EU kot normativno moč v mednarodni skupnosti. Pričakujem, da se mi bodo namesto enoznačnega odgovora v procesu odgovarjanja odprla nova vprašanja in pogledi, vredni nadaljnje problematizacije.

2 KONSTRUKTIVIZEM – TEORETIČNO IZHODIŠČE DELA

Konstruktivizem se je kot družbena teorija in teorija mednarodnih odnosov pojavil v osemdesetih letih 20. stoletja, še posebej zanimiv pa je postal s koncem hladne vojne. Razvil se je kot kritika prevladujočih strukturnih teorij mednarodnih odnosov,¹ navdih pa je iskal v teoretičnem razvoju drugih družboslovnih disciplin, vključujoč filozofijo in sociologijo (Jackson in Sørensen 2007, 163). Konstruktivizem je moč obravnavati v ontološkem, empiričnem ali analitičnem smislu, vendar pa je nemogoče trditi, da gre za enotno teorijo mednarodnih odnosov, saj znotraj same teorije obstajajo različne variacije (Fearon in Wendt 2005, 56).² Konstruktivizem je v teorijo mednarodnih odnosov prvi uvedel Nicholas Onuf (1989), kljub razhajanjem znotraj teoretičnega pristopa, pa lahko različicam najdemo nekatere skupne točke (Ruggie 1998, 33):

- gradniki mednarodne realnosti so tako ideološki (*ideational*) kot materialni in,
- izražajo tako individualno kot kolektivno namernost (*intentionality*), zaradi česar govorimo o intersubjektivnosti,
- pomen in pomembnost ideoloških faktorjev pa nista neodvisna od časa in prostora.

¹ Pomemben zagon razvoju nove teorije mednarodnih odnosov je s svojo kritiko neorealizma in teorije svetovnega sistema, kot dveh strukturnih teorij mednarodnih odnosov, dal Wendt (1987). V svojem delu *The agent-structure problem of international relations theory* kritizira omenjeni teoriji kot nezadostni. Neorealizem kot ontološko primitivne ali nerazdelane predpostavlja agente (države) mednarodne skupnosti, strukture, ki jih razume kot značilnosti pozicioniranja držav ali kot razdelitev sposobnosti med državami, pa jih omejujejo v njihovem delovanju. Teorija svetovnega sistema na drugi strani definira strukture v smislu načel kapitalistične ekonomije kot temeljnih načel organiziranosti mednarodnega sistema. Posledično strukture določajo same akterje in so ontološko primitivne ali neelaborirane. Wendt enosmerno vplivanje, bodisi agenta na strukturo ali obratno, označi kot nezadostno in kot ustrezen okvir določanja odnosa agent-struktura predlaga sociološko teorijo strukturacije, ki je natančneje predstavljena v nadaljevanju.

² Različni avtorji različno razčlenjujejo konstruktivistični pristop k razlagi mednarodnih odnosov, pri čemer je treba opozoriti, da so vse razdelitve in razmejitve zelo arbitrarne. Za predstavbo navajam nekaj avtorjev in njihovih razdelitev. Fearon in Wendt (2005, 57) razločujeta 'pozitivistično', 'interpretivistično' in 'postmoderno' pozicijo. Spet drugačno razčlenitev najdemo pri Jacksonu in Sørensen (2007, 167), ki razločujeta 'konvencionalni' konstruktivizem in 'kritični' konstruktivizem. Ruggie (1998, 35) loči tri vrste konstruktivizma, in sicer neo-klasični in post-modernistični konstruktivizem ter konstruktivizem, ki kombinira vidike obeh. Pettman (2000, 12) pa nekoliko bolj populistično razločuje konzervativni konstruktivizem, ki ga razdeli na mehko in trdo različico, družbeno teorijo in zdravorazumski konstruktivizem. Podobno razčlenitev zasledimo pri Brglezu (2008, 160), ki tudi izpostavi razliko med šibkejšim in robustnejšim družbenim konstruktivizmom oziroma razliko med državocentričnim in družbenocentričnim družbenim konstruktivizmom. Prvega označi kot zunanji pogled, za katerega je značilno tradicionalno pozitivistično razumevanje metodologije, drugega pa kot notranji vpogled, ki povezuje znanost o mednarodnih odnosih s splošno družbeno teorijo. Šibkejši družbeni konstruktivizem nadalje razčleni še na zdravorazumski družbeni konstruktivizem, procesno-relacijsko ontologijo, prenos znanstvenega konstruktivizma v proučevanje mednarodnih odnosov ter povezavo družbenega konstruktivizma s kritičnoteoretsko ontologijo.

2.1 Temeljne predpostavke konstruktivizma

Osrednja točka zanimanja konstruktivistov je torej vloga idej³ pri konstrukciji družbenega življenja (Sterling-Folker 2006, 118). Poudarek na idejah je potrebno razumeti kot dopolnitev argumentov večine teorij mednarodnih odnosov, ki poudarjajo zgolj pomen povsem materialnih pogojev v mednarodnih odnosih (Jackson in Sørensen 2007, 164). Konstruktivizem temu pogledu sicer ne nasprotuje v celoti, vendar pa opozarja, da je vpliv materialnih dejavnikov mogoč prav zaradi idej, ki jim dajejo določen pomen (Fearon in Wendt 2005, 57).⁴ Tako konstruktivizem poudarja konstitutivno vlogo idej in načine, na katere dajejo drugim faktorjev pojasnjevalno vlogo, s tem ko jim dajejo pomen in vsebino (Finnemore 1996, 128).

Druga stična točka je družbena konstrukcija narave agentov ali subjektov, kar z drugimi besedami pomeni, da družbene interakcije proizvajajo družbene identitete ter da identitete in interesi subjektov ne obstajajo ločeno od družbenega konteksta, ampak se družbeno konstruirajo skozi interakcijo (Ruggie 1998, 16; Sterling-Folker 2006, 116). Interesi se oblikujejo v kontekstu norm in vrednot v mednarodni skupnosti in se spreminjajo skupaj s spremembami normativnega konteksta (Finnemore 1996, 2). Tudi identitete so inherentno relacijske in se oblikujejo skozi sodelovanje subjektov v kolektivnih pomenih (Wendt 1992, 397). Tako za konstruktiviste agenti niso dani, ampak jih razumejo kot neke vrste odvisno spremenljivko.

Družbena konstrukcija agentov poteka na dveh nivojih. Na bolj površinski ravni je fokus na vzročnih procesih socializacije, v kateri agenti pridobijo svoje identitete in interese. Na drugi ravni pa konstruktiviste zanimajo konstitutivni pogoji⁵ možnosti, ki jih imajo subjekti za določene oblike subjektivitete (Wendt 1999, 170; Fearon in Wendt 2005, 57). Vendar pa pri tem ne gre za enosmerno vplivanje strukture na oblikovanje identitet in interesov subjektov te

³ Konstruktivizem pomembno razlikuje med idejami in vedenjem (*knowledge*), ki ga opredeli kot tisto prepričanje, za katerega subjekt verjame, da je resnično. Vedenje je lahko individualno (*private*) ali skupno (*shared*). Prvega sestavljajo prepričanja, ki jih imajo posamezni subjekti – v primeru subjektov mednarodne skupnosti pomembno določa, kako le-ti razumejo mednarodne situacije in kako definirajo svoje interese. Individualno vedenje tako obstaja zunaj mednarodnega sistema. Skupno vedenje pa se na drugi strani nanaša na tisto vedenje, ki je posameznikom družbeno skupno in jih povezuje. Z drugimi besedami lahko skupno vedenje imenujemo tudi kultura, ki je sestavljena iz norm, pravil, institucij, ideologije itd. (Wendt 1999, 140–1).

⁴ Jackson in Sørensen (2007, 165) kot primer navajata mednarodni sistem varnosti in obrambe, ki ga sestavljajo ozemlja, prebivalstvo, orožje in drugi materialni faktorji. Vendar pa so ti z vidika konstruktivizma sekundarnega pomena, pomembnejše za sam sistem so ideje in pomeni, ki jim ga pripisujejo subjekti.

⁵ Ti pogoji so lahko zgodovinski v smislu, da se lahko razumevanje vsebine koncepta agenta spreminja v času in prostoru, zaradi česar so ti pogoji kulturno relativni in jih ne moremo utemeljiti na nekih univerzalnih značilnostih biološke konstitucije človeških bitij (Fearon in Wendt 2005, 57).

strukture, ampak za vzajemno de- in re-konstrukcijo. Tako kolektivni pomeni določajo strukture, ki omogočajo in omejujejo delovanje subjektov (Wendt 1992, 397), kar pomeni, da je koncept strukture prepojen z ideološkimi faktorji.⁶ Ustrezno mednarodno skupnost (strukturno) razumejo kot družbeno strukturo, ki jo sestavljajo izoblikovani in kompetentni akterji (Ruggie 1998, 34), osrednji fokus zanimanja pa je, kako ideje definirajo mednarodno strukturo, ki konstruira identitete, interese in kako agenti reproducirajo in spreminjajo to strukturo (Barnett 2005, 252). Gre za problematiko odnosa agent-struktura, ki ji je pozornost namenjena v nadaljevanju.

2.1.1 Norme

Večina konstruktivističnih avtorjev pojasnjuje konstitutivne učinke norm v mednarodni skupnosti tako, da spremembe v delovanju držav razlagajo kot funkcijo delovanja norm. Učinke delovanja norm lahko opazujemo v ponavljajočih se vzorcih obnašanja, ki ga norme predpisujejo in v diskurzu (Kajnc 2008, 89–90). Norme torej omogočajo in omejujejo delovanje akterjev. Posebno pozornost pa jim velja na tem mestu nameniti predvsem zato, ker je cilj diplomskega dela pokazati, kaj pomeni vsebina koncepta normativno moč in kako se kaže mednarodno delovanje EU kot normativne moči. Kaj so torej norme?

Norme so skupna pričakovanja neke skupnosti akterjev glede primerne vedenja – določajo vzorce zaželjenega in normalnega delovanja v določenih okoliščinah (Luard 1990, 201; Finnemore 1996, 22). So torej široko sprejeti standardi obnašanja, zaradi česar pomagajo uravnati odnose med subjekti (Rourke 2001, 75). Na obnašanje akterjev pa vplivajo tako, da spremenijo njihove motive in prepričanja oziroma njihovo razumevanje lastnih interesov (Hermann 2005, 128) – pomagajo obrazložiti, kako so akterji konstituirani ter razložijo identiteto akterjev in s tem vir njihovih preferenc (Hurrell 2005, 142).

Ločiti je mogoče dva različna tipa norm, in sicer regulativne in konstitutivne norme. Konstitutivne norme so tiste, ki določajo mednarodno skupnost in subjekte v njej, pomembne pa so predvsem zato, ker formalno ustvarjajo in omogočajo določene vrste aktivnosti ter spodbujajo skupinsko identifikacijo in identiteto (Hurrell 2005, 145). Na drugi strani pa regulativne norme urejajo vedenje subjektov v mednarodni skupnosti (Schimmelfennig *et al.* 2006, 3). Ker so države vpete v mednarodne strukture, je njihovo delovanje pod vplivom norm, ki konstituirajo te strukture (Finnemore 1996, 3). Norme so pogosto v konfliktu, so

⁶ Za konstruktiviste uspešno vodenje mednarodnih odnosov ne more obstajati brez vzajemno sprejetih pravil, utemeljenih na kolektivni namernosti (*intentionality*) (Ruggie 1998, 33).

nejasne in jih je mogoče različno interpretirati, zaradi česar so za mednarodno skupnost značilne različne norme, ki so si v določenih okoliščinah lahko nasprotujoče (Hurrell 2005, 143).

Sicer pa so norme fluidne in podvržene spremembam, vendar pa lahko za sodobno mednarodno skupnost trdimo, da norme postajajo vedno bolj univerzalno sprejete (Rourke 2001, 75). Na tem mestu velja opozoriti na ustreznost realističnega in neorealističnega argumenta, da so spremembe normativne strukture povezane z močjo (Hurrell 2005, 146). Spodbujanje norm v mednarodni skupnosti lahko razumemo tudi kot poskus krepitve lastne identitete (Ruggie 1998, 16), hkrati pa širitev norm poveča njihovo legitimnost znotraj skupnosti (Björkdahl 2005, 260). So pa spremembe v normativnih osnovah mednarodnega sistema pomemben vidik razvoja tega sistema (Rourke 2001, 75).

2.1.2 Problem agent-struktura

Osrednja dilema v konstruktivizmu torej ostaja vprašanje odnosa med agenti in strukturo.⁷ Na tej točki je očitno vpliv sociologije, saj je konstruktivizem prevzel Giddensovo teorijo strukturacije⁸ kot pristopa k analiziranju odnosa med strukturo in agentstvom, vendar pa ga uporablja v modificirani obliki, saj med agentstvom in strukturo priznava tudi možnost vzročne interakcije.⁹

Pri problemu agent-struktura gre dejansko za ontološki¹⁰ in epistemološki problem. Ideja strukturacije daje agentom in strukturam enakopravni ontološki status, kar zahteva posebno konceptualizacijo odnosa agent-struktura. Gre za dvojno ontologijo, v kateri imata tako agent

⁷ Struktura ni samo materialna, kot jo opredelijo teorije svetovnega sistema. Konstruktivizem govori o strukturah skupnega vedenja, ki ga sestavljajo družbeno konstruirana pravila, načela, norme delovanja in skupna prepričanja (Finnemore 1996, 15).

⁸ Teorija strukturacije je analitična teorija, ki razlaga, kakšne entitete obstajajo v družbenem svetu in kako se naj konceptualizirajo odnosi med njimi. Tako predstavlja konceptualni okvir ali metateorijo za razmišljanje o dejanskih družbenih sistemih, vendar pa ne pove, kakšne agente in strukture lahko pričakujemo v danem družbenem sistemu (Wendt 1987, 355). Teoretiki strukturacije definirajo strukturo kot zbir notranje povezanih elementov kot so agenti, prakse, tehnologije ali ozemlje – dejansko vse, kar ima določen položaj v družbeni organizaciji. Ti elementi so notranje povezani, kar pomeni, da jih ne moremo obravnavati ločeno od njihovih pozicij v strukturi. Narava in oblika notranjih odnosov, ki obsegajo družbeno strukturo, hkrati določajo obseg možnih transformacij ali kombinacij njenih elementov. Družbene strukture tako po definiciji niso zvedljive na odnose med njihovimi elementi, ki jih je mogoče opazovati v danem konkretnem kontekstu, saj vedno obstajajo različne kombinacije in alternative danim odnosom (Wendt 1987, 357). Giddensova teorija strukturacije strukturo opredeljuje z materialnimi viri in konstitutivnimi in regulativnimi pravili (Brglez 2008, 109).

⁹ Giddens nasprotuje možnosti vzročnega odnosa med agentstvom in strukturo, saj po njegovem agenti niso neodvisni od strukture. Vzročni odnos namreč zahteva interakcijo, ki pa je mogoča samo med ločenimi entitetami (Wendt 1999, 180).

¹⁰ Gre za vprašanje narave tako agentov kot struktur in njunega odnosa. Gre za analitično vprašanje, ali so akterji (agenti), njihove sposobnosti in preference dane in je na njihovi osnovi mogoče izpeljati strukturo, ali pa je struktura ontološki primitivna, kar pomeni, da določa akterje in njihove preference (Finnemore 1996, 14). Kot že omenjeno, je prvi pristop značilen za neorealizem, drugi pa za teorije svetovnega sistema.

kot struktura avtonomni položaj (Guzzini in Leander 2001, 317). Taka konceptualizacija omogoča uporabo agentov in strukture za razlago nekaterih ključnih značilnosti enega kot rezultat ali učinek drugega (Wendt 1987, 339), kar pomeni, da se agenti in strukture vzajemno so-oblikujejo in so-določajo. Ustrezno konstruktivizem strukture razume v smislu pravil in pogojev, ki vodijo družbeno delovanje, vendar pa ne določajo delovanja agentov v mehanskem smislu. Odnos med strukturo in agenti namreč vsebuje intersubjektivno razumevanje in pomene, kar pomeni, da strukture sicer omejujejo in omogočajo delovanje agentov, vendar pa lahko agenti s svojim delovanjem strukture tudi preoblikujejo (Barnett 2005c, 159; Jackson in Sørensen 2007, 163).

Strukture kot agregacije družbenih praks so tako spremenljive v času in prostoru (Ruggie 1998, 26) in imajo dve vrsti učinkov, vzročnega in konstitutivnega, kar pomeni, da strukture vzročno in konstitutivno vplivajo na identitete in interese agentov. Vzročni učinki se nanašajo na omogočanje in omejevanje delovanja agentov med sabo in v odnosu do strukture in izhajajo iz predpostavke, da agenti niso v celoti pogojeni s strukturo (Wendt 1999, 170) – vzročni učinek opisuje spremembo stanja Y kot posledico spremembe stanja neodvisno obstoječe X (*ibid.*, 165) – konstitutivni učinki na drugi strani pa se nanašajo na samo konstitucijo agentov in opisujejo, kako lastnosti X omogočajo in določajo, kaj je Y (*ibid.*, 181).

Kakšna je torej aplikacija konstruktivističnega razumevanja odnosa agent-struktura na primer EU (kot agenta) in njenega delovanja v mednarodni skupnosti (kot strukture)? Rosamond (2000, 179) zapiše, da struktura (mednarodna skupnost) pomembno prispeva k oblikovanju EU kot agenta, vendar pa hkrati akterji znotraj EU (države članice, institucije) definirajo strukturo, s čimer postavljajo temelj za agentstvo. Mnogi avtorji celo opozarjajo, da pri razmišljanju o vlogi EU v mednarodni skupnosti EU ne moremo opredeliti samo kot agenta, ampak je potrebno vključiti tudi strukturni vidik, kar pomeni, da tudi na samo EU gledamo kot na strukturo (Kajnič 2008, 15), ki omejuje in omogoča delovanje drugih akterjev znotraj strukture. Podobno Hill (1993, 322) zapiše, da EU predstavlja podsistem mednarodnih odnosov, ki mednarodne odnose hkrati tudi poraja. Ne glede na ustreznost razumevanja EU kot agentske strukture, pa bo zaradi omejitev diplomskega dela EU obravnavana 'zgolj' agentsko, zanemarjen pa bo njen strukturni vidik.

Kako se torej kaže EU kot agent v odnosu do strukture in drugih agentov? Vpliv EU se kaže na dveh ravneh, in sicer v odnosu do same mednarodne skupnosti, v smislu vplivanja na procese, odnose in norme, ki urejajo odnose med njenimi subjekti, in v odnosu do drugih subjektov mednarodne skupnosti, kjer je vpliv veliko bolj neposreden. Pri tem je potrebno

opomniti, da sta obe ravni vplivanja v veliki meri povezani, saj s tem, ko EU vpliva na okolje oziroma strukturo, posredno vpliva tudi na posamezne akterje. Da pa lahko nek subjekt vpliva na mednarodno skupnost in njene subjekte, mora posedovati določeno moč, ki je utemeljena na materialnih in nematerialnih virih, pri čemer je potrebno ohraniti v misli, da imajo materialni viri svoj status v celoti zaradi pomenov, ki jim ga subjekti pripisujejo, zaradi česar se lahko njihov pomen v času spremeni, bodisi poveča ali zmanjša. Iz tega vidika lahko večjo težo pripišemo nematerialnim virom moči, kot so ideje, norme in vrednote.

Kako EU vpliva na normativno osnovo mednarodne skupnosti in jo oblikuje, je zato osrednje raziskovalno vprašanje diplomskega dela. Preden pa bom poskusil odgovoriti na vprašanje o moči EU v mednarodni skupnosti, si je potrebno potrebno zastaviti bolj temeljno vprašanje, ki dejansko pogojuje iskanje odgovora na predhodno zastavljeno vprašanje. Zanima me, kakšen subjekt mednarodne skupnosti je EU in kako se kaže v mednarodni skupnosti – jo je mogoče konceptualizirati kot akterja, za katerega je značilno usmerjeno in namensko delovanje, ki ima v mednarodni skupnosti določene posledice (Bretherton in Vogler 2000, 33) ali kot navzočnost, katere vloga v mednarodni skupnosti izhaja iz samega obstoja subjekta, ki vpliva na percepcije in sooblikuje okolje drugih akterjev (Hill 1993, 309). Določitev subjektivitete EU je pomembna vsaj iz dveh vidikov, ki sta medsebojno povezana. Prvič, določitev EU kot subjekta vsebuje tudi njeno socializacijo, kar pomeni, da prevzame identiteto, ki jo prinaša določena vloga ter drugič, z določitvijo vloge se EU pripiše tudi status v mednarodni skupnosti, ki ga neka vloga prinaša, ter se oblikujejo pričakovanja drugih akterjev.

3 SUBJEKTIVITETA IN AKTERSTVO EVROPSKE UNIJE V MEDNARODNI SKUPNOSTI

Dejansko edina točka strinjanja akademikov o naravi in položaju EU v mednarodni skupnosti je, da EU kot subjekt mednarodne skupnosti ali subjekt mednarodnih odnosov obstaja. Opredelitve EU kot subjekta mednarodne skupnosti pa se gibljejo od mednarodne organizacije pa do kvazi-države, pogosto pa zanjo zasledimo tudi oznako *sui generis*.¹¹ Določitev EU kot subjekta mednarodne skupnosti je pomembna, saj to etiketiranje za subjekt prinaša določeno identiteto, ali povedano drugače, subjekt se preko določitve njegove subjektivitete socializira, kar pomeni, da prevzame določene pravice in dolžnosti, ki jih nek status prinaša. Hkrati iz tega sledijo tudi določena pričakovanja drugih subjektov mednarodne skupnosti do tega subjekta, kar se pomembno navezuje na vprašanje akterstva v mednarodni skupnosti. Toda, kako se naj socializira nek subjekt, ki povsem poruši klasično razumevanje subjektivitete v mednarodni skupnosti, subjekt, ki ne sodi v nobeno od vzpostavljenih in sprejetih kategorij? Po eni strani to predstavlja izziv in priložnost oblikovanja lastne vloge in posledično lastne identitete, po drugi strani pa to subjektu samemu in drugim subjektom predstavlja problem, saj niso jasna ne pričakovanja, ki jih lahko imajo drugi subjekti do subjekta pod vprašanjem, ne sposobnosti tega subjekta.

3.1 Mednarodna subjektiviteta Evropske unije

Preden se lotim analize subjektivitete EU v mednarodni skupnosti, je mednarodno skupnost potrebno vsaj v grobem definirati. Kaj torej je mednarodna skupnost in katere so njene značilnosti? Sociološka definicija mednarodno skupnost opredeli kot »/.../ specifično obliko družbene organizacije, ki ima svoj poseben obstoj in svojo posebno dinamiko in /.../ je nadrejena državam in drugim subjektom, ki v njej obstajajo in delujejo« (Benko 2000, 127). Zgornja definicija sicer najbolj zaobjame moje razumevanje mednarodne skupnosti, vendar pa se kaže kot problematična vsaj na eni točki. Mednarodno skupnost razume kot nadrejeno subjektom, kar nujno implicira zgolj enosmerno, mehansko vplivanje in zanemarja povraten

¹¹ Avtor izraza *sui generis* za (ne)opredelitev narave je Dahrendorf (Dahrendorf, Ralf. 1973. The Foreign Policy of the European Economic Community. *The World Today* 29), ki je zagovarjal, da takratna Evropska gospodarska skupnost ni država, niti ni državi podobna entiteta, saj se od držav razlikuje v političnih institucijah, postopkih in sredstvih, kar pa ni posledica njenega (ne)razvoja, ampak njene stvaritve (v Kajnič 2008, 46).

vpliv subjektov, zaradi česar je nujno vpeljati konstruktivistično razumevanje odnosa agent-strukture.

Po vestfalskem miru leta 1684 govorimo o sodobni mednarodni skupnosti, ki je organizirana na temelju nacionalne države (Simoniti 1996, 46), je strukturirana, njeni konstitutivni elementi pa so objektivni dejavniki (faktorji), subjekti mednarodnih odnosov in mednarodnega prava, procesi in odnosi ter norme, ki te odnose uravnavaajo (Benko 2000, 133). Mednarodno skupnost torej sestavljajo ločene in avtonomne politične enote, med katerimi potekajo pomembne interakcije, ki v določenem obsegu pogojujejo njihovo delovanje, ter dominantna kultura, v kateri se oblikujejo tiste norme, pravila delovanja in institucije, ki obstajajo med političnimi enotami (Stern 2000, 56).

Za sodobno mednarodno skupnost velja (Benko 1997, 18–24): (1) da je splošna ali univerzalna, kar pomeni, da obsega ves svet; (2) sodobni mednarodni pojavi so globalni pojavi, kar pomeni, da mednarodni odnosi postajajo internalizirani, notranji družbeni odnosi v vseh prepletenih razsežjih – npr. političnih, družbenih, ekonomskih in kulturnih – pa dobivajo mednarodne razsežnosti; (3) heterogenost subjektov mednarodnih odnosov, kar najbolj potrjuje obstoj držav z različnimi sistemi in stopnjo razvitosti; (4) visoka strukturiranost, kar med drugim dokazuje veliko število različnih subjektov in interakcij med njimi ter (5) vprašanje preživetja. Za sodobno mednarodno skupnost je značilna tudi odsotnost neke višje avtoritete, kar kaže na element anarhičnosti (Schimmelfennig 2006, 3). Na tem mestu velja omeniti še eno značilnost mednarodnih odnosov, ki je pomembna za diplomsko delo, in sicer, da jih je potrebno razumeti v kontekstu moči kot sredstva za uresničevanje interesov (Benko 1997, 13).

Subjekti mednarodne skupnosti so torej eden izmed njenih sestavnih elementov. Benko (2000, 133) jih natančneje definira kot »/.../ tiste družbene organizacije ljudi, ki usmerjujoče delujejo na razvoj [mednarodne skupnosti],« in mednje prišteva države in mednarodne organizacije ter tiste subjekte, ki vplivajo na mednarodne odnose ne glede na njihov mednarodnopravni status, organiziranost in homogenost. Osrednje teorije mednarodnih odnosov¹² med subjekte mednarodne skupnosti vključujejo jasno definirane vrste akterjev – države, mednarodne (vladne in nevladne) organizacije, (transnacionalna) podjetja, legitimne in nelegitimne nadržavne akterje in posameznike – in jim pripisujejo določene vloge (Kajnič

¹² White (2005) kot jedro teorij mednarodnih odnosov navaja klasični (politični) realizem in neo-različice (strukturni realizem, moderni realizem in realizem znotraj varnostnih študij), pluralizem (liberalni internacionalizem in liberalizem) in njegove neo-različice (komercialni, republikanski in sociološki liberalizem ter neoliberalni institucionalizem) ter marksistične teorije mednarodnih odnosov (teorija svetovnega sistema, gramscianizem, kritična teorija in kritične varnostne študije). Kot eno izmed osrednjih teorij lahko navedmo še konstruktivizem kot teoretični pristop tega dela.

2008, 11). Tako sama klasifikacija nekega subjekta pomembno določa njegov položaj in vlogo v mednarodni skupnosti, saj subjekt prevzame vlogo in identiteto, ki jo določena kategorija vsebuje. EU pa je problematično umestiti v katero izmed naštetih kategorij, saj vsebuje elemente, ki so značilni tako za mednarodne organizacije kot nacionalne države. Kakšen subjekt mednarodne skupnosti je torej EU in kakšna sta posledično njen položaj in njena vloga v mednarodni skupnosti?

3.1.1 Evropska unija – nov subjekt mednarodne skupnosti?

EU je sestavljena entiteta, ki jo sestavljajo Evropska skupnost (ES) s svojo naddržavno naravo, Skupna zunanja in varnostna politika (SZVP), kot na temelju mednarodnega prava vzpostavljena entiteta z izrazitim medvladnim elementom ter Policijsko in pravosodno sodelovanje v kazenskih zadevah, kot na temelju mednarodnega prava vzpostavljena entiteta z mešanim medvladnim in naddržavnim elementom (Weingerl 2003, 165). EU kot posebna entiteta te tri stebre povezuje, s tem ko postavlja splošne cilje in načela ter končne določbe (Curtin in Dekker 1999, 93–4) in zagotavlja enoten institucionalni okvir (3. člen Pogodbe o Evropski uniji). Povezava naddržavne integracije in medvladnega sodelovanja pa se oddaljuje od klasičnega razumevanja pojma unija, ki predpostavlja politično in pravno entiteto s koherentno in uniformno strukturo. Na neuniformnost kaže predvsem spreminjajoča se vloga posameznih institucij pri sprejemanju odločitev na različnih področjih politik (Phinnemore 2003, 48).

Tristebrna struktura in razdeljene pristojnosti imata pomembne posledice predvsem za zunanje delovanje EU, kjer lahko odnos med Unijo in njenimi državami članicami označimo kot rivalski, saj zgolj nekatera področja zunanje politike spadajo v ekskluzivno pristojnost EU, najbolj očitno skupna trgovinska politika. Spet na drugih področjih so pristojnosti deljene med različnimi ravni ali pa ostajajo v rokah držav članic, najbolj evidentno na področjih zunanje in obrambne politike, zaradi česar mnogi EU označujejo kot nepopolnega akterja v mednarodni skupnosti (Knodt in Princen 2003, 196).

Ključna značilnost, ki distancira EU od mednarodnih (vladnih) organizacij,¹³ je njena naddržavna narava, ki se manifestira z delovanjem njenih institucij (Lindau 1999, 3). S

¹³ Ključne značilnosti mednarodnih (vladnih) organizacij so (Bennett in Oliver 2002, 2): (1) stalna organizacija za kontinuirano izvajanje določenih funkcij, (2) prostovoljno članstvo do tega upravičenih subjektov, (3) cilji, struktura in metode delovanja, (4) posvetovalni organ s širokim predstavnštvom in (5) stalni sekretariat za kontinuirano izvajanje administrativnih, raziskovalnih in informativnih funkcij. Mednarodne (vladne) organizacije so ustanovljene s pogodbo in običajno delujejo na osnovi soglasja, priporočil, sodelovanja in drugih neobvezujočih instrumentov.

prenosom pooblastil za oblikovanje politik na različnih področjih, ki klasično predstavljajo pomemben element državnosti, na raven EU in s pogostejšo uporabo kvalificirane večine, postopka soodločanja pri sprejemanju odločitev ter visokih zakonodajnih in sodnih pristojnosti, postaja naddržavna narava EU vedno bolj očitna (Cram, Dinan in Nugent: 1999, 5–6) – *acquis communautaire* tako vključuje številne ključne elemente državnosti, npr. skupni trg, državljanstvo, skupno monetarno politiko in valuto. Tudi razvijajoče se pravo EU z načeli neposredne učinkovitosti in primarnosti kaže na element državnosti (Shaw in Wiener 2000, 64).

Supranacionalizem pa EU vendarle povsem ne približuje konceptu države, saj ni značilen za celotno strukturo EU, ampak zgolj za tista področja delovanja, ki so bila komunitarizirana (Cini 2003, 1). Sicer pa EU enako kot države sprejema javne politike, ki jih izvajajo različne institucije, sprejema zakonodajo in razsoja, interesne skupine in politične stranke pa tekmujejo za vpliv in moč. Kljub omenjenim značilnostim, ki EU delajo podobno državi, pa je nemogoče trditi, da je država. V najboljšem primeru bi lahko šlo za federalno državo, vendar pa se kot entiteta razlikuje tudi od klasične tipologizacije federalnih držav (Jachtenfuchs 2007, 162) – zanjo namreč ni značilna jasna razmejitev oblasti in pristojnosti med osrednjo vlado in njenimi sestavnimi enotami (Hix 2006, 329). Od koncepta države jo oddaljuje tudi odsotnost nekaterih klasičnih indicov državnosti, kot sta monopolni nadzor nad legitimnimi sredstvi prisile – Böröcz in Sarkar (2005, 155) zapišeta, da EU nima zmožnosti delovati avtonomno v razmerju do drugih akterjev, bodisi navznoter bodisi navzven – in enotna davčna politika (Rosamond 2003, 125; Jachtenfuchs 2007, 162). Pomemben sestavni del vsake države je tudi njena civilna družba ali demos kot legitimirajoča avtoriteta političnega sistema (Hix 2006, 336), v EU pa takšna kolektivna identiteta ni prisotna, saj je EU heterogena v smislu socio-ekonomskega razvoja in kulture (Jachtenfuchs 2007, 166). Odsotnost tega vira legitimnosti pogosto povzroča radikalen in težko premostljiv prepad med EU in njenimi državljani (Böröcz in Sarkar 2005, 156).

Zaradi očitnega prepletanja naddržavnega in medvladnega značaja, je EU moč razumeti kot novo obliko kompleksnega, večnivojskega sistema, v katerem je sprejemanje odločitev in izvrševanje oblasti razpršeno oziroma deljeno med različnimi ravni (Rosamond 2003, 120; Hix 2006, 330; Marks, Hoogh in Blank 2006, 358). Tako lahko govorimo o EU kot večnivojski politični skupnosti (*polity*), za katero je značilno, da so nekatere pristojnosti dodeljene osrednjemu nivoju vladanja, druge pa nižjim nivojem. Vendar pa za razliko od ostalih večnivojskih političnih skupnosti (*polity*) za EU velja, da so pristojnosti za oblikovanje

večine politik, ali vsaj tistih, ki jih države obravnavajo kot visoko politiko,¹⁴ podeljene nižjim nivojem vladanja in ne osrednjemu nivoju. Kljub vsemu, pa imajo politične pristojnosti na nivoju EU pomembne posredne distributivne posledice na nivoju države (Hix 2007, 144–145).¹⁵ Politični sistem EU je torej razdeljen na različna prekrivajoča se in rahlo povezana področja politike v okviru omenjenih treh stebrov. Osnova delovanja EU je konsenzualno oblikovanje politik, ki je odvisno od interakcije držav članic in supranacionalnih institucij (Knodt in Princen 2003, 204). EU tako lahko označimo kot poskus oblikovanja supranacionalne politične skupnosti (*polity*) z nekaterimi značilnostmi klasične države (Hix 2007, 142) – gre za integracijo držav, katere posledica je vzpostavitev posebne *polity* z delujočim pravnim redom, sistemom političnih pravic in dolžnosti ter politično skupnostjo (Christiansen 2005, 580; 588). Težko bi sicer trdili, da je EU že postala posebna politična skupnost (*polity*), lahko pa jo označimo kot politično skupnost (*polity*) v nastajanju (Wallace, Wallace in Polack 2005, 9).

Napovedati prihodnji razvoj EU, bodisi povratek h klasični mednarodni organizaciji kot posledici renacionalizacije skupnih politik ali v smeri supranacionalne države, je težavno. Ne gre pa zanemariti dejstva, da med tema skrajnima točkama obstaja vrsta potencialnih, vmesnih izidov, ki pa si jih je vendarle težko zamisliti in jih etiketirati, saj našemu političnemu besednjaku manjka ustrezne terminologije. Evropska integracija je vedno bila supranacionalna politična integracija, kar pa ne razreši vprašanja oblike in vsebine politik EU in v kolikšni meri se bodo te razlikovale od oblike in vsebine politik obstoječih nacionalnih držav (Schmitter 1998a, 2).

Morda bi za določitev EU kot subjekta mednarodne skupnosti bilo potrebno vpeljati novo terminologijo in razširiti krog današnjih političnih skupnosti ter subjektov mednarodne skupnosti, s čimer bi se izognili večnemu vprašanju, kakšna politična entiteta in kakšen subjekt mednarodne skupnosti je EU. Oznaka *sui generis*, ki je pogosto pripeta k EU, je na prvi pogled povsem prazna in ne pove ničesar o političnem sistemu Unije, niti o njenem statusu v mednarodni areni. Ne gre pa zanemariti dejstva, da je EU v procesu nastajanja in Schmitter (1998b, 142) pravi, da dokler evropske meje ne bodo stabilizirane in dokler ne poznamo končnega števila in raznolikosti članov EU, je težko napovedati, kakšna oblika politične skupnosti (*polity*) EU dejansko bo. S tem pomislekom in poglobljenim razmislekom

¹⁴ Hix (2007, 144) med temi področji navaja davčno politiko, obrambo, zunanjo politiko, izobraževanje, zdravstvo in kulturo.

¹⁵ Z oblikovanjem enotnega trga in politike konkurence EU so bile države članice prisiljene zmanjšati intervencije v gospodarstvo. Kot posledico političnih pristojnosti na ravni EU velja omeniti tudi liberalizacijo zračnega prometa, telekomunikacij, oskrbe z energijo in finančnih storitev, kar je velikokrat potekalo z nasprotovanjem domačih interesov držav članic (Hix 2007, 144).

o zgodovinskem razvoju in trenutni točki razvoja EU se oznaka *sui generis* niti ne zdi več tako neuporabna in zgrešena, saj je v bistvu največ, kar lahko označi EU – EU je nek poseben subjekt mednarodne skupnosti, s posebnimi značilnostmi posebne politične skupnosti, ki deluje v mednarodni skupnosti in je s strani drugih subjektov mednarodne skupnosti kot subjekt tudi priznan. Ta njena posebnost pa ima posledice predvsem za naravo njenega delovanja v mednarodni skupnosti, v kateri prevladujejo jasno opredeljeni akterji, kot npr. države in mednarodne organizacije.

Problem določitve narave EU kot posebne politične skupnosti (*polity*) in njene mednarodne subjektivitete pa je povezan tudi z vprašanjem njene identitete, na kar sem opozoril že zgoraj. Fierke in Wiender (2001, 122) trdita, da skupne vrednote in norme, na katerih je EU utemeljena, predstavljajo osnovo njene identitete. Če torej priznamo obstoj identitete EU, ki je utemeljena na nekaterih skupnih normah in vrednotah (Schimmelfennig in Sedelmeier 2004, 667), kot so demokracija, človekove pravice in mir, lahko EU na bolj abstraktni ravni opredelimo kot normativno skupnost (*'norm community'*) ali skupnost, osnovano na vrednotah (*'community of values'*) (Laffan 2001, 714), v kateri norme oblikujejo interese in identiteto njenih članov. Posledično člani delijo pričakovanja o primernem vedenju in normah, ki jim sledijo na osnovi logike primernosti.¹⁶ Te skupne norme in vrednote pa predstavljajo tudi normativno osnovo njenega mednarodnega delovanja. EU nedvomno ima pomembno vlogo v mednarodni skupnosti, ki se na različnih področjih kaže različno aktivno, kar nam vsiljuje vprašanje ali je EU mogoče konceptualizirati kot akterja ali kot navzočnost ter kakšen pomen in posledice ima ta identifikacija za moč subjekta v mednarodni skupnosti, k čemur se obračam na slednjem podpoglavju.

Na tem mestu velja zgolj opozoriti še na vprašanje mednarodnopravne osebnosti¹⁷ EU, ki pa ga zaradi širine in drugačnega fokusa diplomskega dela ne bom podrobneje obravnaval. Podobno kot vprašanje mednarodne subjektivitete EU je tudi to izzvalo različne in nasprotujoče si odgovore. Vzrok za to je odsotnost eksplicitne podelitve statusa mednarodnopravne osebe EU tako v PEU kot njenih kasnejših dopolnitvah (Grilc in Ilešič 2001, 125). Z eksplicitno mednarodnopravno osebnostjo se ponaša zgolj prvi izmed treh stebrov, tj. Evropska skupnost. Ne glede na to pa EU izpolnjuje številne mednarodnopravne kriterije, na podlagi katerih je pridobila t.i. domnevano pravno osebnost (Klabbers 1998; Weingerl 2003). Seveda je potrebno opozoriti, da tu ne gre za pravno formalno podelitev

¹⁶ Več o logiki primernosti in logiki posledic v poglavju o normativni moči EU.

¹⁷ Mednarodnopravna oseba je tista entiteta, ki ima sposobnost vstopati v pravna razmerja ter poseduje pravice in dolžnosti v mednarodnem pravu (Klabbers 2002, 42).

pravne osebnosti in da domnevano sposobnost pozna le pravna teorija. Nastalo vprašanje bi lahko bilo rešeno že, če bi bila sprejeta Pogodba o Ustavi za Evropo, ki EU v 7. členu podeljuje mednarodnopravno osebnost. Sicer pa tudi Lizbonska pogodba, ki je trenutno v postopku ratifikacije, EU podeljuje mednarodnopravno osebnost, in sicer v 47. členu.

3.2 Mednarodno akterstvo Evropske unije

Nejasnost opredelitve EU kot subjekta mednarodne skupnosti ima pomembne posledice tudi za presojo njenega mednarodnega delovanja, saj za to nimamo ustreznega referenčnega modela. Analize fenomena evropske zunanje politike in posledično mednarodne pomembnosti EU so se avtorji primarno lotili iz dveh smeri: nekateri si zastavljajo vprašanje, kako konceptualizirati akterja mednarodne skupnosti in podajajo alternativne, celo *sui generis* konceptualizacije akterstva, drugi pa enostavno predpostavljajo, da EU je akter in jih zanima, kakšne vrste akter je. Različne teorije mednarodnih odnosov različno opredeljujejo akterje, procese in rezultate delovanja, kar je rezultiralo v različnih pogledih na pomembnost EU v mednarodni skupnosti, akterstvo in moč pa se kažeta kot nujno povezana koncepta. Namen tega podpoglavja je tako predstaviti različne pristope k akterstvu EU in pokazati, da je akterstvo EU v celoti vprašljivo, ampak da to samo po sebi ni ovira za izvajanje moči.

3.2.1 Normativni in konceptualni pristopi k akterstvu

Razprava o tem, kako kategorizirati EU kot mednarodnega akterja, je potekala vse od zgodnjih sedemdesetih let 20. stoletja in se je gibal primarno okrog vprašanja ali lahko EU opredelimo kot civilno silo (*'civil power'*) ali velesilo (*'superpower'*). Prvotna analiza akterstva EU je izhajala iz obstoječih konceptualizacij akterstva, kakor so se razvile v posameznih teorijah, prevladujoča teoretična pristopa pa sta bila realizem in liberalizem.

Idejo o Evropi kot civilni sili je razvil François Duchêne, ki izhaja iz predpostavke, da Evropa ne more postati pomembna vojaška sila¹⁸ (Duchêne 1972, 37) in zapiše, da bi Evropa lahko postala prvo območje starega sveta, kjer bi se vojna in nasilje umaknila ideji o civilizirani (*'civilized'*) politiki, zaradi česar bi postala prvi svetovni center civilne moči, ki bi

¹⁸ Duchêne (1972, 38) Evropi na politično-vojaškem področju ne pripisuje velikega pomena in vloge v širši mednarodni skupnosti, ampak jo omejuje na samo Evropo kot celino, pri čemer je zanj tudi to vprašljivo, saj je pod močnim vplivom obeh supersil. Večje možnosti izvajanja vpliva ji priznava na gospodarskem področju, saj prav zaradi te politično-vojaške nesposobnosti v očeh tretjih držav ne predstavlja grožnje, zaradi česar se kaže kot akter, ki bi lahko posredoval v mednarodnih zadevah.

v mednarodni skupnosti igral pomembno vlogo (Duchêne 1972, 43),¹⁹ kar pa bo v veliki meri odvisno od stopnje integracije, ki so je države članice sposobne (Duchêne 1972, 45). Evropa kot civilna sila bo svoje notranje vrednote miru na osnovi ekonomske moči širila v mednarodni skupnosti in si prizadevala za uporabo civilnih, tj. nevojaških sredstev za doseganje civilnih ciljev. Pri tem ne gre za vsiljen status, ampak za zavestno odločitev, ki izhaja iz zgodovinske izkušnje in posledično nastale demilitantne kulture v Evropi (Duchêne v Kajnič 2008, 52).²⁰ V začetku 21. stoletja podobno opredelitev EU razvije Manners (2002), ki EU opredeli kot normativno silo, pri čemer poudarja, da sta koncepta normativne in civilne sile različna koncepta, saj slednji zanemarja pomen idej in norm (Manners 2002, 240).

Istočasno z idejo o EU kot civilne sile se je pojavil tudi pogled na EU kot velesilo. Galtung (1973) je na osnovi analize moči in vzorcev delovanja EU opredelil kot velesilo v nastajanju s povsem novo, tokrat nevojaško formulo za izgradnjo imperija (Galtung 1973, 129). Podobno skoraj dvajset let kasneje razmišlja Hill (1990, 40), ki ugotavlja, da ima EU zaradi svoje številne populacije, pomembne politične tradicije, izkušenj in intelektualne sposobnosti, stabilnosti in gospodarske moči sposobnost postati velesila.

Tako Duchêne kot Galtung EU priznavata akterstvo, čemur pa nasprotuje Bull (1983), ki izhaja iz realističnih predpostavk o primarnosti držav v mednarodni skupnosti in pomenu vojaške moči. Bull (1983, 151) EU kot civilni sili sicer priznava določeno moč oziroma vpliv v mednarodni skupnosti, vendar pa dodaja da sta tako njena moč kot vpliv mogoča samo zaradi ustreznega strateškega okolja, ki pa ga je omogočala vojaška moč držav, nad katero EU nima nadzora. Njegova kritika torej izhaja iz vpliva mednarodne strukture na posameznega akterja, ki določa ali onemogoča delovanje akterjev (Kajnič 2008, 60). Bull ustrezno sklene, da EU ni akter v mednarodni skupnosti, saj nima razvitih lastnih vojaških zmogljivosti,²¹ ampak se pri zagotavljanju lastne varnosti zanaša na vire ZDA, in doda, da akter najverjetneje tudi nikoli ne bo (Bull 1983, 151).

V nasprotju s prevladujočim teoretiziranjem o tem, ali EU je akter mednarodne skupnosti ali ne, pri čemer so številni avtorji izhajali iz obstoječih/vzpostavljenih akterjev, se je Gunnar Sjøstedt lotil vprašanja akterstva EU iz druge strani, tako da je določil kriterije za akterstvo, pri čemer ga zanima, kateri so tisti elementi, ki konstruirajo akterja in njegove zmožnosti

¹⁹ Duchêne (1972, 43) ugotavlja, da je vedno več varnostnih politik usmerjenih na oblikovanje mednarodnega okolja na področjih, kot so ekonomsko sodelovanje, socialne politike in razvojna pomoč, ki na prvi pogled nimajo pomena za varnost. Evropa lahko razvije ustrezna sredstva in ne nosi bremena vojaške moči, zaradi česar bi lahko v svetu, za katerega postaja vedno bolj značilna soodvisnost, imela velik vpliv.

²⁰ Duchêne, François. 1973. The European Community and the Uncertainties of Interdependence. V *A Nation writ Large?*, ur. Max Kohnstamm in Wolfgang Hager, 1–21. London, Basingstoke: Macmillan.

²¹ Bull (1983, 152–7) navaja tri razloge, zaradi katerih bi EU morala razviti lastne obrambne sposobnosti: nasprotujoči si interesi z ZDA, trajna grožnja s strani Sovjetske zveze in možnost regeneracije Evrope.

delovanja (Whitman 1997, 66). Sjöstedt definira tri osnovne pogoje akterstva v mednarodnih odnosih: avtonomija, v smislu, da je subjekt mogoče ločiti od njegovega okolja in v smislu, da obstaja minimalna stopnja notranje kohezije ter posedovanje določenih strukturnih predpogojev za delovanje v mednarodni skupnosti (Hill 1993, 309). Sama avtonomija pa ne pove ničesar o zmožnostih akterja, ki jih definira kot sposobnost avtonomne entitete, da aktivno in namensko deluje v odnosu do drugih akterjev v mednarodni skupnosti. Zmožnosti, kot ena izmed značilnosti akterja, so odvisne od že omenjenih določenih strukturnih predpogojev: obstoj skupnosti interesov, sistem odločanja, sistem kriznega upravljanja, sistem upravljanja soodvisnosti, sistem implementacije, kanali zunanjega komuniciranja in zunanje predstavljanje, lastni viri skupnosti in sistem mobilizacije (Sjöstedt v Kajnc 2008, 56).²²

Hill (1993, 309) ugotavlja, da je ključni prispevek Sjöstedtovega modela uporaba koncepta avtonomije, ki predstavlja pomemben premik od državocentričnosti, ki bi jo sicer implicirala suverenost.²³ To je pomembno predvsem z vidika EU, saj omogoča razmišljanje o akterstvu nedržavnega subjekta. Whitman (1997, 66) kot pomanjkljivost tega pristopa izpostavi predvsem dejstvo, da ne upošteva okolja, v katerem akter deluje, saj to prav tako vpliva na obnašanje in zmožnosti akterja.

To pomanjkljivost Sjöstedtovega modela poskuša odpraviti Hill (1993, 1998) s pomočjo analize razkoraka med pričakovanji zunanjih in notranjih akterjev, vezanimi na zunanjepolitično delovanje EU, in zmožnosti EU, da tem pričakovanjem zadosti, v smislu strinjanja glede vloge, virov in sredstev, ki jih ima na razpolago.²⁴ Gre za pristop, ki določa mednarodne vloge EU in na osnovi njih preverja velikost razkoraka med zmožnostmi in pričakovanji.²⁵ Koncept akterstva torej zajema notranjo dinamiko institucionalnega razvoja, v tem primeru zunanjepolitičnega, in spremenljivo naravo mednarodnega okolja, v katerem subjekt deluje (Hill 1993, 309), kar z drugimi besedami pomeni, da na definiranje zmožnosti akterja pomembno vplivajo (tudi) zunanja pričakovanja in drugi zunanji dejavniki: okolje, v katerem se EU nahaja – npr. njen geografski, ekonomski in tehnološki status – in določa njena področja zanimanja; spremembe strukture mednarodnega sistema; ter mreža odnosov, ki jih je EU ustvarila zase in ki pomembno določajo njeno mednarodno okolje (Whitman 1997, 69).

²² Sjöstedt, Gunnar. 1977. *The External Role of the European Community*. Farnborough: Saxon House.

²³ Koncept akterstva je tako kot zunanja politika (bil) primarno atribut (nacionalne) države.

²⁴ Hill (1993) analizira štiri funkcije, ki jih je EU izvajala do takrat – stabilizacija Zahodne Evrope, upravljanje svetovne trgovine, primarni glas razvitega sveta v odnosu do Juga in drugi Zahodni glas v mednarodni diplomaciji, in šest funkcij, ki jih bi lahko izvajala v obdobju po koncu hladne vojne – nadomestitev Sovjetske zveze v svetovnem ravnotežju moči, regijski pomirjevalec, globalni posrednik, posrednik v konfliktih, most med bogatimi in revnimi ter nadzornik svetovnega gospodarstva.

²⁵ Vidnejši predstavnik omenjenega pristopa je tudi Ginsberg (1999).

Vendar pa pri tem ne velja zanemariti druge smeri vplivanja, torej vpliv notranjih faktorjev na zunanje percepcije in pričakovanja glede sposobnosti delovanja EU (Bretherton in Vogler 2000, 6). Hill (1993) v svoji prvotni analizi ugotavlja, da je razkorak med pričakovanji in sposobnostmi velik, kar je posledica predvsem nekoherentnega zunanjepolitičnega sistema in omejenega akterstva v smislu sprejemanja in dejanskega izvajanja odločitev, vezanega predvsem na obrambno sposobnost. V kasnejši analizi pa Hill (1998) ugotavlja, da se je z razvojem SZVP ta razkorak zmanjšal, vendar pa je bilo to predvsem posledica zmanjšanih pričakovanj, tako zunanjih kot notranjih.²⁶

Problem večine omenjenih pristopov k analizi akterstva EU, z izjemo pristopa razkoraka med zmožnostmi in pričakovanji, je, da gledajo na EU kot enotnega, celostnega akterja (Kajnič 2008, 58). Zunanjepolitične aktivnosti EU namreč obsegajo tako skupnostni kot medvladni vidik, kar pomeni, da evropska zunanja politika zajema aktivnosti različnih akterjev, različne procese in različne ravni politike. Ne glede na različne pristope k akterstvu EU v mednarodni skupnosti, pa problem akterstva EU ostaja. Pomemben prispevek predstavljata prav omenjeno Sjöstedtovo in Hillovo delo, ki pa povsem ne razrešita medstebrske, tako supranacionalne kot medvladne narave zunanjepolitičnega delovanja EU. Rešitev tega problema ponujata Allen in Smith (2008), ki govorita o »spremenljivi in večdimenzionalni« navzočnosti EU v mednarodni skupnosti.

3.2.2 Navzočnost kot koncept

Koncept navzočnosti razvijeta Allen in Smith (2008) z namenom, da bi se izognila problemom definiranja mednarodnega delovanja akterja, ki ni država, in jo opredelita kot odnos med akterstvom in mednarodnim okoljem. Izhodišče koncepta predstavlja ugotovitev, da EU ni popolnoma razviti akter, ki bi bil podoben državi, niti ni povsem odvisen pojav sodobne mednarodne skupnosti. EU opredelita kot spremenljivo in večdimenzionalno navzočnost, ki na različnih področjih mednarodnih odnosov deluje različno aktivno (Allen in Smith 2008, 201). Ta pristop priznava vpliv EU v mednarodni skupnosti navkljub nekonsistentnemu političnemu procesu, ki ga določata hkrati suverenost držav članic in supranacionalizem. Tako pojem navzočnosti nakazuje, da EU ni vpeta v mednarodne odnose

²⁶ SZVP je dvignila pričakovanja glede kolektivne diplomacije, ki so presegale dejanske sposobnosti institucij, sredstev in virov EU. Razkorak med pričakovanji in dejanskimi sposobnostmi se je pokazal predvsem v jugoslovanski krizi, v kateri se članice niso mogle strinjati glede ustreznega odziva na krizo, zaradi česar sta vodilno vlogo prevzela Organizacija združenih narodov (OZN) in Organizacija severnoatlantskega sporazuma (NATO) (McCormick 2007, 74). Ob neuspehu so se zmanjšala pričakovanja drugih akterjev, zmanjšala pa so se tudi lastna pričakovanja EU kot posledica skromnih zmožnosti in sredstev, ki jih je v tem obdobju imela na voljo (Ginsberg 1999, 430).

samo skozi svoje akterstvo, ampak da ima EU vpliv in določeno vlogo v mednarodni skupnosti tudi zaradi samega obstoja, ki vpliva na percepcije in sooblikuje okolje drugih akterjev (Hill 1993, 309).

Allen in Smith (2008, 202–3) zagovarjata, da je navzočnost bolj pomemben fenomen kot akterstvo. Navzočnost je lastnost ali značilnost aren ali mrež aktivnosti in deluje z namenom vplivanja na delovanje in pričakovanja udeležencev. Deluje skozi oprijemljive (institucije, organizacije) in neoprijemljive (ideje, pričakovanja, vrednote) strukture, ki se izražajo skozi različne oblike akterstva, in sicer kot pobudnik (*'initiator'*), oblikovalec (*'shaper'*), ovira (*'barrier'*) in filter (*'filter'*).²⁷ Neko določeno navzočnost tako definira kombinacija različnih faktorjev: mandat (*'credentials'*) in legitimnost, sposobnost delovanja in mobilizacije virov ter percepcije in pričakovanja s strani drugih akterjev.

Koncept navzočnosti tako omogoča širšo obravnavo in analizo delovalcev v mednarodni skupnosti, saj ne izhaja iz državocentričnosti ali akterstva. Ima torej dva elementa. Prvi je, da so za EU značilne posebne oblike zunanjega delovanja, drugi pa, da te različne pojavne oblike in različne strukture pomembno vplivajo na percepcije drugih akterjev v mednarodni skupnosti (Rosamond 2000, 177). V nekem smislu se koncept navzočnosti veže na določanje akterstva EU na osnovi razkoraka med (zunanji) pričakovanji in (notranji) sposobnostmi EU, saj poudarja zunanje percepcije EU in učinke, ki jih ima tako na psihološko kot operativno okolje drugih subjektov (Hill 1993, 309; Whitman 1997, 309).

3.2.3 Evropska unija kot akter/navzočnost v mednarodni skupnosti

Kot je bilo ugotovljeno v predhodnem podpoglavju, EU kot subjekt mednarodne skupnosti ni jasno definirana, kar ima pomembne posledice tudi za razumevanje njene vloge v mednarodni skupnosti. Ne glede na odsotnost ustrezne klasifikacije, pa EU na specifičen način vpliva na mednarodno skupnost in subjekte te skupnosti. Je pomemben igralec v svetovni trgovini – je največji, najbogatejši in najmočnejši trgovinski blok in je svetovno vodilna ekonomska sila (Peterson 2008, 202), vzpostavljeno ima široko mrežo odnosov s praktično vsemi državami sveta, ki se raztezajo od trgovinskega do političnega sodelovanja, in je skupaj z državami članicami največji donator humanitarne in razvojne pomoči na svetu

²⁷ Vsaka izmed omenjenih oblik ima značilen niz lastnosti in posledic za akterje na danem področju. Pobudnik in ovira sta vezana na oprijemljive strukture, s tem da prvi daje pozitivne spodbude za določeno pot delovanja, drugi pa negativne, ki lahko vključujejo stroške ali kaznovanje. Na drugi strani pa oblikovalec in filter izhajata iz neoprijemljivih struktur. Oblikovalec deluje subtilno s ciljem oblikovati delovanje udeležencev v določeni areni, filter pa deluje s ciljem izključiti določene možnosti in omejiti pričakovanja (Allen in Smith 2008, 203).

(Ginsberg 2001, 1). Od svojih zametkov leta 1952 pa do danes se je pomembno strukturno razvila in oblikovala številne skupne politike, ki imajo bolj ali manj neposredne učinke na druge subjekte mednarodne skupnosti, kar nas je nujno pripeljalo do vprašanja ali je EU mogoče opredeliti kot akterja v mednarodni skupnosti.

Prve razprave o vlogi EU v mednarodni skupnosti so bile normativne narave in so bodisi potrdile bodisi zavrnile akterstvo EU. Pri tem je potrebno razumeti, da so bili omenjeni pogledi na akterstvo EU nujno pod vplivom konteksta, v katerem so nastali, torej hladne vojne (Whitman 1997, 66). Istočasno se je pojavila bolj konceptualna usmeritev k določanju EU kot mednarodnega akterja, ki se osredotoča bodisi zgolj na notranje dejavnike (Sjöstedt, 1977) bodisi pri opredelitvi akterstva upošteva tudi zunanjo strukturo (Hill 1990, 1993; Ginsberg, 1999). Pomemben prispevek k razumevanju vloge EU v mednarodni skupnosti pa predstavlja koncept navzočnosti, kot ga razvijeta Allen in Smith (2008), saj se z njim izognemo problemom definiranja mednarodnega akterja, ki ni država. Navzočnost je razumljena kot nadomestek in razširitev koncepta akterstva (Bretherton in Vogler 2000, 33).

V nasprotju s prevladujočimi konceptualizacijami akterstva pa konstruktivizem ne izhaja iz materialnih sposobnosti nekega subjekta, ampak akterstvo razume kot rezultat kompleksne interakcije in pogajanja med različnimi pomeni vsebine koncepta akterstva. Konstruktivistični pristop k akterstvu se tako osredotoča na dve stvari: prvič, če in kako nek subjekt mednarodne skupnosti konstruira samega sebe kot akterja in drugič, če in kako ta subjekt okolica konstruira kot akterja (Larsen 2002, 287). Gre torej za odnose interakcije med subjektom in strukturo ter med subjekti strukture, v katerih se konstruira akterstvo. Ta kompleksna interakcija prispeva k procesom strukturacije, ki se odraža v vlogah,²⁸ ki so na razpolago EU. Tako je EU razvila specifične vloge, s katerimi je vplivala na razvoj mednarodnega sistema. Te vloge so bile odraz omejitev in priložnosti zunanje strukture, posebna narava EU pa je pripomogla k njeni sposobnosti delovanja v takem kontekstu (Bretherton in Vogler 2000, 34).

Na osnovi zgoraj zapisanega lahko ugotovimo, da so izhodišče različnih pristopov za določanje akterstva različna, vendar pa so si zaključki, ali EU je ali ni akter v mednarodni skupnosti, podobni. Kako se torej kažeta akterstvo in navzočnost EU v mednarodni skupnosti? Če akterstvo razumemo kot usmerjeno in namensko delovanje v mednarodni

²⁸ Z vidika konstruktivizma so vloge, ki jih igrajo akterji oblikovane z interakcijo agentstva in strukturnih faktorjev in so akterjem na voljo v različnem obsegu. Sposobnost akterja za izkoriščanje priložnosti, ki izhajajo iz strukture, bo prispevala k razvoju medakterskega razumevanja in posledično pričakovanj drugih akterjev (Bretherton in Vogler 2000, 32).

skupnosti, ki ima določene posledice (Bretherton in Vogler 2000, 33),²⁹ lahko utemeljeno trdimo, da je bilo akterstvo EU v njenih zgodnjih letih utemeljeno zlasti na gospodarskih virih, hkrati pa je bilo rezultat nekaterih skupnih politik, predvsem trgovinske in kmetijske (Bretherton in Vogler 2000, 35). Z razvojem evropskega političnega sodelovanja (EPS) ter kasneje s SZVP in Evropske varnostne in obrambne politike (EVOP) so se povečale tudi vojaške in obrambne sposobnosti EU, vendar pa EU ni uspela razviti lastne varnostne identitete, kar se kaže predvsem v pogostem nestrinjanju držav članic glede vojaških dimenzij zunanjepolitičnih vprašanj in politični (ne)volji uporabiti vojaška sredstva, ki jih imajo na razpolago (Treacher 2004, 49; Toje 2005, 118), zaradi česar ji na tem področju ne moremo pripisati akterstva (Rosencrance 1998, 15). Ne glede na težave na varnostno-obrambnem področju je EU igrala pomembno vlogo v mednarodni skupnosti, vendar so bile njene aktivnosti primarno nevojaške narave, izhajajoče iz ES (Ginsberg 1999, 431).³⁰

Literatura o vlogi EU v mednarodni skupnosti se po večini strinja, da EU ima določeno mednarodno navzočnost in da izvaja nekatere vidike akterstva, kar pomeni, da se je na nekaterih področjih realizirala kot akter, na drugih pa ne (Bretherton in Vogler 2000, 6; Marsh in Mackenstein 2005, 55). Odgovor na vprašanje, zakaj lahko EU na nekaterih področjih konceptualiziramo kot akterja, spet na drugih pa kot navzočnost, ponudita Knodt in Princen (2003, 201), ko zapišeta, da obstajata dva predpogoja za prehod od navzočnosti k akterstvu EU, in sicer koherentna notranja vizija EU, katere oblikovanje je determinirano z njeno notranjo strukturo, ter ustrezna sredstva za doseganje te vizije, oba pa sta za EU povsem specifična, v smislu, da EU kot politična entiteta ni povsem razvita. Na osnovi zapisanega lahko zaključim, da EU sicer je akter v mednarodni skupnosti, vendar je povsem različen tip akterja od obstoječih, je akter *sui generis* (Rosencrance 1998; Knodt in Princen 2003, 203).

Vendar pa je za samo identifikacijo moči EU v mednarodni skupnosti določitev akterstva ali navzočnosti EU v veliki meri irelevantna. Kot je razvidno iz zgoraj zapisanega, nek subjekt mednarodne skupnosti svoj vpliv ali moč izvaja v obeh primerih. V primeru navzočnosti subjekt s samim obstojem v mednarodni skupnosti doseže, da se drugi subjekti odzivajo na njegovo delovanje tako, da spreminjajo svoje lastno delovanje in obnašanje. V

²⁹ Bretherton in Vogler (2000, 38) določita pet kriterijev za pripis akterstva: (1) skupna zavezanost k povezujočim skupnim vrednotam in načelom, (2) sposobnost identificirati politične prioritete in oblikovati koherentne politike, (3) sposobnost učinkovitega pogajanja z drugimi akterji mednarodne skupnosti, (4) razpoložljivost in sposobnost uporabe političnih instrumentov in (5) notranja legitimnost procesa sprejemanja odločitev in prioritet zunanje politike.

³⁰ V sklopu teh aktivnosti velja omeniti Evro-Mediterransko partnerstvo, Partnerstvo z Rusijo, vodenje implementacije civilnih vidikov daytonskega mirovnega sporazuma, sprožitev globalne diplomatske iniciative za obnovo Pogodbe o jedrskem neoboroževanju in nadzorovanju portipehotnih min ter omogočanje mirovnih pogajanja in paktov stabilnosti z državami Vzhodne Evrope (Ginsberg 1999, 431).

primeru akterstva pa je moč veliko manj latentna, saj gre za usmerjeno in namerno delovanje nekega subjekta mednarodne skupnosti. Ključno za razpravo o moči EU v mednarodni skupnosti torej je, da ta ni pogojena z akterstvom.

4 MOČ EVROPSKE UNIJE V MEDNARODNI SKUPNOSTI

Oprelitev koncepta moči lahko označimo vsaj kot problematično. Moč se namreč izraža v različnih oblikah in na različne načine, ki jih ni mogoče zadovoljivo zaobjeti z eno samo definicijo oziroma formulacijo. Danes je v znanosti mednarodnih odnosov mogoče zaslediti različne definicije moči, ki pa po večini odražajo pogled na moč, kot se je razvil v petdesetih letih 20. stoletja, ki z ozko usmerjenostjo na države in materialna sredstva podcenjuje kompleksnost moči v mednarodni politiki – zato je bila zlasti v mednarodnih odnosih moč dolgo časa domena realizma (Berenskoetter 2007, 1). Ne glede na različnost definicij in problematičnost samega koncepta, pa v literaturi mednarodnih odnosov moč ostaja eden osrednjih in temeljnih konceptov (Rothgeb 1993, 18). Čeprav v znanosti mednarodnih odnosov obstaja nestrinjanje glede narave in pomena moči, pa je mogoče ločiti dva osrednja pristopa k analizi moči: moč, ki jo bodisi razumejo kot lastnost ali značilnost držav, utemeljeno na virih, zaradi česar se zdi bolj oprijemljiva in lažje merljiva, ter relacijsko moč, ki vsebuje odnos med dvema akterjema. Pomembno mesto v analizi moči v mednarodnih odnosih pa je dobil tudi koncept strukturne moči.

Tradicionalno razumevanje moči je moč povezovalo z določenimi viri (prebivalstvo, ozemlje, naravni viri, ekonomska moč, vojaške sile, politična stabilnost), zaradi česar jo je opredelilo kot lastnino ali posest držav, ki so si prizadevale za maskimizacijo teh virov in s tem moči (Morgenthau 1995, 102), s čemer so v mednarodni skupnosti vzpostavile ravnotežje moči. Moč je bila razumljena enodimenzionalno, vezana je bila na vojaško moč in bila enostavno merljiva (Rothgeb 1993, 19). Ta pristop je bil izzvan z idejo relacijske moči, ki gleda na moč kot na odnos, v katerem vedenje A povzroči spremembo vedenja B, in prepozna tudi večdimenzionalno naravo moči, zaradi katere merjenje moči postane skoraj nemogoče (Baldwin 2005, 178). Na osnovi ideje relacijske moči se je v politologiji zgodila razprava o različnih obrazih moči (Bachrach in Baratz 1971; Lukes 1986, 2005), ki je vplivala tudi na razpravo o moči v znanosti mednarodnih odnosov, kjer je bila moč tradicionalno atribut

države (Whitman 1997, 56), vezana pa je bila na vojaško moč, zaradi česar so bile velikokrat spregledane nevojaške oblike moči (Baldwin 2005, 184).

Pomemben prispevek k razumevanju moči v mednarodnih odnosih predstavlja konstruktivizem, ki oprijemljivim virom moči doda pogled na moč, ki je osnovana na neoprijemljivih virih, kot so ideje, norme in vrednote (Wendt 1999, 97). Tako konstruktivizem opozarja, da so tradicionalne teorije mednarodnih odnosov z osredotočenostjo na materialne sposobnosti spregledale intersubjektivno dimenzijo moči (Adler 2005, 103) in poskuša to pomanjkljivost odpraviti s poudarjanjem pomena nematerialnih, tj. ideoloških (*'ideational'*) sredstev moči, ki že v osnovi določajo in omogočajo pomen materialne moči in interesov držav, zaradi česar so pomembnejši pokazatelj moči (Tannenwald 2005, 19).³¹ S tem pogledom v določeni meri sovpada delo Nyea (1990), ki govori o mehki moči (*'soft power'*), osnovani na neoprijemljivih virih kot nasprotje trdi moči (*'hard power'*), ki je osnovana na oprijemljivih virih, kot sta vojaška in ekonomska moč.

Kot kritika relacijske moči se je pojavil nov pogled na moč kot strukturno moč, ki ni vezana na agentstvo subjekta (Baldwin 2005, 184), kar pomeni, da ni osnova na vzročno-posledičnem odnosu med A in B. Strukturna moč se nanaša na moč oblikovanja ali nadziranja struktur, ki omejujejo in omogočajo delovanje subjektov (Guzzini 1993; Strange 1995).

Sicer pa je moč neodvisno od tega, ali jo opredelimo v relacijskem ali strukturnem smislu, vedno osnovana na virih, ki so lahko oprijemljivi (prebivalstvo, ozemlje, naravni viri, ekonomska moč, vojaške sile) ali neoprijemljivi (norme, vrednote, ideologija) (Strange 1995, 29; Diez 2005). Moč EU lahko ustrezno proučujemo na dva načina, in sicer kot relacijsko, usmerjeno k posameznim akterjem, ki deluje na osnovi oprijemljivih ali neoprijemljivih virov, ali kot strukturno, ki se nanaša na sposobnost oblikovanja okolja obstoja in delovanja akterjev.

³¹ Wendt v svojem znamenitem članku *Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics* (1992) zapiše, da anarhičnost mednarodnega sistema nujno ne vodi v oboroževalno tekmo, ampak lahko interakcije med državami vodijo tudi k bolj prijateljskem odnosu in sodelovanju v anarhiji, s čemer poudari vlogo idej pri konstruiranju realnosti.

4.1 Relacijska in strukturna moč

Pojav koncepta relacijske moči,³² ki moč opredeli kot odnos, v katerem A s svojim delovanjem poseže v neodvisno in resnično delovanje B (Holsti 1995, 118) je sprožil široko razpravo o t. i. 'obrazih moči',³³ ki jo lahko do določene mere povežemo s tremi teorijami mednarodnih odnosov, in sicer realizmom, institucionalizmom/režimsko teorijo in konstruktivizmom (Berenskoetter 2007, 3). Prvotne konceptualizacije moči – prvi in drugi obraz moči (Dahl 1957; Bachrach in Baratz 1971) – so bile povsem behavioristične, kot nosilce moči so identificirale posameznike, moč pa so razumele v povezavi z odnosom nadrejenosti in podrejenosti ali kot 'moč nad' (Lukes 1986, 3). Osrednje vprašanje, ki so si ga zastavljale, je bilo: kaj pomeni, da ima A moč nad B?

Najbolj enostavno, zdravorazumsko in hkrati najvplivnejšo konceptualizacijo moči zasledimo pri Robertu Dahlu (1957: 201–203), ki zapiše, da ima A moč nad B v tolikšni meri, kolikor lahko prisili B, da ta stori nekaj, česar sicer ne bi, pri čemer mora nujno obstajati konflikt interesov. Posledično B zaradi moči A spremeni svoje vedenje in se zaveda, da je njegovo spremenjeno vedenje v nasprotju z njegovimi dejanskimi interesi. Osrednje značilnosti Dahlovega koncepta moči so tako namernost delovanja, konflikt interesov in razlika v virih moči (Lukes 2005, 16–19). Dahlova definicija moči je našla pomembno mesto v razumevanju moči, vplivala pa je tudi na prevladujoč del kasnejše razprave in empiričnega dela o moči (Rile Hayward 1998, 4).

Pomemben premik od behaviorističnega pogleda na moč predstavlja delo Stevena Lukesa v sedemdesetih letih 20. stoletja, ki izhaja iz predpostavke, da je omejevanje koncepta moči na situacije, v kateri je prisoten dejanski konflikt interesov, neprimerno, saj se moč A kaže

³² Koncept relacijske moči je v bistvu zelo širok koncept, saj zajema vse definicije moči, ki kot osnovo analize moči predpostavljajo odnos med dvema subjektoma. Tako v to kategorijo spadajo 'obrazi moči', 'mehka' in 'trda moč' (Nye 1990) ter nekateri zgodnji poskusi konceptualizacije strukturne moči, ki so v osnovi relacijski.

³³ Prvi obraz moči se nanaša na sprejemanje odločitev, zaradi česar objekt analize moči predstavlja arena sprejemanja odločitev, natančneje vpliv posameznih akterjev v postopkih sprejemanja odločitev (Dahl 1957). Drugi obraz moči nadgradi prvega s tem, ko prepozna, da se moč izvaja tudi v procesu postavljanja agende, še preden se začne postopek sprejemanja odločitev, kar pomeni, da moč postavljanja agende predhodi moč sprejemanja odločitev. Za razliko od prvega obraza moči je drugi obraz bolj strukturno usmerjen, kar pomeni, da se moč ne izvaja neposredno med dvema akterjema, ampak posredno, preko družbenih institucij, v katerih akterja delujeta. Gre za vprašanje, kdo ima moč postavljati agendo, pri čemer gre dejansko za oblikovanje ali vzdrževanje družbenih in političnih vrednot in institucionalnih praks (Bachrach in Baratz 1971). Tretji obraz moči pa predhodna koncepta nadgradi s tem, ko analizo moči osredotoči na oblikovanje preferenc akterjev (Lukes 2005).

tudi z njegovim vplivanjem na oblikovanje samih preferenc B (Lukes 2005, 27).³⁴ Berenskoetter (2007, 10) to opredeli kot sposobnost oblikovanja 'normalnega'. Moč je povsem latentna, izvajanje moči je namerno ali nenamerno (Lukes 2005, 42), poteka pa preko družbene interakcije, v kateri se konstruirajo interesi/preference akterjev. Pripis moči akterju pa hkrati pomeni pripis (moralne) odgovornosti za posledice izvajanja moči (Lukes 1986, 13). Njegov pristop je usmerjen k agentstvu, kar pomeni, da je še vedno mogoče razlikovati med tistimi, ki moč imajo, in tistimi, ki je nimajo (Guzzini 1993). Na isti osnovi zgradi svojo konceptualizacijo moči tudi Michel Foucault, ki govori o proizvodni oziroma disciplinirajoči moči, ki je vseprisotna in totalna in se kaže v proizvodnji subjektov (Digeser 1992, 977).

V istem obdobju je tudi druga skupina teoretikov nasprotovala predpostavkam prvih dveh obrazov moči. Teoretiki moči so se strinjali, da lahko dejanje A označimo kot izvajanje moči le v primeru, ko ta razume in pričakuje njene učinke, kar pomeni, da je posledica izbire (Rile Hayward 1998, 5). Connolly (1974, 3. poglavje) zapiše, da je vzrok takemu razumevanju moči ideja, da mora ustrezna definicija moči ohraniti povezavo med močjo in moralno odgovornostjo. To implicira, da A izbere način delovanja, ki bo omejil sposobnost izbire in delovanja B, kar lahko pomeni dvoje: da se tega zaveda in namerava povzročiti vplive na delovanje B ali da so ti vplivi sicer nenamerne, vendar predvidljive posledice njegovega delovanja. Konceptualizacije moči omenjene skupine se nanašajo na razumevanje moči tako po Dahlu in Bachrachtu in Baratzu kot na Lukesov premik h konstrukciji preferenc akterjev, vsebujejo pa idejo moralne odgovornosti.

Na osnovi omenjenih obrazov moči sta Barnett in Duvall (2005a, 2005b) ustvarila taksonomijo moči, v kateri ločita moč prisile (*'compulsory power'*), pri kateri izhajata iz Dahlove konceptualizacije, institucionalno moč (*'institutional power'*), ki odraža prispevek Bachracha in Baratza, strukturno moč (*'structural power'*), ki gradi na delu Lukesa in produktivno moč (*'productive power'*), ki temelji na delu Foucaulta. Konceptualno razlikovanje moči izhaja iz dveh analitičnih dimenzij, ki predstavljata bistvo splošnega koncepta moči: vrste družbenih odnosov, skozi katere deluje moč in značilnosti teh odnosov. Pri prvi dimenziji gre bodisi za odnose interakcije med akterji oziroma 'moč nad' ali odnose konstitucije akterjev oziroma 'moč do/za'. Druga dimenzija pa naslavlja neposrednost in specifičnost ter posrednost in razpršenost družbenih odnosov, skozi katere deluje moč (Barnett in Duvall 2005b, 42–9; glej preglednico 4. 1):

³⁴ Ključnega pomena je ločevanje dejanskih in domnevnih interesov, ki pa je izredno težavna. Največ kar lahko trdimo je, da so objektivni interesi akterjevi domnevni interesi v pogojih popolne informiranosti, kar pa je zgolj hipotetično stanje (Hay 2002, 181).

Preglednica 4. 1: Taksonomija moči Barnetta in Duvalla

		<i>Specifičnost odnosov</i>	
		<i>Neposredni</i>	<i>Posredni/razpršeni</i>
<i>Moč deluje skozi</i>	<i>Interakcije specifičnih akterjev</i>	MOČ PRISILE	INSTITUCIONALNA MOČ
	<i>Družbeni odnosi konstitucije</i>	STRUKTURNA MOČ	PROIZVODNA MOČ

Vir: Barnett in Duvall (2005b, 49).

Taksonomija moči Barnetta in Duvalla torej v nekoliko spremenjeni in dopoljeni obliki poveže predhodne poglede na moč oziroma obraze moči, kar predstavlja enega izmed poskusov presejanja delitve moči in nujnost širokega razumevanja moči, kar pomeni, da je pri analizi moči nekega subjekta potrebno upoštevati več vidikov, ne samo enega.

V osemdesetih in zgodnjih devetdesetih letih 20. stoletja se zaradi želje po čim širši definiciji političnega omejevanja svobode in ideje, da je izvajanje moči posledica izbire odgovornega akterja, teoretiki razvili strukturni (*'structural'*) vidik moči, ki v izvajanje moči vključi odnos med agenstvom in družbeno strukturo. Vpeljava koncepta strukturna moč v znanost mednarodnih odnosov je v veliki meri gradila bodisi na drugem bodisi na tretjem obrazu moči (Guzzini 1993, 450). Analizo odnosa moči so razširili preko predhodnega diadnega odnosa med subjektom A, ki moč ima, in subjektom B, ki moči nima, samo analizo izvajanja moči pa preko dogodka, v katerem A vpliva na delovanje B. Vseeno pa so zagovarjali, da moč ima obraz oziroma, da agenti, ki posedujejo moč, to moč uporabijo za spremembo neodvisnega delovanja agentov, ki moči nimajo. Ločili so med družbenimi močmi (*'social powers'*) agenta in človeškimi močmi (*'human powers'*) agenta.³⁵ Posledično je celotna moč A dvoplastna: sestavljata jo moč, ki jo ima kot agent sposoben izbire in individuum z osebnimi sposobnostmi in željami, ter družbena moč ali tiste sposobnosti in predpogoji delovanja, ki izhajajo iz sodelovanja v relativno trajnem odnosu z B. Dodajajo, da širša družbena struktura, ki jo definira skupno vedenje/znanje kot posledica skupnih norm in

³⁵ Družbene moči agenta so tiste sposobnosti in predpogoji, ki jih imajo agenti kot rezultat sodelovanja v relativno trajnih družbenih odnosih. Človeške moči pa se nanašajo na predpogoje, ki izhajajo iz osebnega agentstva in osebnih karakteristik (Rile Hayward 1998, 7).

vrednot, omogoča strukturni odnos med A in B, zaradi česar se strukturna moč obeh lahko spremeni (Rile Hayward 1998, 6–8). Ločitev strukturnih moči in človeških moči oziroma moči, ki so nekemu agentu inhrentni, je problematična, saj predpostavlja, da je konstrukcija agenta neodvisna od družbene strukture, kar pomeni, da zanemarja procese socializacije, v kateri se oblikuje identiteta agenta. Pravo 'naravo' agenta je objektivno nemogoče določiti, kar nas pripelje do že omenjene disciplinirajoče moči. Rile Hayward (1998, 12) tako govori o preseganju ideje o obrazih moči in zapiše, da je potrebno rekonceptualizirati moč kot mrežo družbenih omejitev, kot so pravo, pravila, norme, institucije in družbene identitete, ki hkrati omejujejo in omogočajo delovanje vseh akterjev. Objekti moči pa so vendarle lahko tudi subjekti moči, saj lahko s svojim delovanjem spreminjajo družbene omejitve svobode (Rile Hayward 1998, 18).

Pomemben premik izven omenjene razprave o moči pa predstavlja delo Susan Strange (1995), ki izhaja iz politične ekonomije in vzpostavi ločnico med dvema tipoma moči: strukturno in relacijsko. Relacijska moč je dejansko moč v Dahlovi konceptualizaciji moči, strukturno moč pa definira kot »/.../ moč oblikovati in opredeljevati strukture globalne politične ekonomije, znotraj katere potem delujejo druge države, njihove politične ustanove [in] podjetja /.../« (Strange 1995, 30). Strukturna moč je po Strange sestavljena iz štirih primarnih povezanih struktur, ki so nadzor nad varnostjo, nadzor nad proizvodnjo, nadzor nad posojili (financami) ter nadzor nad znanjem, prepričanji in idejami, med njimi pa vladata neodvisnost in medsebojno vplivanje (*ibid.*, 36). V povezavi s strukturno močjo loči še relativno moč, ki se nanaša na sposobnost opredeljevanja strukture okolja odnosov z drugim subjektom (*ibid.*, 31). Strukturna moč je veliko bolj latentna kot relacijska, izvajanje moči je nenamerno, kaže pa se kot spreminjanje obsega možnosti drugega (Guzinni 1993, 456). Strukturna moč torej naslavlja strukture oziroma konstitutivne, neposredne, medsebojne povezave strukturnih pozicij, ki določajo akterje kot družbena bitja, njihove sposobnosti in interese (Barnett in Duvall 2005a, 18), v nasprotju z relacijsko močjo, ki izhaja iz agentstva. Podoben pristop k moči razvije tudi Krasner (1985, 14), ki loči relacijsko moč in meta-moč ('*meta-power*'), pri čemer izhaja iz režimov. Relacijska moč se nanaša na sposobnost vplivanja na vedenje drugih akterjev v nekem režimu, meta-moč pa se nanaša na sposobnost spremeniti sam režim oziroma okolje, ki določa vire moči, ki so relevantni v določenih situacijah, in je tako povezana z idejo strukturne moči. Podobno razlikovanje med mehko močjo ('*soft power*') in trdo močjo ('*hard power*') vpelje že omenjeno delo Nyeja (1990; 2002), ki pa ju razume kot povezana koncepta. V slednjo kategorijo uvrsti vojaško in ekonomsko moč, pri katerima gre za neposredno izvajanje moči, zaradi česar sovпада s

konceptom relacijske moči. Pri mehki moči pa gre za posredno izvajanje moči, ki izhaja iz sposobnosti postavljanja agende in določanja 'normalnega' in zaželjenega v svetovni politiki na način, ki vpliva na oblikovanje preferenc drugih akterjev (Nye 1990, 3. pogl.). Sposobnost oblikovanja preferenc izhaja iz neoprijemljivih virov moči, kot so kultura, ideologija in institucije, ki so z vidika drugih akterjev privlačni, zaradi česar jih želijo posnemati in prevzeti (Nye 2002, 9). Gre torej za izvažanje lastnih vrednot in kulture ter prenos normativne osnove lastnega delovanja v mednarodne strukture, na osnovi česar drugi subjekti razvijejo preference v skladu s to normativno osnovo (Nye 1990, 3. pogl.).

Ključne točke koncepta strukturne moči so torej priznavanje možnosti tako namernega kot nenamernega izvajanja moči, zaradi česar moč med dvema subjektoma ni neposredna, ampak deluje posredno preko struktur, pri čemer gre za neosebno ali ne-agentsko moč. Predvsem zadnja točka je bila podvržena številnim kritikam. Lukes (v Guzzini 1993, 469)³⁶ kritizira, da zaradi nepoudarjanja agenta kot nosilca moči koncept strukturne moči postane sinonim za strukturne omejitve in posledično koncept sam oksimoron. Po mnenju Guzzinija (1993, 470) pa ta kritika ne izhaja iz moči kot inherentne agentom, ampak iz nezadostne konceptualizacije strukture, ki jo je po njegovem mnenju ustrezno opredeliti kot področje intersubjektivnih pravil in praks.³⁷ Moč je tako usmerjena na oblikovanje strukture, ki jo Finnemore (1996, 154) označi kot normativni kontekst, ki na sistematičen in sistemski način oblikuje in omejuje delovanje mednarodnih akterjev. Manners (2002) entiteto, ki je svojo moč v mednarodni skupnosti osnovala na normah, te norme v mednarodni skupnosti tudi spodbuja in širi ter se pri njihovi širitvi primarno poslužuje njihove lastne moči, označi kot normativno moč – termin, ki ga je v literaturi pogosto zaslediti v navezavi na EU.

Koncept strukturne moči je mogoče ustrezno povezati tako s konceptom akterstva kot konceptom navzočnosti v mednarodni skupnosti in Kajnič (2008, 69) ustrezno zapiše, da je strukturna moč posledica tako dejanj kot nedejanj akterjev. Vključuje torej nenamensko vplivanje, kar jo razločuje od zgolj aktersko konceptualizirane moči. Če gre za neagentsko in posredno vplivanje, kot je značilno za strukturno moč, pa se pojavi problem vzročnosti pri analizi izvajanja moči, zaradi česar je izvajanje moči ustrezno razumeti z vidika objekta moči (Berenskoetter 2007, 13). Pri tem je potrebno opazovati spremembe v delovanju objektov moči, ki je posledica delovanja norm. Že Galtung (1973) ugotovi, da EU v največji meri

³⁶ Lukes, Steven. 1977. *Essays in Social Theory*. New York: Columbia University Press, str. 9.

³⁷ Da bi se izognili kritiki ne-agentske narave strukturne moči Guzzini (1993, 471) v razumevanje moči vpelje diado konceptov. Moč, ki vključuje namensko in nenamensko delovanje, veže na agentstvo, vpelje pa termin vladanje ('governance'), ki ga definira kot sposobnost delovanja intersubjektivnih praks, kar pomeni, da izhaja iz neosebnega vplivanja.

poseduje strukturno moč, vendar pa je za ustrezno razumevanje njenega mednarodnega delovanja potrebno upoštevati tudi njeno relacijsko moč. Tako lahko trdimo, da je normativna moč EU, ki jo lahko razumemo kot strukturno moč, če strukture opredelimo s konstruktivističnega vidika, podprta z njeno relacijsko močjo, ki je primarno nevojaške narave.

Normativna moč je torej hkrati strukturna in relacijska. Na prvi pogled priznavanje pomena materialnim sredstvom sicer nasprotuje konstruktivističnim idejam o pomenu norm in vrednot pri določanju strukturnih položajev subjektov v mednarodni skupnosti, vendar pa temu ni tako. Spomniti velja, da konstruktivizem ne zavrača pomena materialnih faktorjev, ampak trdi, da sta njihov pomen in vrednost odvisna od pomena, ki se jim ga pripiše, kar pomeni, da se njihov pomen spreminja skupaj z normami, ki določajo strukturo. Tako se je npr. po koncu hladne vojne zmanjšal pomen vojaških sredstev za doseganje mednarodnega vpliva, večji pomen pa je bil pripisan ekonomskim in diplomatskim sredstvom.

4.2 Normativna moč Evropske unije

V razpravi o EU in njenem položaju ter vlogi v mednarodni skupnosti je široko sprejet pogled, da je EU poseben tip moči, ne samo z vidika institucionalne sestave, ampak tudi z vidika njenih mednarodnih odnosov (Diez 2005, 613). EU je s procesom integracije, samim obstojem in delovanjem spremenila koncept 'normalnega', saj spreminja norme, standarde in določila v mednarodni politiki (Manners 2008b, 45), zaradi česar se je v akademski razpravi o mednarodnem delovanju EU uveljavil izraz EU kot normativne moči,³⁸ katerega ključni vidik je, da je EU drugačna politična entiteta od obstoječih, zaradi česar je nagnjena (*'predisposed'*) k normativnemu delovanju (Manners 2002, 242). Normativna moč EU izhaja iz njene lastne zgodovinske izkušnje (Postel-Vinay 2008, 38) in se jo razume kot prakso, s katero poskuša v mednarodni skupnosti širiti svojo normativno osnovo (Youngs 2004, 416; Edwards 2005, 41), kar postane cilj njenega delovanja.³⁹ Ideja normativne moči torej ne označuje samo specifične entitete v mednarodni skupnosti, ampak pomeni tudi specifične cilje mednarodnega delovanja entitete, tj. postavljanje standardov (Johansson-Nogués 2007, 182). Opozoriti pa velja, da je

³⁸ Ne glede na široko sprejetost tega izraza, pa številni avtorji (Sjursen 2006b; Pace 2007) opozarjajo na odsotnost jasne in natančne definicije normativne moči. Johansson-Nogués (2007, 183) zapiše, da številni avtorji uporabijo koncept za opis vplivnega mednarodnega akterja, ki v mednarodni skupnosti spodbuja in širi norme.

³⁹ Gre za cilje, ki so usmerjeni k spremembi okolja, v katerem nek akter deluje, kot nasprotje ozko definiranim nacionalnim ciljem (Smith 2004b, 13).

vsaka normativna moč tudi strateška, kar pomeni, da so normativna prizadevanja in strateški interesi povezani in težko ločljivi (Diez 2005, 625).

Avtor ideje normativne moči EU je Ian Manners, ki normativno moč konceptualizira na osnovi primera EU, zaradi česar njegovo začetno delo ne podaja jasne definicije niti kriterijev za določitev nekega akterja kot normativne moči. Posledično je njegovo delo sprožilo široko akademsko razpravo o vsebini koncepta in obsežno empirično delo o tem, ali EU dejansko je normativna moč ali ne. Za utemeljevanje normativne moči je nujno razmejiti ta koncept od starejšega koncepta civilne moči, saj imata koncepta mnoge skupne točke, kljub temu pa ju ne moremo enačiti.

Tako so se na odnos med normativno in civilno močjo pojavili različni pogledi. Manners (2002, 240) poudarja, da sta normativna in civilna moč različna koncepta, saj slednji zanemarija pomen idej in norm, kar kaže na nujnost njunega razlikovanja. Na drugi strani pa Diez (2005) civilno moč razume kot specifično obliko normativne moči, v središču katere so točno določene norme, tj. civilne. Prav zaradi povezanosti obeh konceptov pa velja opozoriti na dve ključni, med seboj povezani razliki med njima. Kot prvo razliko je mogoče izpostaviti način doseganja ciljev. Koncept civilne moči poudarja materialne vire, ki so nevojaški, predvsem ekonomski, in fizično moč, koncept normativne moči pa nematerialne načine doseganja ciljev, ki se kažejo kot prenos norm s posnemanjem in prevzemanjem (Manners in Whitman 2003, 385 in 399), kar pomeni, da akter na osnovi samih norm doseže, kar bi se drugače doseglo z materialnimi sredstvi. Povedano drugače, civilna moč je sposobnost uporabljati civilna sredstva, normativna moč pa sposobnost oblikovati koncept 'normalnega' (Manners 2002, 240).

Čeprav se normativna moč v osnovi zanaša na moč samih norm, pa pri njihovi širitvi ne izključuje uporabe materialnih sredstev (Diez 2005; Eriksen 2006; Diez in Manners 2007; Manners 2008a, 2008b). Pri tem je pomembno, da normativna moč ni analitično zvedljiva na druge oblike moči, kar pomeni, da lahko ekonomske spodbude in vojaške sposobnosti podpirajo akterja kot normativno moč, vendar pa je pri naslanjanju zlasti na vojaška sredstva potrebno biti previden. Bolj ko normativna moč gradi na vojaški moči, manj jo je mogoče razločiti od tradicionalnih oblik moči, saj ne gradi več na moči samih norm (Diez in Manners 2007, 180). Druga razlika med konceptoma pa se nanaša na naravo obeh tipov moči. Civilna moč je usmerjena k doseganju 'nacionalnih' ciljev in 'nacionalnih' interesov (Manners 2006, 184), pristop normativne moči pa poudarja usmeritev, ki presega 'nacionalnost', kar pomeni, da »v središče odnosov z drugimi državami postavlja univerzalne norme« (Manners 2002, 241).

Nenazadnje lahko oba koncepta ločimo tudi zgodovinsko, saj sta močno vezana na specifičnost mednarodnega okolja, v katerem sta se razvila. Tako je mogoče ločiti tri faze konceptualizacije EU kot civilne moči. Prva faza sovpada z začetki evropskega povezovanja in s podpisom Rimskih pogodb leta 1957. Kot enega izmed začetnih prispevkov velja izpostaviti že omenjeno Duchênovo (1972) delo, ki koncept civilne moči EU zgradi na njeni vojaški nesposobnosti in posledično priložnosti novega načina delovanja v mednarodni skupnosti, utemeljenega na nevojaških sredstvih. Garant, ki je v tem obdobju omogočil razvoj take vrste moči, so postale ZDA (Whitman 1998, 33). V istem obdobju Twitchett (v Ginsberg 1999, 445)⁴⁰ civilno moč opredeli kot akterja, ki nima razvite vojaške dimenzije, vendar pa lahko vpliva na druge mednarodne akterje z diplomatskimi, gospodarskimi in pravnimi sredstvi. Druga faza razmišljanja o civilni moči EU sovpada s koncem hladne vojne in razvoja enotnega trga, kot predstavnika pa velja omenit Maulla (1990, 92–3), ki v svoji študiji Nemčije in Japonske civilno moč definira kot entiteto, ki se za doseganje nacionalnih ciljev poslužuje nevojaških, predvsem ekonomskih sredstev, poudarja pomen sodelovanja v mednarodni politiki in spodbuja razvoj supranacionalnih struktur za reševanje mednarodnih problemov. Tretja faza pa se začne z razvojem vojaških sposobnosti EU, v kateri se avtorji sprašujejo, ali je EU sploh še mogoče opredeliti kot civilno moč (Smith 2000; Stavridis 2001; Sjursen 2006b).

Sicer pa se različne interpretacije civilne moči gibljejo okrog treh ključnih značilnosti, ki jih lahko označimo kot multilateralizem, nevojaškost in zavezanost mednarodnemu pravu (Smith 2004b, 15; Sjursen 2006a, 172). Te so v večji ali manjši meri značilne tudi za normativno moč, katere konceptualizacija časovno sovpada s koncem bipolarnosti hladne vojne, ki je dala prostor identifikaciji skupnih, 'univerzalnih' norm (Postel-Vinay 2008, 40–1).

Na začetku podpoglavlja o normativni moči sem zapisal, da ne obstajajo natančni in jasni kriteriji za določitev nekega akterja kot normativne moči. Od prve uporabe in vpeljave koncepta v razpravo o moči EU leta 2002 so se številni avtorji (Lavenex 2004; Bicchi 2006; Eriksen 2006; Lerch in Schweltnuss 2006; Manners 2008b) ukvarjali z vsebino samega pojma. Tako je na osnovi njihovega dela mogoče identificirati naslednje ključne značilnosti normativne moči, ki bodo predstavljale osnovo za določitev EU kot normativne moči, in sicer: (1) kozmopolitanska usmeritev s ciljem postavljanja standardov/spremembe normativne strukture; (2) 'univerzalne' norme kot osnova mednarodnega delovanja; (3) uporaba predvsem

⁴⁰ Twitchett, K., ur. 1976. *Europe and the World*. London: Sage.

nematerialnih sredstev oziroma zanašanje na moč norm samih; (4) koherentnost; (5) konsistentnost in (6) reflektivnost ter (7) zavezanost mednarodnemu pravu.

Omenjeni pokazatelji so bolj ali manj močni. Tako je na primer cilj postavljanja standardov in sprememba okolja, v katerem delujejo akterji, v osnovi zelo šibek pokazatelj normativne moči in ga je nujno potrebno podpreti z ostalimi kriteriji. Sprememba okolja (tj. mednarodne skupnosti) je namreč cilj zunanjega delovanja vsakega akterja. Tako Carlsnaes (2005, 335) v svoji definiciji zunanje politike med drugim zapiše, da so »/.../dejanja [zunanje politike] usmerjena proti ciljem, *okoliščinam* [poudaril M. Č.] in akterjem – vladnim in nevladnim – na katere želijo vplivati /.../«. Kot okoliščine je mogoče razumeti normativni kontekst, ki omogoča in omejuje delovanje mednarodnih akterjev (Finnemore 1996, 154). Za določitev nekega akterja kot normativne moči je zato treba pozornost nameniti normativni osnovi mednarodnega delovanja akterja ter predvsem samim načinom širitve norm v povezavi s koherentnostjo, konsistentnostjo in reflektivnostjo.

Zadnji izmed določenih kriterijev za normativno moč je zavezanost mednarodnemu pravu, pri čemer je pomembno, da deluje v skladu z načeli mednarodnega prava tudi, ko to ni skladno z njenimi interesi. Eriksen (2006, 253) pa doda, da mednarodno pravo, h kateremu se mora normativna moč zavezati, ni mednarodno pravo suverenih držav, ampak bolj kozmopolitansko pravo ljudi (*'cosmopolitan law of the people'*). Pri EU se zavezanost kozmopolitanskemu pravu kaže zlasti v spodbujanju varovanja človekovih pravic v mednarodni skupnosti – osredotoča se na državljanske, politične, gospodarske, socialne in kulturne pravice (Evropska komisija 2005, 7).⁴¹ Zavezanost mednarodnemu pravu pa lahko razumemo tudi kot legalno in legitimno uporabo materialnih sredstev pri širjenju norm, kar dejansko pomeni, da se sila lahko uporabi samo v skladu z obstoječimi pravnimi dogovori in s ciljem zagotoviti spoštovanje teh dogovorov (Sjursen 2006b, 245). Iz analize SZVP, EVOP in Evropske varnostne strategije (EVS) je razvidno, da EU potencialno uporabo vojaških sredstev odobrava samo, ko je za to podeljen mandat s strani OZN, k čemur pa se vračam v nadaljevanju.

⁴¹ Od leta 1995 je člen o človekovih pravicah vključen v vse trgovinske in pridružitvene sporazume, sporazume o tehnični in razvojni pomoči. Enako sta tudi vzpostavitev političnega dialoga in diplomatsko prepoznanje pogojena s spoštovanjem človekovih pravic (Smith 2004a, 111).

4.2.1 Normativna osnova delovanja Evropske unije

Široka normativna osnova EU se je razvijala v petdesetih letih od njenega nastanka z vrsto deklaracij, pogodb in politik. Manners (2002, 242) tako identificira pet osrednjih norm, ki sestavljajo *acquis communautaire* in *acquis politique*. Preambula v Pogodbi o Evropski uniji (PEU) navaja naslednje norme: »/.../ zavezanost načelom svobode, demokracije in spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter pravne države«, v enem izmed sledečih odstavkov pa navaja še mir. Te norme bo EU zasledovala v skladu z Evropsko konvencijo o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah (6. in 11. člen PEU) in načeli Ustanovne listine OZN (11. člen PEU), kar tem normam daje 'univerzalni' značaj.⁴²

Ob teh osrednjih normah pa Manners (2008a, 23) identificira še nekatere stranske norme, ki jih je moč zaslediti v številnih dokumentih in delovanju EU, vendar pa nimajo 'univerzalnega' značaja, in sicer družbeno solidarnost, anti-diskriminacijo, trajnostni razvoj, dobro upravljanje in regionalizem – gre za norme, ki si jih EU prizadeva spremeniti v mednarodne standarde. Te norme je mogoče opredeliti kot skupne, saj so jih državljani EU pripravljani podpreti in zagovarjati oziroma jim v najslabšem primeru ne nasprotovati (Manners 2008b, 48). Kot pomemben dokument, ki nakazuje normativno osnovo in usmerjenost EU velja izpostaviti Listino o temeljnih pravicah Evropske unije, ki je bila sprejeta decembra 2000 na zasedanju Evropskega sveta v Nici in prilagojena decembra 2007 v Strassbourgu. Nanjo se v 6. členu PEU sklicuje tudi Lizbonska pogodba, kar pomeni, da bo v primeru uspešne ratifikacije Lizbonske pogodbe postala za države članice pravno zavezujoča. Listina v enem besedilu združuje državljske, politične, ekonomske in socialne pravice državljanov in drugih posameznikov, ki prebivajo na ozemlju EU.

Omenjene norme imajo jasen zgodovinski kontekst – mir in svoboda sta bila ključni značilnosti evropskih politik v povojnem obdobju. Norme demokracije, vladavine prava in človekovih pravic so se uveljavile kasneje, ko je bilo potrebno razlikovanje med demokratično Zahodno Evropo in komunistično Vzhodno Evropo. Te so nato postale ključne značilnosti tranzicije od komunistične vladavine. Norma socialne varnosti je postala pomemben protiukrep liberalizacije, izhajajoče iz Enotne evropske listine (EEL) in Ekonomske in monetarne unije (EMU). Želja po protidiskriminacijskih ukrepih je izšla iz napredne socialne zakonodaje ter zaskrbljujočega rasizma in preganjanja manjšin v zgodnjih 1990-ih. Norma trajnostnega razvoja je postala pomembna na Vrhu v Riu (Rio Earth Summit)

⁴² Sjursen (2006b, 243) kot univerzalne norme opredeli tiste, s katerimi bi se v svobodni in odprti razpravi strinjali vsi, ki jih te norme zadevajo.

in je bila vključena v Pogodbo iz Amsterdama. Norma dobrega upravljanja je postala pomembna po odstopu Evropske komisije leta 1999, zaskrbljujočih dvojnih merilih v zahtevah EU po demokratičnih reformah v Srednji in Vzhodni Evropi ter prepoznanja vloge upravljanja v uspešnih programih pomoči (Manners 2002, 243–4). Izvor normativne osnove delovanja pa je poleg zgodovinskega konteksta njenega nastanka potrebno iskati še v značilnosti EU kot posebne '*polity*' (Sjursen 2006a, 175) ter pravno-politični podlagi njenega delovanja (Manners 2002, 240). Vsi trije faktorji EU tako dajejo osnovo in predpogoj za normativno delovanje v mednarodnih odnosih.

Celoten spekter norm, ki jih EU spodbuja v svojem zunanjem delovanju, tako ni proizvod njenega notranjega razvoja, ampak je rezultat normativne globalizacije, ki se nanaša na vedno širše sprejemanje norm in standardov mednarodnega delovanja, kar pomeni, da EU v svojih mednarodnih odnosih te norme samo reproducira (Smith 2004a, 16–17; Pace 2007, 1051). Sjursen (2006b, 245) pa doda, da nekatere norme, ki jih EU spodbuja, vendarle nimajo podpore v multilateralnem sistemu, kar se še posebej očitno kaže na področju človekovih pravic. Tako mednarodno delovanje EU ne izhaja samo iz 'univerzalnih' norm, ampak gre za akterja, ki si prizadeva tudi lastne standarde spremeniti v mednarodna pravila (Laädi 2008, 4). Zlasti pri širitvi lastnih, specifičnih norm je potrebno ohraniti visoko stopnjo (avto)refleksije (Bicchi 2006, 287), kar je povezano tudi z vprašanjem legitimnosti. Nedvomno je njeno mednarodno delovanje bolj legitimno, če je utemeljeno na 'univerzalnih' normah (Lerch in Schwellnus 2006, 306). Kar je lahko problematično pri spodbujanju lastnih, običajno precej specifičnih norm, je njihova nekritična širitev. Aktersko specifične norme, kot sta v primeru EU normi spoštovanja človekovih pravic in regionalizma, običajno tudi nimajo podpore v multilateralnem sistemu, zaradi česar se je pri njihovi širitvi pogosto nemogoče zanašati na moč njih samih. Tako je širitev norm velikokrat podprta z materialnimi sredstvi, kar pa zastavlja vprašanje uspešnosti prenosa norm v mednarodno skupnost in vzroke delovanja v skladu s temi normami.

4.2.2 Kako Evropska unija širi norme v mednarodni skupnosti?

Če želimo zagovarjati tezo, da je EU normativna moč v mednarodni skupnosti, potem je v njenem mednarodnem delovanju potrebno iskati dokaze, da se pri spodbujanju in širitvi norm poslužuje nematerialnih sredstev oziroma se zanaša na moč samih norm. Kot je že bilo zapisano zgoraj, širitev norm v mednarodni skupnosti poteka preko procesov družbene interakcije, ki so lahko bodisi neposredni ali zgolj posredni kot posledica vpetosti v

normativno strukturo. Tako lahko splošno ločimo agentsko/aktersko in neagentsko/strukturno širjenje norm, pri obeh pa gre za izvajanje moči (Zürn in Checkel 2005, 1046), ki bodisi izhaja iz akterstva bodisi navzočnosti nekega subjekta ali kombinaciji obojega. Pri širitvi norm v mednarodni skupnosti nas zanima predvsem, zakaj subjekti prevzemajo norme in kako ta proces poteka.

Gre za razpravo med racionalističnim in konstruktivističnim prispevkom k širitvi norm, ki pa po mojem mnenju vsak zase na omenjeni vprašanji ne dajeta zadovoljivega odgovora. Zelo površinsko gre med obema pristopoma za razliko med vzroki za delovanje v skladu z normami – racionalizem zagovarja delovanje na osnovi logike posledic, konstruktivizem pa delovanjem na osnovi logike primernosti.⁴³ Za ustrezno razumevanje širitve norm in delovanja v skladu z njimi je zato treba upoštevati oba pristopa, saj je v procesu širitve norm mogoče zaslediti delovanje obeh logik (Finnemore in Sikkink 1998; Checkel 2005).

Širitev norm torej vedno poteka preko procesov interakcije, v katerih se konstruirajo identitete in interesi akterjev, ki se kažejo v spremembah njihovega delovanja kot posledica širitve norm (Alderson 2001, 417) – gre za mednarodno socializacijo, ki predpostavlja strukturno asimetrijo med agentom in objektom socializacije (Schimmelfennig 2000, 117). Schimmelfennig (2000, 111) jo definira kot »proces, ki je usmerjen k ponotranjenju konstitutivnih prepričanj in praks /.../ mednarodnega okolja s strani držav.« Mednarodna socializacija je torej ponotranjenje norm in vrednot, ki konstituirajo mednarodno skupnost, in imajo svoj izvor izven objekta socializacije (Luard 1990, 202). Rezultat uspešne socializacije je delovanje akterja v skladu s temi normami in vrednotami (Checkel 2005, 804), kar pomeni, da imajo akterji v normah nesebične in kolektivne interese – z njimi se identificirajo ali jih ponotranjijo, zaradi česar kolektivni interes ohranjanja norm postane tudi njihov individualni interes (Fearon in Wendt 2005, 61). Alderson (2001, 427) podobno poudarja, da je končni cilj socializacije ponotranjenje norm in ne zgolj delovanja v skladu z njimi.

Mednarodna socializacija vključuje oba vidika širjenja norm, tako agentskega kot neagentskega (Zürn in Checkel 2005), kar pomeni, da lahko ločimo strateško socializacijo

⁴³ Razmerje med logiko posledic in logiko primernosti je mogoče prikazati kot nasprotje med *homo economicus* in *homo sociologicus* (Fearon in Wendt 2005, 60). Prvi predvidno ovrednoti različne poti delovanja na osnovi posledic, ki jih ima neko delovanje za doseganje njegovih ciljev, in izbere tisto pot, ki mu zagotavlja najbolj učinkovita sredstva za doseganje teh ciljev. Drugi pa sledi pravilom in deluje na osnovi navade ali se odloča o svojem delovanju, tako da si zastavi vprašanje o primernem delovanju subjekta (z vlogo, ki mu je pripisana) v določenih okoliščinah. Prvi tako zasleduje logiko posledic, drugi pa logiko primernosti (March in Olsen 1998, 949 in 951).

(Schimmelfennig 2005)⁴⁴ in drug tip, ki ga poimenujem avto-socializacija in poteka zaradi vključenosti v normativno strukturo in se kaže kot prevzemanje norm in vrednot te strukture brez usmerjenih zunanjih (materialnih) spodbud. Podobno Finnemore (1996, 11) razlikuje med poučevanjem, ki je blizu agentskemu vidiku socializacije, in učenjem, ki ga je mogoče povezati z avto-socializacijo.

Pri strateški socializaciji gre za agentsko širjenje norm. Ker je na poti do internalizacije stopnja ponotranjenja norm različna in vedno obstaja možnost deviantnosti, so potrebne materialne in nematerialne spodbude – sankcioniranje – katerih pričakovanje in prejem zagotavljata delovanje v skladu z normami (Schimmelfennig *et al.* 2006, 3). Vendar pa sama ideja spodbud in sankcij postavlja pod vprašaj uspešnost socializacije in posledično delovanje akterjev na osnovi logike primernosti. Če je širjenje norm podprto z materialnimi sredstvi, se povsem legitimno pojavi dvom, ali je možno govoriti o spremembi vedenja kot posledici socializacije ali zgolj kot posledici racionalne izbire. Tako na primer Checkel (2001b, 53) poudarja, da bi socializacija morala potekati brez očitnih materialnih spodbud, saj le-te vedenje spreminjajo s prisilo (Herrmann 2005, 128). Finnemore in Sikkink (1998, 909) pa na osnovi obsežnega empiričnega dela zaključita, da med normami in racionalnostjo sicer obstaja tesna povezava, vendar pa dodajata, da na neki točki procesa socializacije pride do premika od instrumentalnega delovanja do ponotranjenja (*ibid.*, 904), torej od delovanja na osnovi logike posledic k logiki primernosti.

V zadnji fazi strateške socializacije tako sankcije zaradi ponotranjenja norm niso več potrebne. Je pa uspešnost strateške socializacije, torej dejansko ponotranjenje norm, v veliki meri odvisna od predhodnih izkušenj, norm in vrednot objekta socializacije (Checkel 1999, 86), kar pomeni, da je odvisna od kulturnega ujemanja subjekta in objekta socializacije.⁴⁵ Lerch in Schwellnus (2006, 307) podobno ugotovita, da je uspeh širitve norm in vrednot odvisen od tega, ali se objekt socializacije lahko identificira s predlaganimi normami. Pomembno vlogo pa imata tudi koherentnost in konsistentnost delovanja izvoznika norm, k čemur se obračam v nadaljevanju.

Proces strateške socializacije, kot je definiran zgoraj, implicira usmerjeno in namensko delovanje nekega akterja, katerega cilj je sprememba delovanja drugega akterja, kar Finnemore in Sikkink (1998, 910) poimenujeta »strateška družbena konstrukcija«. Obstaja pa

⁴⁴ Podobno Finnemore in Sikkink (1998, 910–11) govorita o strateški družbeni konstrukciji, pri čemer izhajata iz socializacijskega agenta – agenti primerjajo stroške in koristi, cilj njihovega delovanja je maksimizacija koristi s širjenjem lastnih normativnih osnov.

⁴⁵ Checkel (1999, 87) tako govori o kulturnem ujemanju ('*cultural match*'). Gre za kulturno razumevanje, po katerem družbene entitete pripadajo isti ('*common*') družbeni kategoriji, kar konstruira povezavo med njimi. V praksi je mogoče razločiti različne stopnje ujemanja.

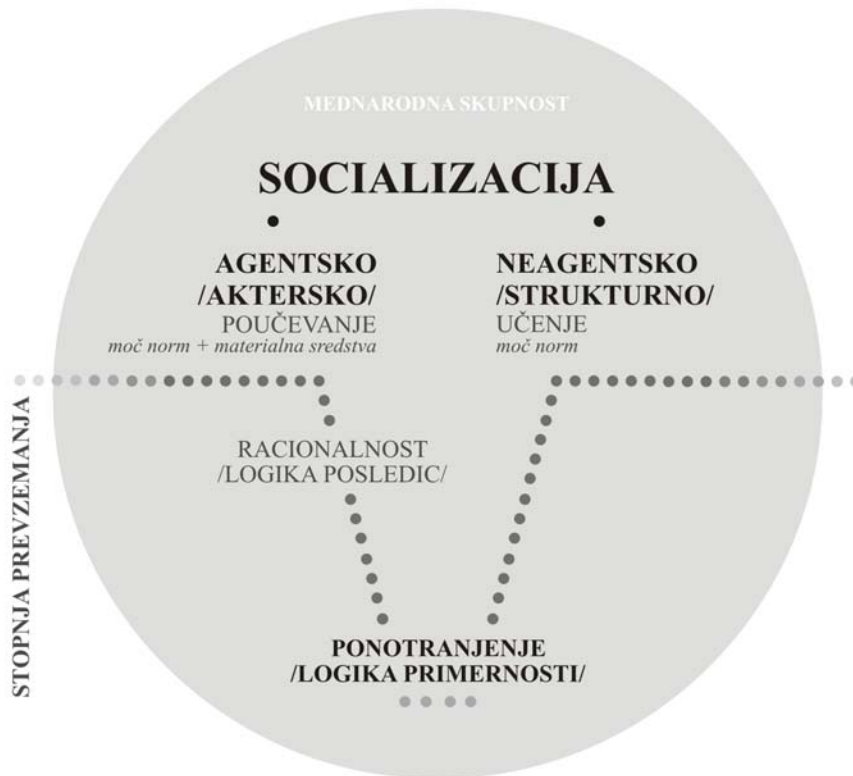
tudi drugi pol mednarodne socializacije, ki se kaže kot učenje ali posnemanje (Finnemore 1996, 11), katerega rezultat je prav tako ponotranjenje norm in posledično sprememba interesov (Checkel 2001a, 560). Gre za neagentsko širjenje norm in je rezultat vpetosti v normativno strukturo. Luard (1990, 202) in Rosencrance (1998, 16) tako ugotavljata, da lahko subjekt prevzame normo na osnovi primera, pri čemer gre za prostovoljno posnemanje željenega vedenja, prevzemanje in sposojanje. Dejansko gre za širitev norm preko neinstrumentalne komunikacije in prepričevanja, ki pa nista vezana na neposreden odnos med dvema subjektoma (Checkel 2001a, 564).

Razlika med obema tipoma je, da v primeru avto-socializacije ne obstaja jasna zunanja spodbuda materialne narave, ki bi nek subjekt obvezovala k spoštovanju norme. Subjekt neko normo tako prevzame zaradi vpetosti v normativno strukturo, torej zato, ker je v procesu identificiranja z njo. Nemogoče pa je trditi, da nek subjekt že od začetke deluje v skladu z normo na osnovi logike primernosti, zaradi česar lahko tudi pri tej obliki socializacije razločimo različne stopnje ponotranjenja norme. Avto-socializacijo bi lahko povezali z vedenjem subjekta, ki ga Checkel (2005, 810) poimenuje igranje vloge. Ta nakazuje premik delovanja subjekta v smeri logike primernosti in označuje nepreračunljivo prilagoditev vedenja. Agenti prevzamejo določene vloge, ker so primerne z vidika strukture, v kateri se nahajajo in delujejo.

Če ta argument nekoliko preoblikujem, lahko zapišem, da agenti prevzemajo določene norme, ker so legitimne in zaželjene v normativni strukturi, v kateri se subjekt nahaja, ne da bi tako delovanje imelo zanj neposredne materialne posledice. Končni cilj pa je seveda tudi tu ponotranjenje in delovanje na osnovi logike primernosti. Tako je drugi pol socializacije ustrezno povezati s strukturo močjo subjekta, torej s sposobnostjo spreminjati in določati kontekst (strukturo) oziroma 'normalno', ki posledično omogoča in omejuje delovanje drugih subjektov oziroma določa možnosti njihove identitete in interesov. Moč 'izvoznika' norm je latentna in se izvaja posredno, preko vpetosti v strukturo. Razlika med obema vidikoma socializacije je prikazana v naslednjem diagramu (glej shemo 4. 2).⁴⁶

⁴⁶ Diagram prikazuje, da proces socializacije poteka z vpetostjo subjektov in objektov socializacije v normativno strukturo. Značilnost agentske socializacije je, da predpostavlja akterstvo, širitev norm pa poteka kot poučevanja, ki se zanaša na moč samih norm ter materialne spodbude, ki zagotavljajo delovanje v skladu z normami. Na drugi strani pa je neagentska socializacija strukturalna, kar pomeni, da ne gre za neposreden odnos med subjekti, ampak je posledica vpetosti v normativno strukturo, širitev norm poteka kot učenje in se zanaša na moč samih norm. Cilj obeh tipov socializacije je ponotranjenje norm s strani objekta socializacije, ki se kaže kot delovanje v skladu z normami na osnovi notranje obveze in prepričanja, da je tako delovanje primerno in zaželeno.

Shema 4. 1: Agentska in neagentska socializacija

Oba vidika širjenja norm zasledimo tudi v primeru EU. Nekoliko bolj očitna, tudi zato, ker jo je lažje opazovati, je za EU agentska širitev norm oziroma strateška socializacija, ki se kaže predvsem skozi ekonomsko in politično pogojevanje (Hilpold 2002; Pippan 2004). Checkel (2005, 809) koncept pogojevanja definira kot vezavo ugodnosti neke države (npr. pomoč in odprtje trga), ki jih zagotavlja druga država ali mednarodna organizacija, na izpolnitev določenih gospodarskih in političnih pogojev. Pogojevanje je postalo pomemben element sporazumov EU s sosednjimi in tretjimi državami v devetdesetih letih 20. stoletja (Larsen 2002, 285),⁴⁷ leta 1995 pa je bilo institucionalizirano kot stalna formula, ki je postala vključena v 1. člen vsakega sporazuma o sodelovanju (Szymanski in Smith 2005, 178). Lahko je pozitivno ali negativno, njegov cilj pa je upoštevanje in ponotranjenje norm s strani objekta socializacije. Pozitivno pogojevanje vključuje nagrade za delovanje v skladu z normami,

⁴⁷ Pravnoformalno sposobnost sklepanja mednarodnih sporazumov ima ES in ji je bila podeljena že z Rimsko pogodbo 1957.

negativno pogojevanje pa se nanaša na kaznovanje v primeru kršitve norm (Pippan 2004, 220), kar pomeni, da lahko EU proti kršiteljici uvede tudi sankcije (Smith 2005, 168).⁴⁸

V povezavi s prakso pogojevanja in prenosom norm je poleg že izpostavljenega problema moči samih norm potrebno opozoriti vsaj še na en problem. Širjenje norm, ki je podprto s pogojevanja lahko privede do napačnega sklepa, kako je do širitve norm dejansko prišlo. Vsakršno pogojevanje namreč onemogoči identifikacijo prenosa norm s posnemanjem in učenjem, kar je povezano z vprašanjem, ali bi do prevzemanja norm prišlo tudi ob odsotnosti materialnih spodbud. Povedano drugače, v določenih primerih bi prejemnik normo sprejel s posnemanjem ali učenjem, vendar pa tega ob prisotnosti pogojevanja ne moremo zagovarjati (Schimmelfennig in Sedelmeier 2004, 662). Sicer pa je uspešnost prenosa norm s pogojevanjem odvisna od treh faktorjev: (i) določenosti (*'determinacy'*) oziroma jasnosti in formalnosti pogojev, (ii) velikosti in hitrosti pridobitve nagrade ter (iii) kredibilnosti pogojevanja, kar pomeni, da mora izvoznik norm biti sposoben ustrezno nagraditi ali sankcionirati prejemnika norm, pri čemer je potrebno pozornost nameniti tudi stroškom akterja, ki izvaja pogojevanje (Schimmelfennig in Sedelmeier 2004, 664–6).

Pogoji, katerih izpolnitev EU veže na pridobitev določenih ugodnosti, so povsem jasno izraženi v sporazumih, ki jih sklene z neko državo, kot podporo pogojevanju pa ima na razpolago številna ekonomska in politična sredstva (Smith 1998, 72), kar zadostuje kriterijem za uspešnost prenosa norm s pomočjo pogojevanja, kot jih identificirata Schimmelfennig in Sedelmeier (2004). Sicer pa lahko ES s tretjimi državami sklene tri vrste sporazumov, in sicer trgovinske sporazume, sporazume o sodelovanju oziroma sporazume o razvojnem sodelovanju ter pridružitvene sporazume (Budd in Roney 1998, 113).⁴⁹ Z vidika razmerja med stroški in koristmi, ki jih pogojevanje (nagrajevanje in kaznovanje) prinaša za EU, Schimmelfennig in Sedelmeier (2004, 665) ugotavljata, da EU z državami pogosteje sklepa trgovinske in pridružitvene sporazume ter sporazume o sodelovanju, kot pa pristopne sporazume, saj ti zanjo predstavljajo večje koristi kot stroške. Sicer si pa EU v zadnjem času prizadeva s tretjimi državami vzpostaviti širok dialog, ki vključuje gospodarske, politične in varnostne vidike. Jedro tega dialoga običajno predstavljajo trgovinski sporazumi, katerih ugodnosti prepričajo tretje države, da sprejmejo še druge politične cilje, ki so pomembni za

⁴⁸ Pripravljenost EU uvesti sankcije se je razvijala postopoma. V prvih dveh desetletjih po podpisu Rimske pogodbe, so bile ekonomske sankcije uvedene dvakrat, in sicer proti Rodeziji leta 1965 in proti Grčiji leta 1967. S pojavom EPS sta se pogostost in raznovrstnost sankcij povečala (Smith 2005, 168).

⁴⁹ Primeri sporazumov so (Smith 2003, 231): trgovinski sporazumi z Baltskimi državami (1994), sporazumi o sodelovanju z državami bivše Sovjetske zveze (1994–), Mehiko (1997), državami ASEAN (1980) ter pridružitveni sporazumi v obliki Cotonou konvencije (nekdanje Lomé konvencije) z državami Afrike, Karibov in Pacifika, Evropskih sporazumov s kandidatkami za članstvo v EU ter Evro-mediteranski sporazumi z Izraelom, Jordanijo, Marokom, Tunizijo in Palestinsko oblastjo.

EU (Smith 2005, 168). Če ohranimo v mislih, da je EU največji svetovni trgovinski blok in izredno pomemben ekonomski akter (Peterson 2008, 202), potem ta sredstva dobijo posebno težo. V osnovi lahko ekonomska sredstva razdelimo na pozitivna in negativna, kar je prikazano v spodnji preglednici.

Preglednica 4. 2: Ekonomska sredstva EU

Negativna ekonomska sredstva	Pozitivna ekonomska sredstva
<i>TRGOVINSKI UKREPI</i>	
embargo	
bojkot	
zvišanje carin	znižanje carin
(neugodno) carinsko diskriminiranje	(ugodno) carinsko diskriminiranje
Ukinitev statusa države z največjimi ugodnostmi	uvedba statusa države z največjim ugodnostmi
črna lista	
(uvozne ali izvozne) kvote	
zavrnitev licenc (za uvoz ali izvoz)	podelitev licenc (za uvoz ali izvoz)
<i>dumping</i>	subvencije (uvozne ali izvozne)
preprečevalni nakupi	neposredni nakup
grožnje z uporabo zgoraj omenjenih sredstev	obljube o uporabi zgoraj omenjenih sredstev
<i>KAPITALSKI UKREPI</i>	
ukinitvev pomoči	neposredna pomoč
	jamstva za investicije
nadzor nad izvozom in uvozom	spodbujanje uvoza in izvoza zasebnega kapitala
(neugodno) obdavčenje	(ugodno) obdavčenje
zamrznitev premoženja	
razlastitev	
zamrznitev članarin mednarodnim institucijam	
grožnje z uporabo zgoraj omenjenih sredstev	obljube o uporabi zgoraj omenjenih sredstev

Vir: Kajnc (2008, 101).

Poleg omenjenih trgovinskih sporazumov in sporazumov o sodelovanju, pa najbolj očitno in učinkovito sredstvo, s katerim EU širi svoje norme v mednarodni skupnosti, nedvomno predstavljajo širitve na nove države članice. Kot primer bom izpostavil največjo širitev v zgodovini EU leta 2004, ko se je integraciji pridružilo desetih držav Srednje in Vzhodne

Evrope ter Ciper in Malta. Želja teh držav po članstvu je EU omogočila izjemno velik vpliv na preoblikovanje njihovih notranjih institucij in širokega spektra javnih politik, kar je seveda bilo povezano s prenosom številnih norm EU v te države (Schimmelfennig in Sedelmeier 2004, 661) – države kandidatke so morale v procesu pristopanja k EU spremeniti številne vidike vladanja, vključujoč postopke sprejemanja javnih politik in medinstitucionalne odnose (Grabbe 2001, 1013). Ta skupina držav je pred pristopom morala izpolniti vrsto političnih in ekonomskih kriterijev, ki so bili določeni na evropskem svetu v Kopenhagenu leta 1993 – gre za t. i. Kopenhagenske kriterije. Politični kriteriji se nanašajo na delovanje institucij, ki morajo zagotavljati spoštovanje načel demokracije, pravne države, človekovih pravic in zaščite manjšin, ekonomski kriteriji pa zahtevajo delujočo tržno ekonomijo in sposobnost soočanja s konkurenčnimi pritiski in tržnimi silami znotraj Unije. Posebej izpostavljen kriterij je še sposobnost prevzema in izvajanja zakonodaje ('*acquis communautaire*') ter obveznosti, ki se nanašajo na izpolnjevanje ciljev politične, ekonomske in monetarne unije (Evropski svet 1993, 13). Kopenhagenskim kriterijem je evropski svet v Madridu leta 1995 dodal še kriterij administrativne usposobljenosti. Ta od kandidatk zahteva, da svoj administrativni aparat prilagodijo tako, da bo le-ta omogočal ustrezen prenos evropske zakonodaje v notranji pravni red in bo nato sposoben izvajati prevzeto zakonodajo (Evropski svet 1995). Evropski svet v Helsinkih leta 1999 pa je še dodal, da morajo kandidatke deliti skupne vrednote in cilje Unije, kot izhajajo iz pogodb (Evropski svet 1999b). Pogoji so tako bili jasni in formalizirani, kredibilnost pogojevanje pa je bila visoka, čeprav je širitev za EU predstavljala relativno visoke stroške (Schimmelfennig in Sedelmeier 2004, 665).

Kot najmočnejše politično orodje pogojevanja EU je bil v procesu pridruževanja nedvomno sam pristop k pogajanjem o članstvu in prehod na naslednjo stopnjo. Vendar pa ne gre za orodje, ki samo po sebi povzročilo spremembe, namen je bolj posredno sramotenje države kandidatke, če ta ne izpolni pogojev za prehod k naslednji stopnji približevanja. EU je to orodje uporabila zgolj v zelo omejenih primerih, ki so se nanašali na vprašanje demokratičnih praks in človekovih pravic (Grabbe 2001, 1021). Primer njegove uporabe predstavlja vprašanje Slovaške leta 1997, ko ji je bil prepovedan pristop k prvemu krogu pristopnih pogajanj, vzrok za to pa je bil neizpolnjevanje demokratičnih kriterijev. Po parlamentarnih volitvah jeseni 1998 in zamenjavi vlade, je Slovaška dobila dovoljenje za začetek pristopnih pogajanj leta 2000 (Schimmelfennig *et al.* 2006, 13).

Pomembni orodji pogojevanja pa sta bili tudi razvojna in tehnična pomoč. EU je bila za države Srednje in Vzhodne Evrope namreč največji zunanji vir pomoči, ki je obsegala tako sredstva Evropske komisije kot bilateralne programe pomoči posameznih držav članic.

Državam kandidatkam so bila v predpristopnem obdobju na voljo sredstva iz treh shem – PHARE (*'Pologne, Hongrie Assistance à la Reconstruction Economique'*), ISPA (*'Instrument for Structural Policies for Pre-Accession'*) in SAPARD (*'Special Accession Programme for Agriculture Development'*). PHARE⁵⁰ je bil zastavljen kot predpristopni instrument za finančno in tehnično pomoč ES in je imel dve prioriteti: prvič, pomagati administracijam držav kandidatk razviti sposobnost implementiranja zakonodaje ES in jih pripraviti za sodelovanje v politikah EU ter drugič, pomagati državam kandidatkam razviti njihovo industrijo in infrastrukturo do ravni EU (Evropska unija 2007a). Sklad ISPA je bil oblikovan leta 2000, državam kandidatkam je zagotavljal podporo pri projektih izgradnje infrastrukture na področjih okoljevarstva in prometa, njegovi cilji pa so bili spoznati države kandidatke s politikami, postopki in temeljnimi načeli EU, pomagati državam kandidatkam doseči okoljevarstvene standarde EU ter nadgraditi in razširiti povezave kandidatk s čezevropskimi prometnimi mrežami (Evropska komisija 2008). Program SAPARD pa je bil poseben program pomoči za kmetijstvo in razvoj podeželja, katerega cilj je bil spodbujanje trajnostnega razvoja kmetijstva in celovitega razvoja podeželja. Namen ukrepov SAPARD je reševanje prednostnih in specifičnih ukrepov prilagajanja kmetijskega in agroživilskega sektorja ter podeželskih območij v državah kandidatkah skupnemu trgu EU in neposredna pomoč tem državam pri pripravah na izvajanje Skupne kmetijske politike po vstopu v EU (Evropska unija 2007b).

Grabbe (2001, 1023) ugotavlja, da je takšna oblika pomoči EU imela neposredne vplive na oblikovanje novih vladnih struktur v državah kandidatkah, saj je njihovo oblikovanje bilo pogoj za prenos finančnih sredstev iz teh shem. Tako so omenjeni instrumenti služili kot podpora socializaciji držav Srednje in Vzhodne Evrope v normativno strukturo, ki jo kot podsistem mednarodnih odnosov (Hill 1993, 322) predstavlja EU. Po propadu političnega in ideološkega sistema so te države potrebovale nove norme in vrednote, na katerih so lahko oblikovale svojo družbo, politiko in identiteto. Norme, ki so izhajale iz komunizma, so namreč bile diskreditirane s strani nasilnih konfliktov (Björkdahl 2005, 257). Tako lahko zagovarjamo, da so države iskale zunanje modele za organizacijo državnega aparata, kar sicer lahko povežemo z avto-socializacijo, vendar pa je zaradi prisotnosti pogojevanja pri širitvi norm povsem nemogoče ugotoviti, ali bi države norme, ki jih spodbuja EU, prevzele tudi ob odsotnosti zunanjih materialnih spodbud. Nekatere države, Poljska, Češka, Slovenija in

⁵⁰ PHARE je bil oblikovan leta 1989 s ciljem rekonstrukcije gospodarstva Poljske in Madžarske, vendar je bil kasneje razširjen na vse države kandidatke ter številne države bivše Jugoslavije in Albanijo (Evropska unija 2007a).

Madžarska so bile že pred pridruženjem EU usmerjene k demokratični konsolidaciji (Schimmelfennig *et al.* 2006, 11), kar pomeni, da bi norme, na kateri je utemeljena EU, najbrž prevzele tudi brez zunanjih spodbud. Sicer se z vstopom v EU predvideva, da so države norme tudi ponotranjile, vendar pa je največ, kar lahko trdimo to, da države delujejo v skladu s temi normami in vrednotami.

Ne glede na visoke finančne stroške, ki so nastali zaradi omenjenih treh programov, pa je EU od širitve imela številne koristi – uspešna socializacije post-komunističnih držav nakazuje zmago Zahoda v hladni vojni, kar dokazuje legitimnost njenih liberalnih norm in vrednot. Poleg tega pa je širitev pomagala okrepiti varnost EU, saj je razširila skupnost stabilnega miru konsolidiranih liberalnih demokracij, EU pa je imela tudi gospodarske koristi, saj je širitev prinesla razširjen trg dobrin, dela in investicij (Schimmelfennig *et al.* 2006, 19). To potrjuje Diezovo (2005, 625) tezo, da je vsaka normativna moč tudi strateška.

4.2.3 Koherentnost, konsistentnost in reflektivnost v mednarodnem delovanju Evropske unije

Koherentnost, konsistentnost in reflektivnost so po mojem mnenju najpomembnejše značilnosti normativne moči, saj gre za značilnosti, ki akterja določijo kot normativno moč kot nasprotje nekritičnemu širjenju lastne zgodovinske izkušnje skozi zunanje delovanje (Lavenex 2004, 695), kar Bretherton in Vogler (2000, 249) označita kot enostavno reprodukcijo samega sebe. Tako je za normativno moč pomembno, da pri spodbujanju norm v mednarodni skupnosti ohrani določeno mero avtorefleksije (Diez 2005, 635), saj se s tem izogne nekritični širitvi lastnih norm in prepričanju, da je lastna izkušnja najboljša in primerna za vse (*'our size fits all'*) (Bicchi 2006, 287). V nasprotnem primeru to lahko odpre pot neo-imperializmu (Johansson-Nogués 2007, 185), osnovanem na moralni odgovornosti do sveta (Eriksen 2006, 253).

Norme in vrednote, ki jih akter spodbuja, morajo tako biti podvržene stalni de- in re-konstrukciji, predvsem z izpostavitvijo nasprotij med diskurzom ter zunanjimi in notranjimi praksami (*Ibid.*, 636), hkrati pa morajo biti podrejene kontekstu, v katerega je usmerjena njihova širitev (Youngs 2004), še posebej, ko so si 'univerzalne' norme v določenih okoliščinah nasprotujoče (Hurrell 2005, 143). Bicchi (2006, 288–9) na primeru EU govori o nujnosti institucionalne reflektivnosti, ki se nanaša na sposobnost institucij EU oziroma oblikovalcev politik, da politike kritično analizirajo in jih prilagodijo v skladu s pričakovanimi učinki na določenem področju. Reflektivnost pa je povezana tudi z vprašanjem

vklučenosti (*'inclusiveness'*) objektov zunanjega delovanja EU v oblikovanje nanje usmerjenih politik – vključenost tako označuje dvoje: prvič, normativno refleksijo s ciljem ugotoviti, ali so norme, ki jih EU spodbuja, subjektom hipotetično skupne, in drugič, vsaj posredno vključenost objektov politike v proces oblikovanja politike (*Ibid.*).

Z (avto)refleksijo se zagotavlja tudi, da je akter v svojih politikah normativno koherenten in konsistenten. Konsistentnost pomeni, da akter tudi sam upošteva in deluje na osnovi norm, ki jih v mednarodni skupnosti spodbuja (Manners 2008b, 56) – gre torej za delovanje na osnovi primera (Eriksen 2006, 258). Tako je za ugotavljanje konsistentnosti potrebno poiskati vzode, ki jih ima EU na razpolago, da v primeru kršitve temeljnih načel sankcionira tudi same države članice. Osnovo za to najdemo v 7. členu PEU (prej člen F.1), v katerem je zapisano, da lahko v primeru hude in vztrajne kršitve temeljnih načel EU s strani države članice, tej državi »nekatero pravice, ki izhajajo iz uporabe te pogodbe /.../, mirujejo, vključno z glasovalnimi pravicami /.../ v Svetu.«

Omenjeni člen je bil prvič v zgodovini EU uporabljen v primeru Avstrije leta 2000, ko je ekstremistična desna stranka Jörga Haiderja vstopila v vlado. Takratne države članice so proti Avstriji uvedle diplomatske sankcije – zamrznjeni so bili vsi bilateralni odnosi, podane so bile omejitve za avstrijske veleposlanike, odrečena pa je bila tudi podpora avstrijski kandidaturi v mednarodnih organizacijah (Weber 2000). Šlo je za precendenčni primer, ki dokazuje, da norme, ki jih EU širi in spodbuja v mednarodni skupnosti, tudi sama upošteva in je v primeru kršitve teh norm pripravljena uvesti sankcije tudi proti državi članici.

Koherentnost pa lahko pomeni dvoje: prvič, da so normativna načela, ki jih akter spodbuja v mednarodni skupnosti, del širše normativne osnove mednarodne skupnosti (Manners 2008b, 56), možno pa jo je razumeti tudi v povezavi z aplikacijo norm in vrednot v mednarodnem delovanju. Franck (v Lerch in Schweltnus 2006, 307–8)⁵¹ tako koherentnost poveže z legitimnostjo nekega pravila (norme) in jo definira kot notranjo in zunanjo skladnost (*'connectedness'*) pravila. Notranja skladnost se nanaša na skladnost posameznih delov in namenov pravila, zunanja skladnost pa se nanaša na skladnost dveh pravil preko skupnih načel. V povezavi koherentnosti z aplikacijo norm pa poudari, da je koherentnost potrebno razločiti od konsistentnosti. Koherentnost ne pomeni samo nediskriminatorne aplikacije neke norme ali pravila na vse subjekte, ampak lahko aplikacijo neke norme označimo kot koherentno tudi v primeru nekonsistentne aplikacije, ki pa mora biti načelno utemeljena in upravičena, da se s tem ne spodkoplje legitimnost norme in privede do dvojnih standardov.

⁵¹ Franck, T. 1990. *The Power of Legitimacy Among Nations*. Oxford: Oxford University Press, str. 143 in 163.

Prvemu vidiku koherentnosti – 'univerzalnosti norm' – je v primeru EU zadoščeno s pogosto referenco na norme in vrednote, ki izhajajo iz sistema OZN in ki jih spodbuja v mednarodni skupnosti, kar jim daje široko mednarodno podporo. Za drugi vidik koherentnosti – nediskriminatorno aplikacijo norm – pa lahko najdemo dokaze v že analizirani širitvi na države Srednje in Vzhodne Evrope. Pri širitvi na omenjene države je EU delovala na osnovi regionalnega pristopa, kar pomeni, da so bile norme enako aplicirane na vse države regije, za vse države pa so bili enaki tudi kriteriji, ki so jih morale izpolniti za doseganje naslednje stopnje v procesu približevanja. Vendar pa taka nediskriminatorna aplikacija norm ni skladna z že izpostavljenim kriterijem reflektivnosti v mednarodnem delovanju normativne moči. Kako torej združiti koherentnost in reflektivnost mednarodnega delovanja akterja?

Vsaj v teorijo problem reflektivnosti norm ni prisoten v primeru vseh norm, ampak samo v primeru nekaterih. Za EU je namreč značilno, da tako od tretjih držav kot držav članic pričakuje delovanje v skladu z istimi normami. Če priznamo obstoj 'univerzalnih' norm, potem so z vidika normativne osnove mednarodnega delovanja EU lahko problematične samo za EU specifične norme – 'univerzalne' norme prav zaradi svoje narave ne zahtevajo reflektivnosti, saj so že inkluzivne (Sjursen 2002, 495). Bicchi (2006, 292) tako ustrezno zapiše, da dokler bo delovanje EU usmerjeno h krepitvi mednarodnega prava, bo njeno delovanje tudi normativno. Zastavlja pa se vprašanje, kako konceptu normativne moči odgovarjajo tiste norme, ki nimajo podpore v multilateralne sistemu – npr. varstvo človekovih pravic, ki ga EU spodbuja v mednarodni skupnosti. V tem primeru se znajdemo bolj v praktični kot normativni zagati, kako zadostiti kriteriju vključenosti, torej kako dejansko vključiti tretje stranke. Eriksen (2006) ugotavlja, da je to vprašanje povezano s problemom anarhičnosti (tj. odsotnosti demokracije) v mednarodni skupnosti, ki ga EU rešuje z delovanjem v smeri spremembe veljavnih pravil mednarodnega prava (Lerch in Schwellnuss 2006, 310). Povedano z drugimi besedami to pomeni, da si EU prizadeva lastna pravila pretvoriti v mednarodnopravno zavezujoča pravila. To tezo bom preverjal na primeru prizadevanj EU za odpravo smrtne kazni, ki je tudi dober primer zanašanja na moč norm samih pri njihovi širitvi.

Jasno, usmerjeno in javno prizadevanje EU za mednarodno odpravo smrtne kazni je precej nov pojav v njenem mednarodnem delovanju prisoten od leta 1997, k čemur so prispevali številni faktorji: uspešno delo Sveta Evrope, ki je leta 1997 odpravo smrtne kazni vzpostavil kot vseevropsko normo, trend odprave smrtne kazni v Evropi in svetu ter prizadevanja nedržavnih akterjev in Evropskega parlamenta, ki je leta 1997 sprejel Resolucijo o odpravi smrtne kazni (Manners 2002, 245–7). Na osnovi teh dogodkov je prišlo do nekaterih

pomembnih premikov. Leta 1998 je EU sprejela smernice za politiko do tretjih držav na področju smrtne kazni – *Guidelines to EU Policy Towards Third Countries on the Death Penalty* – ki določa cilje in sredstva intervencije v tretjih državah. V sprejetih dokumentu EU jasno nakazuje, da bo » /.../ delovala v smeri univerzalne odprave smrtne kazni /.../, kar bo postal »/.../sestavni del njene politike človekovih pravic/.../« (Svet Evropske unije 1998, 1–2). Za doseganje tega cilja pa so navedena tako bilateralna kot multilateralna sredstva, vključujoč iniciative, deklaracije in demarše (*'demarches'*) ter splošno prizadevanje za oblikovanje mednarodne norme prepovedi smrtne kazni (*ibid.*, 2). Drugi pomemben premik je izhajal iz operativnih smernic, ko je Avstrija kot predsedujoča Svetu EU poslala ZDA demaršo glede primera Stanley Faulder proti Teksasu leta 1998. Tretji pomemben premik pa predstavljajo letna poročila EU o človekovih pravicah (Manners 2002, 248). Že leta 1999 je EU začela tudi iniciativo za sprejetje resolucije Generalne skupščine OZN o odpravi smrtne kazni, vendar pa takrat ni bila uspešna, saj je prevladalo mnenje, da je izvajanje smrtne kazni vprašanje vrednot, zaradi česar je pod suvereno pravico vsake države, da o tem odloča sama (Lerch in Schweltnuss 2006, 309). Kljub neuspehu pa je EU istega leta začela z uspešnim sponzoriranjem resolucij o odpravi smrtne kazni na zasedanju Odbora za človekove pravice OZN, s katerimi pozivajo države k postopni odpravi smrtne kazni (*Resolution on the Death Penalty Sponsored by the European Union 1999*).

Že zgoraj sem zapisal, da se EU pri spodbujanju splošne odprave smrtne kazni zanaša na moč samih norm, kar se kaže s pogostim poudarjanjem povezave odprave smrtne kazni s splošno naravo človekovih pravic in vzpostavljenim mednarodnopravnim varstvom človekovih pravic. Ker pa je v mednarodnem pravu smrtna kazen prepovedana le posredno,⁵² si EU prizadeva to pravo argumentirano spremeniti. Tako je že v omenjenem dokumentu Sveta Evropske unije zapisano, da »EU verjame, da odprava smrtne kazni prispeva h krepitvi človekovega dostojanstva in k progresivnemu razvoju človekovih pravic« (Svet Evropske unije 1998, 1).⁵³ Lerch in Schweltnuss (2006, 310) ugotavljata, da povezovanje odprave smrtne kazni s progresivnim razvojem varstva človekovih pravic prispeva k postopnemu procesu oblikovanja novega mednarodnega konsenza glede interpretacije pravice do življenja. K temu prav tako prispeva navezava odprave smrtne kazni na človekovo dostojanstvo – prepoved krutega in nečloveškega ravnanja in kaznovanja – gre za *ius cogens* normo, ki je

⁵² Splošna deklaracija človekovih pravic iz leta 1948 smrtno kazen prepoveduje zgolj implicitno preko pravice do življenja (3. člen).

⁵³ Ta formulacija se redno izraža v letnih poročilih EU o človekovih pravicah (npr. Svet Evropske unije 2006; Svet Evropske unije 2007; Svet Evropske unije 2008).

najverjetneje sprejeta kot univerzalno veljava (Lerch in Schweltnuss 2006, 310). EU se torej v spodbujanju odprave smrtne kazni poslužuje nematerialnih sredstev, z vidika normativne moči še pomembnejša pa je ugotovitev, da se pri tem zanaša na moč samih norm, saj odpravo smrtne kazni opredeljuje kot del univerzalnih človekovih pravic, ki imajo široko multilateralno podporo.

Prizadevanje EU na tem področju pa je podprto tudi s konsistentnostjo njenega zunanjega in notranjega delovanja, vendar pa to lahko trdimo šele od leta 1998, ko je Združeno kraljestvo, kot zadnja članica takratne EU, odpravilo smrtno kazen (Manners 2002, 246). Obstoje smrtne kazni v eni izmed držav članic je bil problematičen z vidika upravičevanja takega zunanjega delovanja predvsem zato, ker EU ni mogla kredibilno zagovarjati, da smrtna kazen predstavlja kršitev univerzalnih človekovih pravic, vse dokler je pravo držav članic nasprotovalo takšni interpretaciji (Lerch in Schweltnuss 2006, 311). Po vzpostavitvi vrednotnega konsenza znotraj EU je ta lahko argument univerzalnosti človekovih pravic uporabila tudi v zunanjem delovanju, ne da bi ji tretje države lahko očitale hipokrizijo.

4.2.4 Mednarodna identiteta Evropske unije kot normativne moči

Koncept normativne moči ni objektivna kategorija, ampak je praksa diskurzivne reprezentacije (Diez 2005, 626). Osrednje vprašanje je torej, kako je EU konstruirana kot normativna moč oziroma, kaj uporaba tega koncepta povzroči (*'what does power do'*) (Guzzini 2007, 23). Za EU kot normativno moč je izrednega pomena lastna prezentacija kot take moči, katere uspeh je na eni strani pogoj, da se bodo drugi akterji strinjali z normami, ki jih EU širi, v smislu, da nanjo ne bodo gledali kot na neo-imperialista (Mitzen 2006, 280), na drugi pa je pomemben za konstrukcijo identitete same EU⁵⁴ kot tudi identitete drugih akterjev (Diez 2005, 614).

Identiteta se namreč konstruira skozi interakcijo in prakso med akterji (Ruggie 1998, 16). V tem smislu diskurz EU kot normativne moči konstruira sebstvo (*'self'*) EU in hkrat poskuša spremeniti vedenje drugih akterjev (Diez 2005, 614). Sedelmeier (2004, 123) ustrezno zapiše, da se diskurz o mednarodnem delovanju EU prepleta z njeno identiteto, ki mora biti oblikovana z dveh vidikov. EU mora tako identiteto ponotranjiti sama, kar se je po mojem

⁵⁴ Za (nacionalno) identiteto je bistvenega pomena skupinska identiteta, ki jo Južnič (1989, 972) definira kot »spoj in dinamično interakcijo med subjektivnim občutkom identitete, privrženostjo skupini ter pripravljenostjo skupine, da individualno identiteto pripozna in ji pripiše tak ali drugačen status.«

mnenju že zgodilo, na kar nakazujejo predvsem vsebine PEU in njenih kasnejših dopolnitev,⁵⁵ hkrati pa mora biti njena identiteta normativne moči sprejeta tudi s strani drugih akterjev mednarodne skupnosti. Pomemben vidik oblikovanja identitete EU kot normativne moči je praksa drugotenja (*'othering'*) (Scheipers in Sicurelli 2007), ki se nanaša na razmejitev ali razločitev sebe od drugega, ki je bodisi nevaren, podrejen ali zgolj drugačen (Diez 2005, 628)⁵⁶ in tako pomeni legitimizacijo samega sebe nasproti drugim (Ezell *et al.* 2003, 281–282). Za EU je značilen predvsem način konstrukcije sebstva in drugih, ki druge predstavlja kot kršitelje 'univerzalnih' norm, s čimer evropska izkušnja postane svetovni standard, cilj EU pa ta standard širiti (Diez 2005, 626).

Na začetku procesa oblikovanja lastne identitete je EU kot drugega opredelila svojo lastno preteklost in vzpostavila diskurz o EU kot akterju, ki je zavezan k normam in vrednotam kot so mir, demokracija in človekove pravice. Skupaj z zunanjim delovanjem to predstavlja osnovo njene mednarodne identitete (Wæver 2000, 279). Ta ni fiksna, ampak je preko družbene interakcije vedno v nastajanju (Hall 1990, 223), se pa utrjuje in stabilizira skozi rutino interakcije s pomembnimi drugimi, kar je pomembno za samo agentstvo subjektov mednarodne skupnosti (Mitzen 2006, 271). V tem procesu se oblikuje množstvo drugih, s katerimi EU vzpostavlja različne odnose, zaradi česar se posledično pojavi različno dojetje EU kot normativne moči, kar postavlja pod vprašaj tako trdnost njene mednarodne identitete kot mednarodne moči in vpliva (Postel-Vinay 2008, 42). Prav zaradi tega je njena mednarodna identiteta normativne moči fluidna (Manners in Whitman 2003, 397), »kompleksna in večplastna« (Manners in Whitman 1998, 238), Diez in Manners (2007, 174) pa menita, da je verjetno edina identiteta, o kateri se lahko strinjajo akterji znotraj EU.

Na tem mestu je potrebno opozoriti še na problem razumevanje mednarodne identitete z vidika sredstev zunanjega delovanja akterja. Tako številni avtorji (Whitman 1998; Stavridis 2001; Smith 2005) vidijo razvoj vojaških sposobnosti EU kot grožnjo njeni mednarodni identiteti normativne moči. Mnogi opozarjajo, da lahko razvoj in sposobnost uporabe vojaških sredstev povzročita neskladje med lastnim občutkom sebstva in zunanjimi percepcijami identitete. Nedvomno razvoj vojaških sposobnosti predstavlja izziv za mednarodno identiteto EU kot normativne moči, predvsem z vidika sprejemanja te identitete s strani drugih

⁵⁵ Tako je v 2. členu PEU zapisano, da je eden izmed ciljev EU »/.../ uveljaviti identiteto na mednarodnem prizorišču /.../«. Iz besedila pogodbe, še posebej njene Preambule, pa je mogoče razbrati, da bo EU svojo identiteto krepila s prenosom norm in vrednot na druge države ter s spodbujanjem teh norm v mednarodni skupnosti.

⁵⁶ V praksi drugotenja se drugega akterja bodisi podredi, bodisi emancipira. Primer podreditve preko prakse drugotenja predstavlja politika EU do Turčije, ki je osnovana na predpostavki, da je Turčija drugačna od EU, vsaj z vidika človekovih pravic, saj na tem področju ne dosega standardov in zahtev kopenhagenskih kriterijev. Primer prakse okrepitve pa predstavlja širitev EU na države srednje in vzhodne Evrope (Sedelmeier 2004, 127).

subjektov, vendar pa sam razvoj te sposobnosti identitete normativne moči ne razgradi. Če upoštevamo predpostavko Mitzen (2006, 283), da je trdnost identitete odvisna od trajnosti interakcije in navade (*'habits'*) oziroma ponavljajočih se vzorcev mednarodnega delovanja akterja, potem bo mednarodna identiteta normativne moči EU obstajala, dokler bodo materialna sredstva podrejena njenemu normativnemu delovanju.

Preden lahko sklenem, ali EU je dejansko mogoče opredeliti kot normativno moč, je treba pozornost nameniti še z vidika normativne moči najbolj problematičnemu delu njenega zunanjega delovanja – tj. razvoju vojaško-obrambnih sposobnosti in uporabi vojaških sredstev, ki se lahko izkažejo kot problematična predvsem v navezavi z nerefektivnostjo pri širitvi norm. Kot opozarjata Bretherton in Vogler (2000, 249), podpora vojaških sredstev pri širitvi norm skupaj z nerefektivnostjo kažeta na pojav neo-imperialistične države v mednarodnih odnosih. Kar dela uporabo vojaških sredstev težavno, je njihova strateška usmeritev, ki se kaže predvsem v zadnjih letih z razvojem EVOP ter oblikovanjem sil za hitro posredovanje in številnih političnih in vojaških odborov za upravljanje vojaških prizadevanj EU. Zaradi naštetih dilem je potrebno proučiti, v kakšnem razmerju so vojaška sredstva in normativno delovanje EU v praksi – so ta sredstva podrejena njenemu normativnemu delovanju ali prevzemajo primarno vlogo v njenem mednarodnem delovanju.

4.3 Vojaška sposobnost Evropske unije

Kot je bilo opozorjeno že na začetku poglavja o normativni moči, koncept normativne moči ne izključuje uporabe vojaških sredstev, dokler so ta podrejena normativnemu delovanju akterja (Diez 2005; Eriksen 2006; Manners 2008a, 2008b). Očiten razvoj vojaških sposobnosti EU je mogoče zaslediti predvsem od začetka devetdesetih let 20. stoletja. V luči tega razvoja se nujno zastavlja vprašanje, ali smo priča propadanju EU kot normativne moči kot posledici razvoja njene vojaške moči ali pa ta vendarle ostaja podrejena njenemu normativnemu delovanju. Ustrezno orodje za ugotavljanje tega predstavlja analiza diskurza v temeljnih dokumentih, ki določajo in omogočajo razvoj vojaških sposobnosti in moči EU. Analiza diskurza PEU, EVOP in EVS bo pokazala, ali akterji znotraj EU le-to konstruirajo kot normativno moč ali pa je razvoj na področju obrambe v obdobju od začetka devetdesetih let 20. stoletja izraz dominantnosti nekega drugega diskurza znotraj EU.

Potrebno je opomniti, da ideja o razvoju vojaških in obrambnih sposobnosti EU ni nekaj novega, ampak se je pojavila že v zelo zgodnji fazi evropskega povezovanja, takrat bolj zaradi

nuje obrambe pred sovjetsko grožnjo in nujnosti vključevanja Zahodne Nemčije v obrambo Zahodne Evrope kot pa politične volje, vendar pa je vprašanje vojaške dimenzije EU ostalo tabu od neuspelega poskusa oblikovanja Evropske obrambne skupnosti (EOS) leta 1954 vse do PEU (McCormick 2007, 72).⁵⁷ Zgodnji premik k enotni evropski varnostni strukturi je predstavljala Zahodnoevropska unija (ZEU), ki je članice zavezovala, da v primeru napada na katerokoli članico prispevajo vso vojaško pomoč in drugo potrebno podporo.⁵⁸ Ker pa so bile vojaške sposobnosti takratnih članic zelo omejene, je bil NATO glavni akter na področju zahodnoevropske varnosti v celotnem obdobju hladne vojne. Šele s koncem bipolarnosti hladne vojne se je pojavil konsenz o večji vlogi EU na varnostno-obrambnem področju (Treacher 2004, 51), ki je bil predvsem posledica zmanjšanja vojaške navzočnosti ZDA v Evropi ter tako zunanjega kot notranjega pričakovanja, da bo EU prevzela odgovornost za lastno varnost. Razvoj vojaških sposobnosti pa naj bi služil tudi kot podpora obstoječim civilnim aktivnostim (Ginsberg 2001, 24).

Pojav vojaške dimenzije EU je torej v veliki meri bil posledica zunanjih pretresov oziroma okoliščin. Ideja o varnostno-obrambni krepitvi EU se je izkristalizirala v PEU z vzpostavitvijo SZVP,⁵⁹ ki omogoča postopno oblikovanje skupne obrambne politike (2. člen PEU). Pogodba v 11. členu (prej člen J.1) navaja cilje SZVP, ki kažejo na normativno in kozmopolitansko usmerjenost njenega zunanjega varnostno-obrambnega delovanja:

/.../ zaščititi skupne vrednote, temeljne interese, neodvisnost in celovitost Unije skladno z načeli Ustanovne listine Združenih narodov, krepiti varnost Unije v vseh njenih oblikah, ohranjati mir in krepiti mednarodno varnost v skladu z načeli Ustanovne listine Združenih narodov in Helsinške sklepne listine ter cilji Pariške listine, tudi s tistimi, ki se nanašajo na zunanje meje, spodbujati mednarodno sodelovanje [ter] razvijati in utrjevati demokracijo in načelo pravne države ter spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

⁵⁷ Pot od prvotne ideje o oblikovanju varnostno-obrambnega vidika in političnega sodelovanja držav članic EU je bila dolga. Postopen razvoj na omenjenih področjih je potekal na preko številnih dokumentov, med katerimi velja izpostaviti Luksemburško poročilo 1970, Londonsko poročilo 1981, Slovesno deklaracijo o Evropski uniji 1983 in Enotno evropsko listino 1987.

⁵⁸ ZEU je bila oblikovana leta 1954, s Pogodbo iz Amsterdama leta 1997 pa je postala vojaško krilo EU z nalogo oblikovati in implementirati odločitve z obrambnimi posledicami (McGiffen 2005, 52).

⁵⁹ SZVP je bila oblikovana kot naslednica Evropskega političnega sodelovanja (EPS). Namen oblikovanja EPS je bil zagotoviti forum, kjer bi države članice razpravljale in sodelovale na tistih področjih zunanje politike, ki jih Rimska pogodba ne omenja (Ginsberg 2001, 2). EPS je kot posvetovalni in neobvezujoč medvladni proces obstajal izven institucij ES (Whitman 1998, 85).

Cilj mednarodnega delovanja EU v okviru SZVP torej ni uresničevanje lastnih ('nacionalnih') interesov, ampak oblikovanje stabilnega in varnega okolja, pri čemer je zavezana k spoštovanju in spodbujanju mednarodnih norm. Še več, referenca na Ustanovno listino OZN in druge mednarodne dokumente namiguje, da EU te norme ocenjuje kot 'univerzalne'. Čeprav se SZVP vzpostavlja z namenom okrepitve vojaškega vidika mednarodne identitete EU (Whitman 1998, 135–6), pa se vendarle zdi, da bo njena vojaška sposobnost razvita kot podpora njenemu normativnemu delovanju, ki bo tako ohranilo primat. Te prvotne aspiracije po vojaško-obrambni sposobnosti so bile sicer velike, vendar pa so se v praksi realizirale precej neuspešno, saj, kot ugotavlja Toje (2005, 118), EU ni bila sposobna uskladiti virov držav članic in jih prevesti v vpliv na širšo mednarodno skupnost. Svoje je k neuspešnosti uporabe vojaških sposobnosti prispevalo tudi dejstvo, da EU ni enoten akter na vojaško-varnostnem področju, kar pomeni, da obstaja rivalstvo med SZVP in nacionalnimi politikami držav članic (Larsen 2002, 284).

PEU v 12. členu (prej člen J.2) določa uresničevanje omenjenih ciljev na naslednje načine: »/.../ z določitvijo načel in splošnih smernic /.../, z odločanjem o skupnih strategijah, s sprejemanjem skupnih ukrepov, s sprejemanjem skupnih stališč [ter] s krepitvijo rednega sodelovanja med državami članicami pri vodenju politike.« EU je na osnovi tega določila proizvedla številne skupne strategije in začela tri vojaške operacije,⁶⁰ ki pa jih Toje (2005, 118) ocenjuje kot tako majhne, da bi ostale neopažene, če ne bi šlo za prve vojaške misije EU.

V želji po večji varnostno-obrambni sposobnosti EU, predvsem v luči dogodkov na Kosovu, so države članice leta 1999 na srečanju v Kölnu osnovale EVOP (Evropski svet 1999a), ki naj bi z vpeljavo stalne vojaške strukture za njeno izvajanje nadgradila SZVP (Boyer 2004, 15). EVOP ima dve ključni komponenti: Petersberške naloge⁶¹ in sile za hitro posredovanje, ki so odgovorne za izvajanje Petersberških nalog. Dogovor o oblikovanju teh sil, ki so postale operativne leta 2003, so države članice dosegle na Evropskem svetu v

⁶⁰ Aprila 2003 je EU začela svojo prvo vojaško operacijo, imenovano Konkordija, s katero je v Makedoniji prevzela odgovornost za izvajanje mirovnega sporazuma med Makedonijo in etničnimi albanskimi uporniki iz leta 2001. Junija istega leta je začela prvo misijo izven Evrope, imenovano Operacija Artemis v Demokratični republiki Kongo, decembra 2004 pa je začela svojo največjo misijo ohranjanja miru Althea v Bosni (Boyer 2004, 17; Toje 2005, 118; McCormick 2007, 75).

⁶¹ Leta 1992 je v Petersbergu v Nemčiji potekalo srečanje zunanjih in obrambnih ministrov članic takratne ZEU, na katerem so se dogovorili, da bo ZEU odgovorna za izvajanje nalog, ki so jih poimenovali Petersberške naloge in so vključevale humanitarne, reševalne, mirovniške in druge operacije kriznega upravljanja, vključno z operacijami vzpostavljanju miru (Smith 2000, 12; McCormick 2007, 73). Leta 1997 so bile vključene v Pogodbo iz Amsterdama (17. člen).

Helsinkih,⁶² kjer so se dogovorili tudi o oblikovanju stalnih politično-vojaških struktur, ki bi EU zagotavljale politične in vojaške smernice za vojaške operacije (Evropski svet 1999b). Vendar pa te sile niso bile oblikovane kot stalna vojska, ampak kot dopolnilo NATO, ki ostaja temelj kolektivne obrambne članice, delujejo pa lahko samo, ko se NATO kot celota odloči, da se v reševanje krize ne bo vključil (*ibid.*).

Leta 2004 so se obrambni ministri držav članic dogovorili še o vzpostavitvi večjega števila manjših enot, ki bi podobno kot sile za hitro posredovanje delovale v okviru operacij OZN. Te samoomejitve avtonomnega vojaškega delovanja EU, skupaj s prevladujočim pogledom o okrepitvi evropskega stebra v okviru NATO (McCormick 2007, 73) napeljujejo na zaključek, da cilj EU ni oblikovati unilateralnih vojaških sposobnosti oziroma evropske vojske, kar pomeni, da daje prednost in primat normativnemu delovanju v mednarodni skupnosti. Iz zaključkov Evropskega sveta (1999b) je tudi razvidno, da bodo vojaške sposobnosti zgolj podpirale in dopolnjevale že obstoječe mednarodno delovanje EU. Podobno ugotavlja Larsen (2002, 284), da je EU vojaška sredstva v svoji zunanji politiki uporabljala v zelo omejenem obsegu, tudi takrat, ko je imela za to možnost.

Dobrih deset let po vzpostavitvi SZVP so države članice sprejele Evropsko varnostno strategijo (EVS), ki predstavlja načrt EU za doseganje večjega globalnega vpliva. Maja 2003 so predsedniki držav in vlad držav članic visokemu predstavniku za SZVP, Javierju Solani, zaupali nalogo pripraviti osnutek evropske varnostne strategije. Končna verzija dokumenta je bila sprejeta še isto leto na decembrskem Evropskem svetu v Rimu (Brimmer 2004, 32). EVS pa vendarle ni dokončno vodilo EU v njenih zunanjih odnosih, ampak jo je potrebno razumeti v kontekstu širšega SZVP/EVOP procesa kot poskus oblikovanja konsenza, kakšna naj bo mednarodna vloga EU (Whitman 2006, 8). Pri analizi EVS je treba upoštevati tudi dejstvo, da je dokument obenem namenjen notranjemu približevanju držav članic na varnostno-obrambnem področju, ki je bilo oslabiljeno predvsem z nasprotujočimi si pogledi na vprašanje iraške krize leta 2003 (Duke 2004, 460), v kateri se je pokazala nesposobnost držav EU za enotno ali vsaj za usklajeno delovanje v tako pomembni krizni situaciji (Overhaus 2004, 3). Analiza EVS je pomembna predvsem z vidika ustreznosti konceptualizacije EU kot normativne moči – če je takšna konceptualizacija še vedno primerna, potem mora biti prevladujoči diskurz EVS v skladu s tem konceptom. Preden začnem z analizo EVS velja

⁶² V besedilu zaključkov Evropskega sveta v Helsinkih (1999) piše, da države članice prostovoljno sodelujejo v EU operacijah in da morajo do leta 2003 biti sposobne v šestdesetih dneh odposlati vojaške sile s 50.000 do 60.000 vojakov, ki bodo nepretrgoma vsaj eno leto zmožne izvajati Petersberške naloge.

opozoriti, da je celotno besedilo napisano zelo neoprijemljivo, kar je posledica dejstva, da predstavlja konsenz takratnih petnajstih držav članic.

EVS identificira »raznolike grožnje, ki jih je težje odkriti in predvideti« (Evropski svet 2003) in izpostavi terorizem, širjenje orožja za množično uničevanje, nedelovanje države oziroma slabo upravljanje in organiziran kriminal. V besedilu je zapisano, da mora EU »prevzeti del odgovornosti za svetovno varnost in izgradnjo boljšega sveta« (Evropski svet 2003, 1), kar kaže, da cilj njenega mednarodnega delovanja ni spodbujanje lastnih interesov, ampak »razvoj močnejše mednarodne družbe, uspešno delujočih mednarodnih institucij in na pravih temelječega mednarodnega prava« (Evropski svet 2003, 9). V besedilu je mogoče zaslediti referenco tako na 'univerzalne' kot bolj specifične norme, med katerimi velja izpostaviti mir, demokracijo, temeljne svoboščine in človekove pravice. Analiza EVS pokaže, da v spopadu z identificiranimi novimi grožnjami uporaba vojaških sredstev ni prva izbira EU, večja vloga je pripisana političnim, ekonomskim in drugim ukrepom. Uporaba vojaških sredstev se kaže kot zadnja možnost za reševanje krize, iz besedila pa lahko razberemo, da mora biti legitimizirana s strani OZN (Evropski svet 2003, 11). Toje (2005, 121) zapiše, da EVS namenom spusti referenco na uporabo sile – niti ne določa dejanskih ciljev in prioritet, niti sredstev in pogojev njihove uporabe. EVS tudi ne vzpostavlja povezave med vojaškimi sredstvi in političnimi cilji, ki naj bi jih s tem dosegli. Kot ustrezen način odzivanja na grožnje vidi učinkoviti multilateralizem (Evropski svet 2003, 9) in preventivno delovanje (Evropski svet 2003, 11).

Učinkoviti multilateralizem se kaže kot sodelovanje v skupnih institucijah, med katerimi izpostavi OZN, NATO, Svetovno trgovinsko organizacijo, Mednarodno agencijo za jedrsko energijo, OVSE in Svet Evrope ter druge regionalne organizacije (Evropski svet 2003). V EVS je zapisano, da se je potrebno zavzemati za širitev članstva teh institucij (Evropski svet 2003, 9), kar lahko povežemo z mednarodno socializacijo držav, ki v sodobno mednarodno skupnost še niso ustrezno integrirane, kar pomeni, da ne delujejo v skladu s prevladujočimi normami in vrednotami. EU želi, da se te države pridružijo mednarodni skupnosti in jim je pri tem pripravljena ponuditi pomoč, hkrati pa opozarja na ceno, ki jo prinaša nadaljnje nesodelovanje (Evropski svet 2003, 10). Overhaus (2004, 4) tako ugotavlja, da so sankcije del zunanjepolitičnih sredstev EU – besedilo pa nakazuje, da gre predvsem za ekonomske sankcije, vezane na trgovinske in razvojne politike (Evropski svet 2003, 10). Drugi vidik spodbujanja multilateralizma pa je ta, da EU želi, »/.../ da bi bile mednarodne organizacije, ureditve in pogodbe učinkovite v boju proti grožnjam mednarodnemu miru in varnosti /.../« (*ibid.*). Med vsemi mednarodnimi institucijami osrednji pomen pripiše OZN in izpostavi, da je

»ena od evropskih prednostnih nalog okrepiti OZN in ji omogočiti, da bo lahko izpolnjevala svoje naloge in učinkovito delovala« (Evropski svet 2003, 10).

Preventivno delovanje pa izhaja iz prepričanja evropskih voditeljev, da »nikoli ni prezgodaj za preprečevanje konfliktov in groženj« (Evropski svet 2003, 7) in se navezuje predvsem na demokracijo in »širjenje dobrega vodenja, podporo družbenim in političnim reformam, boj proti korupciji in zlorabi moči, vzpostavitev pravne države in varstvo človekovih pravic« (Evropski svet 2003, 10). S konceptom preventivnega delovanja pa sta povezana tudi krizno upravljanje in preprečevanje konfliktov, kjer ima EU na razpolago široko paleto tradicionalnih orodij, vključno s političnimi, diplomatskimi, civilnimi in vojaškimi ter trgovinskimi in razvojnimi dejavnostmi (Evropski svet 2003, 11). Tako širok spekter nakazuje celostni pristop EU k reševanju mednarodnih kriz in ne izpostavlja vojaškega delovanje – Mitzen (2006, 283) zapiše, da EVS varnostne prakse in uporabo sile poveže z identiteto normativne moči. To pomeni, da uporaba sredstev prisile v mednarodnem delovanju ne spodkopa mednarodne identitete EU kot normativne moči, kar dokazuje tako ustaljena praksa delovanja in odnosov z drugimi državami kot prevladujoči diskurz analiziranih dokumentov.

5 SKLEP: EVROPSKA UNIJA – NORMATIVNA MOČ?

Manners (2002, 252) je že v zgodnji fazi razmišljanja o EU kot normativni moči zapisal, da normativne moči EU ne moremo določiti na osnovi tega, kar v mednarodni skupnosti dela in govori, ampak na osnovi tega, kar je 'po naravi'. To koncept normativne moči ekskluzivno poveže z EU, saj predpostavlja, da je normativna moč EU posledica njene edinstvene zgodovinske izkušnje, zaradi česar posledično ni mogoče določiti jasnih kriterijev za določitev normativne moči, ki bi bili širše aplikativni. Povedano drugače, analitična vrednost koncepta normativne moči je omejena, vzrok pa je pomanjkanje jasnosti vsebine koncepta. Kar nam Manners (2002, 240), kot avtor ideje o normativni moči EU, pove o samem konceptu je, da se nanaša na sposobnost določiti 'normalno' v mednarodni skupnosti, kar pomeni, da je akter sposoben vplivati na normativno strukturo mednarodne skupnosti. Poleg omenjenega problema o širši neaplikativnosti koncepta, pa se problemu neoprijemljivost koncepta normativne moči ne moremo izogniti niti v primeru EU. Nejasnost kriterijev namreč odpira pot različnim interpretacijam in zaključkom, ali EU je ali ni normativna moč v mednarodni skupnosti.

S ciljem prispevati k reševanju omenjenega problema sem v diplomskem delu zgradil analitični okvir za ugotavljanje normativne moči EU. Identificiral sem sedem kriterijev, na osnovi katerih je mogoče zagovarjati ali lahko nekega akterja označimo kot normativno moč v mednarodni skupnosti. Ti kriteriji so: (1) kozmopolitanska usmeritev s ciljem postavljanja standardov/spremembe normativne strukture; (2) 'univerzalne' norme kot osnova mednarodnega delovanja; (3) uporaba predvsem nematerialnih sredstev pri širitvi in spodbujanju norm oziroma zanašanje na moč norm samih; (4) koherentnost; (5) konsistentnost in (6) reflektivnost ter (7) zavezanost mednarodnemu pravu. Ti kriteriji sami zase ne dajejo zadovoljivega odgovora, ampak se medsebojno podpirajo in dopolnjujejo. Kaj lahko torej zaključim na osnovi raziskovalnega dela?

Osrednja ugotovitev je, da celotnega delovanja EU ne moremo razložiti s konceptom normativne moči, ampak da se EU giblje med civilno in normativno močjo, kar pomeni, da je v njenem mednarodnem delovanju včasih bolj izražen prvi in včasih drugi vidik. Temeljna razlika med konceptoma je v načinu širitve norm v mednarodni skupnosti. Koncept civilne moči namreč poudarja materialne vire, ki so nevojaški, predvsem ekonomski, in fizično moč, koncept normativne moči pa nematerialne načine doseganja ciljev, kar pomeni, da akter na osnovi samih norm doseže, kar bi se drugače doseglo z materialnimi sredstvi.

Kot je bilo prikazano, se je široka normativna osnova EU razvila v petdesetih letih od njenega nastanka. Norme, na katerih je utemeljena in na osnovi katerih deluje, so deloma posledica normativne globalizacije, zaradi česar imajo status 'univerzalne' veljavnosti, deloma pa so povsem specifične in so rezultat njene zgodovinske izkušnje in narave kot posebne politične skupnosti (*polity*). Neodvisno od njihove univerzalnosti pa EU oba tipa norm v mednarodni skupnosti spodbuja, kar dejansko pomeni, da si tudi prizadeva širiti svoj model in svoje norme spremeniti v 'univerzalne', s čemer bi posledično še okrepila svoj strukturni položaj in s tem svojo strukturno moč.

Pri širitvi norm se EU poslužuje tako moči samih norm kot materialnih sredstev, pri čemer so materialne spodbude bolj očitne v primeru širitve specifičnih norm, torej tistih, ki v multilateralnem sistemu nimajo široke podpore. Odsotnost širše podpore tem normam EU dejansko onemogoča, da bi se pri njihovi širitvi lahko sklicevala na njihovo 'univerzalno' veljavnost, zaradi česar je primorana z materialnimi spodbudami preusmeriti tretje države k njihovem spoštovanju in delovanju v skladu z njimi. V praksi se to zelo očitno izraža preko pogojevanja, ki je zlasti od začetka devetdesetih let postala stalnica vseh odnosov s tretjimi državami – tako je npr. člen o človekovih pravicah postal obvezen sestavni del vseh trgovinskih sporazumov in sporazumov o sodelovanju s tretjimi državami. Kot smo videli, pa je pogojevanje še bolj očitno v primeru širitve na nove države članice.

Tako sem v diplomskem delu ugotovil, da se EU zelo pogosto poslužuje materialnih spodbud pri širitvi norm, kar jo precej oddalji od koncepta normativne moči in jo povsem približa konceptu civilne moči. Če uresničevanje nacionalnih interesov, kot eno izmed značilnosti koncepta civilne moči, navežemo na strateško usmeritev EU, tj. v doseganje večje lastne varnosti kot posledici vzpostavitve stabilnega sosedskega in širšega mednarodnega okolja, lahko trdimo, da je širitev norm v mednarodni skupnosti usmerjena prav k uresničevanju lastnih interesov.

Sicer pa EU svoje specifične norme širi tudi s pomočjo moči teh norm samih, kot je bilo prikazano v primeru zavzemanja EU za odpravo smrtne kazni. S spodbujanjem prepovedi smrtne kazni z referenco na 'univerzalne' človekove pravice se razreši tudi problem reflektivnosti pri širitvi norm, saj se predpostavlja, da so 'univerzalne' norme že inkluzivne, kar pomeni, da so vsem subjektom mednarodne skupnosti vsaj hipotetično skupne. Vendarle pa je potrebno opozoriti, da gre pri zavezamanju za odpravo smrtne kazni za bolj izjemo kot pravilo v načinu, kako EU širi svoje specifične norme. Te so namreč zelo redko prilagojene kontekstu, v katerega so usmerjene.

Zelo očiten primer nereflektivnosti predstavlja norma regionalizma, ki se kaže kot prevladujoči pristop EU v odnosu do tretjih držav. Tako Bicchi (2006) na primeru politike EU do sredozemskih držav opozarja, da jih EU v svojih politikah obravnava kot regijo, čeprav so si te države z vidika političnih in kulturnih značilnosti povsem različne in si prizadevajo za vzpostavitev bilateralnih odnosov z EU.

Kot smo videli, pa je kriterij reflektivnosti povezan tudi s kriterijema koherentnosti in konsistentnosti mednarodnega delovanja. Tako kot problem reflektivnosti tudi problem koherentnosti nastopi zgolj v primeru specifičnih norm EU, saj te norme niso del širše normativne osnove mednarodne skupnosti, z gotovostjo pa lahko trdimo, da je EU v svojem mednarodnem delovanju konsistentna, kar pomeni, da tudi sama deluje na osnovi primera, ki ga v mednarodni skupnosti spodbuja.

Če upoštevamo Mannersa, da normativna usmerjenost EU v mednarodni skupnosti izhaja iz njene zgodovinske izkušnje – izkušnja dveh svetovnih vojn in posledično povezovanje držav s ciljem zagotovitve trajnega miru –, potem se kot še posebej velik izziv normativni moči kaže razvoj vojaških sposobnosti EU in njihova strateška usmeritev, ki smo ji priča predvsem od začetka devetdeseti let 20. stoletja. Tako je bilo potrebno ugotoviti, ali so vojaška sredstva podrejena normativnemu delovanju.

Na osnovi analize prevladujočega diskurza v PEU, EVOP in EVS lahko zaključim, da akterji znotraj EU le-to konstruirajo kot normativno moč, kar se kaže skozi pogostim poudarjanjem 'univerzalnih' vrednot, na katerih je utemeljeno njeno mednarodno delovanje. Analiza EVOP in EVS je tudi pokazala, da cilj EU ni oblikovati unilateralnih vojaških sposobnosti, kar kaže na samoomejitev avtonomnega vojaškega delovanja EU, ki bo podrejenu skupnemu (učinkovitemu) multilateralnemu delovanju v okviru NATO in OZN. Ugotovimo pa lahko tudi, da bodo vojaške sposobnosti zgolj podpirale obstoječe mednarodno delovanje EU in da kot ustrezen način reševanja problemov razume preventivno delovanje, usmerjeno v razvoj politične stabilnosti in razvoja civilne družbe.

Na osnovi raziskovalnega dela lahko torej zaključim, da se EU giblje med civilno in normativno močjo. Tako je v njenem mednarodnem delovanju včasih prevladujoč prvi, včasih drugi način delovanja. Oba koncepta pa je mogoče ustrezno povezati tudi s politološkimi konceptualizacijami moči. Če uporabim taksonomijo Barnetta in Duvalla, lahko zapišem, da je normativna moč tako relacijska kot strukturna in da meji na produktivni moč, katere cilj je konstituiranje subjektov skozi vedenje, družbeni diskurz in družbene odnose.

6 LITERATURA

Adler, Emanuel. 2005. Constructivism and International Relations. V *Handbook of International Relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 95–118. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Alderson, Kai. 2001. Making Sense of State Socialization. *Review of International Studies* 27 (3): 415–433.

Allen, David in Michael Smith. 2008. Western Europe's Presence in the Contemporary International Arena. V *International Relations of the European Union, Volume 1*, ur. Wyn Rees in Michael Smith, 200–221. Los Angeles, London, New Delhi in Singapore: Sage Publications.

Bachrach, Peter in Morton S. Baratz. 1971. Two Faces of Power. V *Power*, ur. John R. Champlin, 118–131. New York: Atherton Press.

Baldwin, A. David. 2005. Power and International Relations. V *Handbook of International Relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 177–191. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Barnett, Michael. 2005. Social Constructivism. V *The Globalization of World Politics: An introduction to international relations*, third edition, ur. John Baylis in Steve Smith, 251–270. New York: Oxford University Press.

Barnett, Michael in Raymond Duvall. 2005a. Power in Global Governance. V *Power in Global Governance*, ur. Michael Barnett in Raymond Duvall, 1–32. Cambridge: Cambridge University Press.

--- 2005b. Power in International Politics. *International Organization* 59 (1): 39–77.

Benko, Vlado. 1997. *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2000. *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Bennett, A. LeRoy in James K. Oliver. 2002. *International Organizations: Principles and Issues*, seventh edition. New Jersey: Pearson Education.

Berenskoetter, Felix Sebastian. 2005. Mapping the Mind Gap: A Comparison of US and European Security Strategies. *Security Dialogue* 36 (1): 1–15.

--- 2007. Thinking About Power. V *Power in World Politics*, ur. Felix Berenskoetter in M. J. Williams, 1–22. London in New York: Routledge.

Bicchi, Federica. 2006. 'Our Size Fits All': Normative Power Europe and the Mediterranean. *Journal of European Public Policy* 13 (2): 286–303.

Björkdahl, Annika. 2005. Norm-maker and Norm-taker: Exploring the Normative Influence of the EU in Macedonia. *European Foreign Affairs Review* 10 (2): 257–278.

Boyer, Yves. 2004. The Next Phase of ESDP and the Key Role of the Military: A French View. V *The European Security Strategy: Paper Tiger or Catalyst for Joint Action? – Perspectives from Germany, France, Great Britain and the United States*, German Foreign Policy in Dialogue, Newsletter 5 (13), ur. Marco Overhaus, Hanns W. Maull in Sebastian Harnisch, 15–23. Dostopno prek: <http://www.deutsche-aussenpolitik.de/newsletter/issue13.pdf> (12. april 2009).

Böröcz, József in Mahua Sarkar. 2005. What is the EU? *International Sociology* 20 (2): 153–173.

Bretherton, Charlotte in John Vogler. 2000. *The European Union as a Global Actor*. London: Routledge.

Brglez, Milan. 2008. *Filozofija družbenih ved v znanosti o mednarodnih odnosih: od kritike političnega realizma h kritičnemu ontološkemu realizmu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Brimmer, Esther. 2004. Reflections in the Strategic Mirror: The European Security Strategy and the U.S. National Security Strategy. V *The European Security Strategy: Paper Tiger or Catalyst for Joint Action? – Perspectives from Germany, France, Great Britain and the United States*, German Foreign Policy in Dialogue, Newsletter 5 (13), ur. Marco Overhaus, Hanns W. Maull in Sebastian Harnisch, 32–38. Dostopno prek: <http://www.deutsche-aussenpolitik.de/newsletter/issue13.pdf> (12. april 2009).

Budd, Stanley in Alex Roney. 1998. *The European Union: A Guide Through the EC/EU Maze*, sixth edition. London: Kogan Page Limited.

Bull, Hedley. 1983. Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms? V *The European Community: Past, Present, Future*, ur. Loukas Tsoukalis, 149–164. Oxford: Basil Blackwell.

Carlsnaes, Walter. 2005. Foreign Policy. V *Handbook of International Relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 331–349. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Checkel, T. Jeffrey. 1999. Norms, Institutions and National Identity in Contemporary Europe. *International Studies Quarterly* 43 (1): 83–114.

--- 2001a. Why Comply? Social Learning and European Identity Change. *International Organization* 55 (3): 553–588.

--- 2001b. Social Construction and European Integration. V *The Social Construction of Europe*, ur. Thomas Christiansen, Knud-Eric Jørgenson in Antje Wiener, 50–64. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

--- 2005. International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework. *International Organization* 59 (4): 801–826.

Christiansen, Thomas. 2005. European Intergation and Regional Cooperation. V *The Globalization of World Politics*, third edition, ur. John Baylis in Steve Smith, 579–597. Oxford: Oxford University Press.

Cram, Laura, Desmond Dinan in Neill Nugent. 1999. The Evolving European Union. V *Developments in the European Union*, ur. Laura Cram, Desmond Dinan in Neill Nugent, 353–365. Basingstoke: Macmillan Press.

Curtin, Deirdre M. in Ige F. Dekker. 1999. The EU as a 'Layered' International Organization: Institutional Unity in Disguise. V *The Evolution of EU Law*, ur. Paul Craig in Grainne de Burca, 83–136. Oxford: Oxford University Press.

Dahl, Robert. 1957. The Concept of Power. *Behavioral Science* 2 (3): 201–215.

Diez, Thomas. 2005. Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering 'Normative Power Europe'. *Millenium: Journal of International Studies* 33 (3): 613–637.

--- in Ian Manners. 2007. Reflecting On Normative Power Europe. V *Power in World Politics*, ur. Felix Berenskoetter in M. J. Williams, 173–188. London in New York: Routledge.

Digeser, Peter. 1992. The Fourth Face of Power. *Journal of Politics* 54 (4): 977–1007.

Duchêne, François. 1972. Europe's Role in World Peace. V *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*, ur. Richard Mayne, 32–47. London: Fontana/Collins for Chatham House/PEP.

Duke, Simon. 2004. The European Security Strategy in a Comparative Framework: Does it Make for Secure Alliances in a Better World? *European Foreign Affairs Review* 9 (4): 459–481.

Edwards, Geoffrey. 2005. The Pattern of the EU's Global Activity. V *International Relations and the European Union*, ur. Christopher Hill in Michael Smith, 39–63. Oxford: Oxford University Press.

Eriksen, Erik Oddvar. 2006. The EU – A Cosmopolitan Polity? *Journal of European Public Policy* 13 (2): 252–269.

Evropska komisija. 2005. *Svetovni igravec – Zunanji odnosi Evropske unije*. Luksemburg: Urad za uradne publikacije Evropskih skupnosti.

--- 2008. *Instrument for Structural Policies for Pre-Accession (ISPA)*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/ispa/ispa_en.htm (21. april 2009).

Evropska unija. 2007a. *Phare Programme*. Dostopno prek: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/e50004.htm> (21. april 2009).

--- 2007b. *Pre-accession agricultural instrument (SAPARD)*. Dostopno prek: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l60023.htm> (21. april 2009).

Evropski svet. 1993. *European Council in Copenhagen, 21 – 22 June 1993: Conclusions of the Presidency*. Dostopno prek: <http://ue.eu.int/ueDocs/cmsData/docs/pressdata/en/ec/72921.pdf> (16. april 2009).

--- 1995. *Madrid European Council, 15 and 16 December 1995: Presidency Conclusions*. Dostopno prek: http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/00400-C.EN5.htm (16. april 2009).

--- 1999a. *Cologne European Council, 3 – 4 June 1999: Conclusion of the Presidency*. Dostopno prek: http://www.europarl.europa.eu/summits/kol2_en.htm (12. april 2009).

--- 1999b. *Helsinki European Council, 10 and 11 December 1999: Presidency Conclusions*. Dostopno prek: http://www.europarl.europa.eu/summits/hel_en.htm (12. april 2009).

--- 2003. *Evropska varnostna strategija – Varna Evropa v boljšem svetu*. Dostopno prek: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/sl/03/st15/st15895.sl03.pdf> (31. marec 2009).

Ezell, D. Elizabeth, Martin Seeleib-Kaiser in Edward A. Tiryakian. 2003. National Identity Issues in the New German Elites: A Study of German University Students. *International Journal of Comparative Sociology* 44 (4): 208–308.

Fearon, James in Alexander Wendt. 2005. Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View. V *Handbook of International Relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 52–72. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Finnemore, Martha. 1996. *National Interests in International Society*. Ithaca in London: Cornell University Press.

--- in Kathryn Sikkink. 1998. International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization* 52: 887–917.

Galtung, Johan. 1973. *The European Community: A Superpower in the Making*. Oslo: Universitetsforlaget in London: George Allen & Unwin, Ltd.

Ginsberg, H. Roy. 1999. Conceptualizing the European Union as an International Actor: Narrowing the Theoretical Capability-Expectations Gap. *Journal of Common Market Studies* 37 (3): 429–454.

--- 2001. *The European Union in International Politics: Baptism by Fire*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.

Grabbe, Heather. 2001. How Does Europeanization Affect CEE Governance? Conditionality, Diffusion and Diversity. *Journal of European Public Policy* 8 (6): 1013–1031.

Grilc, Peter in Tomaž Ilešič. 2001. *Pravo Evropske unije, prva knjiga*. Ljubljana: Pravna fakulteta.

Guzzini, Stefano. 1993. Structural Power: The Limits of Neorealist Power Analysis. *International Organization* 47 (3): 443–478.

--- 2007. The Concept of Power: A Constructivist Analysis. V *Power in World Politics*, ur. Felix Berenskoetter in M. J. Williams, 23–42. London in New York: Routledge.

--- in Anna Leander. 2001. A Social Theory for International Relations: An Appraisal of Alexander Wendt's Theoretical and Disciplinary Synthesis. *Journal of International Relations and Development* 4 (4): 316–338.

Hall, Stuart. 1990. Cultural Identity and Diaspora. V *Identity: Community, Culture, Difference*, ur. Jonathan Rutherford, 222–237. London: Lawrence and Wishart.

Hay, Colin. 2002. *Political Analysis*. Houndmills: Palgrave Macmillan.

Herrmann, K. Richard. 2005. Linking Theory to Evidence in International Relations. V *Handbook of International Relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 119–136. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Hill, Christopher. 1990. European Foreign Policy: Power Bloc, Civilian Model – or Flop? V *The Evolution of an International Actor: Western Europe's New Assertiveness*, ur. Reinhardt Rummel, 31–55. Boulder, San Francisco in Oxford: Westview Press.

--- 1993. The Capability-Expectations Gap, or Conceptualizing Europe's International Role. *Journal of Common Market Studies* 31 (3): 305–328.

--- 1998. Closing the capabilities-expectations gap. V *A Common Foreign Policy for Europe? Competing visions of the CFSP*, ur. John Peterson in Helene Sjursen, 18–38. London in New York: Routledge.

Hilpold, Peter. 2002. EU Development Cooperation at a Crossroads: The Cotonou Agreement of 23 June 200 and the Principle of Good Governance. *European Foreign Affairs Review* 7 (1): 53–72.

Hix, Simon. 2006. Introduction: Europe as a Political System: Comparative Politics and Governance Approaches to Integration. V *Debates on European Integration: A Reader*, ur. Mette Eilstrupp-Sangiovanni, 342–356. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

--- 2007. The European Union as a Polity. V *Handbook of European Union Politics*, ur. Knud Erik Jørgensen, Mark A. Pollack in Ben Rosamond, 141–158. London: Sage Publications.

Holsti, Kalevi Jacques. 1995. *International Politics: A Framework for Analysis*, seventh edition. New Jersey: Prentice-Hall.

Hurrell, Andrew. 2005. Norms and Ethics in International Relations. V *Handbook of International Relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 137–154. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.

Jachtenfuchs, Markus. 2007. The European Union as a Polity. V *Handbook of European Union Politics*, ur. Knud Erik Jørgensen, Mark A. Pollack in Ben Rosamond, 141–158. London: Sage Publications.

Jackson, Robert in Georg Sørensen. 2007. *Introduction to International Relation*, third edition. Oxford in New York: Oxford University Press.

Johansson-Nogués, Elisabeth. 2007. The (Non)-Normative Power EU and the European Neighbourhood Policy: An Exceptional Policy for an Exceptional Actor? *European Political Economy Review* 7: 181–194.

Južnič, Stane. 1989. Nacija kot identiteta v protislovljih sodobnega sveta. *Teorija in praksa* 26 (8–9): 970–974.

Kajnič, Sabina. 2008. *Razvoj evropske zunanje politike od Evropskega političnega sodelovanja do evropske varnostne in obrambne politike*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Klabbers, Jan. 1998. Presumptive Personality: The European Union in International Law. V *International Law Aspects of the European Union*, ur. Martti Koskenniemi, 231–253. Haag, London in Boston: Kluwer Law International.

--- 2002. *An Introduction to International Constitutional Law*. Cambridge: Cambridge University Press.

Knodt, Michèle in Sebastiaan Princen. 2003. Understanding the EU's External Relations: The Move From Actors to Processes. V *Understanding the European Union's External Relations*, ur. Michèle Knodt in Sebastiaan Princen, 195–208. London: Routledge.

Krasner, Stephen. 1985. *Structural Conflict: The Third World Against Global Liberalism*. Berkley in Los Angeles: University of California Press.

Laïdi, Zaki. 2008. European Preferences and Their Reception. V *EU Foreign Policy in a Globalized World: Normative Power and Social Preferences*, ur. Zaki Laïdi, 1–21. London: Routledge.

Laffan, Brigid. 2001. The European Union Polity: A Union of Regulative, Normative and Cognitive Pillars. *Journal of European Public Policy* 8 (5): 709–727.

Larsen, Henrik. 2002. The EU: A Global Military Actor? *Cooperation and Conflict* 37 (3): 283–302.

Lavenex, Sandra. 2004. EU External Governance in »Wider Europe«. *Journal of European Public Policy* 11 (4): 680–700.

Lerch, Marika in Guido Schweltnus. 2006. Normative by Nature? The Role of Coherence in Justifying the EU's External Human Rights Policy. *Journal of European Public Policy* 13 (2): 304–321.

Listina Evropske unije o temeljnih pravicah. 2000. Dostopno prek: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007-0573+0+DOC+XML+V0//SL> (13. avgust 2009).

Lizbonska pogodba. 2007. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:SL:HTML> (13. avgust 2009).

Luard, Evan. 1990. *International Society*. Basingstoke in London: Macmillan Press.

Lukes, Steven, ur. 1986. *Power*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.

--- 2005. *Power: A Radical View*, second edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Manners, Ian. 2002. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies* 40 (2): 235–259.

--- 2006. Normative Power Europe Reconsidered: Beyond the Crossroads. *Journal of European Public Policy* 13 (2): 182–199.

--- 2008a. The Normative Power of the European Union in a Globalised World. V *EU Foreign Policy in a Globalized World: Normative Power and social preferences*, ur. Zaki Laidi, 23–37. London: Routledge.

--- 2008b. The Normative Ethics of the European Union. *International Affairs* 84 (1): 45–61.

Manners, Ian in Richard G. Whitman. 1998. Towards Identifying the International Identity of the European Union. *Journal of European Integration* 21 (2): 231–249.

--- 2003. The 'Difference Engine': Constructing and Representing the International Identity of the European Union. *Journal of European Public Policy* 10 (3): 380–404.

March, James G. in Johan P. Olsen. 1998. The Institutional Dynamics of International Political Orders. *International Organization* 52 (4): 943–969.

Marks, Garry, Lisbeth Hooghe in Kermit Blank. 2006. European Integration from the 1980s: State-centric vs Multi-level Governance. V *Debates on European Integration: A Reader*, ur. Mette Eilstrup-Sangiovanni, 357–377. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Marsh, Steve in Hans Mackenstein. 2005. *The International Relations of the European Union*. Edinburgh: Pearson Education Limited.

Mauil, W. Hans. 1990. Germany and Japan: The New Civilian Powers. *Foreign Affairs* 69 (5): 91–106.

McCormick, John. 2007. *The European Superpower*. Basingstoke in New York: Palgrave Macmillan.

McGiffen, P. Steven. 2005. *The European Union: A Critical Guide*. London: Pluto Press.

Mitzen, Jennifer. 2006. Anchoring Europe's Civilizing Identity: Habits, Capabilities and Ontological Security. *Journal of European Public Policy* 13 (2): 270–285.

Morgenthau, J. Hans. 1995. *Politika med narodi: borba za moč in mir*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Nye, S. Joseph. 1990. Soft Power. *Foreign Policy* 80: 153–171.

--- 2002. *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone*. Oxford: Oxford University Press.

Onuf, Nicholas Greenwood. 1989. *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: University of South Carolina Press.

Overhaus, Marco. 2004. Editorial. V *The European Security Strategy: Paper Tiger or Catalyst for Joint Action? – Perspectives from Germany, France, Great Britain and the United States*, German Foreign Policy in Dialogue, Newsletter 5 (13), ur. Marco Overhaus, Hanns W. Maull in Sebastian Harnisch, 3–14. Dostopno prek: <http://www.deutsche-aussenpolitik.de/newsletter/issue13.pdf> (12. april 2009).

Pace, Michelle. 2007. The Construction of EU Normative Power. *Journal of Common Market Studies* 45 (5): 1041–1064.

Peterson, John. 2008. The EU as a Global Actor. V *The European Union: How Does it Work?*, second edition, ur. Elizabeth Bomberg, John Peterson in Alexander Stubb, 201–221. Oxford: Oxford University Press.

Pettman, Ralph. 2000. *Commonsense Constructivism or The Making of World Affairs*. Armonk, New York in London: M.E. Sharpe.

Phinnemore, David. 2003. Towards European Union. V *European Union Politics*, ur. Michelle Cini, 46–62. Oxford: Oxford University Press.

Pippan, Christian. 2004. The Rocky Road to Europe: The EU's Stabilisation and Association Process for the Western Balkans and the Principle of Conditionality. *European Foreign Affairs Review* 9 (2): 219–247.

Postel-Vinay, Karoline. 2008. The History of European Normative Power. V *EU Foreign Policy in a Globalized World: Normative Power and Social Preferences*, ur. Zaki Laidi, 38–49. London: Routledge.

Rile Hayward, Clarissa. 1998. De-Facing Power. *Polity* 31 (1): 1–22.

Rosamond, Ben. 2000. *Theories of European Integration*. Basingstoke in New York: Palgrave.

--- 2003. New Theories of European Integration. V *European Union Politics*, ur. Michelle Cini, 109–127. Oxford: Oxford University Press.

Rosencrance, Richard. 1998. The European Union: A New Type of International Actor. V *Paradoxes of European Foreign Policy*, ur. Jan Zielonka, 15–23. Haag, London in Boston: Kluwer Law International.

Rothgeb, M. John. 1993. *Defining Power: Influence and Force in the Contemporary International System*. New York: St. Martin's Press.

Rourke, T. John. 2001. *International Politics on the World Stage*, eight edition. Guilford: McGraw-Hill/Dushkin.

Ruggie, G. John. 1998. *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*. London in New York: Routledge.

Scheipers, Sibylle in Daniela Sicurelli. 2007. *Empowering Africa: Normative Power in EU-Africa Relations*. Dostopno prek: <http://www.unc.edu/euce/eusa2007/papers/sicurelli-d-09i.pdf> (21. november 2008).

Scimmelfennig, Frank. 2000. International Socialization in the New Europe: Rational Action in an Institutional Environment. *European Journal of International Relations* 6 (1): 109–139.

--- 2005. Strategic Calculation and International Socialization: Membership Incentives, Party Constellations, and Sustained Compliance in Central and Eastern Europe. *International Organization* 59 (4): 827–860.

--- in Ulrich Sedelmeier. 2004. Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe. *Journal of European Public Policy* 11 (4): 661–679.

---, Stefan Engert in Heiko Knobel. 2006. *International Socialization in Europe: European Organizations, Political Conditionality and Democratic Change*. Basingstoke in New York: Palgrave Macmillan.

Schmitter, Philippe C. 1998a. Examining the Present Euro-Polity with the Help of Past Theories. V *Governance in the European Union*, ur. Gary Marks, Fritz Scharpf, Philippe Schmitter, and Wolfgang Streeck, 121–150. London: Sage Publications.

--- 1998b. Imagining the Future of the Euro-Polity with the Help of New Concepts. V *Governance in the European Union*, ur. Gary Marks, Fritz Scharpf, Philippe Schmitter, and Wolfgang Streeck, 15–59. London: Sage Publications.

Sedelmeier, Ulrich. 2004. Collective Identity. V *Contemporary European Foreign Policy*, ur. Walter Carlsnaes, Helene Sjursen in Brian White, 123–140. London: Sage Publications.

Shaw, Jo in Antje Wiener. 2000. The Paradox of the 'European Polity'. V *The State of the European Union: Risk, Reform, Resistance and Revival*, ur. Marian Cowles Green in Michael Smith, 64–88. Oxford: Oxford University Press.

Simoniti, Iztok. 1996. Svet po 1990. letu. V *Svetovna politika : izbira možnosti*, Bruce M. Russett in Harvey Starr, 9–60. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Sjursen, Helene. 2002. Why Expand? The Question of Legitimacy and Justification in the EU's Enlargement Policy. *Journal of Common Market Studies* 40 (3): 491–513.

--- 2006a. What Kind of Power? *Journal of European Public Policy* 13 (2): 169–181.

--- 2006b. The EU as a 'Normative' Power: How Can This Be? *Journal of European Public Policy* 13 (2): 235–252.

Smith, E. Karen. 1998. The Instruments of European Union Foreign Policy. V *Paradoxes of European Foreign Policy*, ur. Jan Zielonka, 67–85. Haag, London in Boston: Kluwer Law International.

--- 2000. The End of Civilian Power EU: A Welcome Demise or Cause for Concern? *International Spectator* 35 (2): 11–28.

--- 2003. EU External Relations. V *European Union Politics*, ur. Michelle Cini, 229–245. Oxford: Oxford University Press.

--- 2004a. *European Union Foreign Policy in a Changing World*. Cambridge: Blackwell Publishing Inc.

--- 2004b. *The Making of EU Foreign Policy: The Case of Eastern Europe*, second edition. Basingstoke in New York: Palgrave Macmillan.

Smith, Michael. 2005. Implementation: Making the EU's International Relations Work. V *International Relations and the European Union*, ur. Christopher Hill in Michael Smith, 154–175. Oxford: Oxford University Press.

Splošna deklaracija človekovih pravic. 1948. Dostopno prek: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=102> (23. april 2009).

Stavridis, Stelios. 2001. »Militarising« the EU: The Concept of Civilian Power Revisited. *International Spectator* 36 (4): 43–50.

Sterling-Folker, Jennifer, ur. 2006. *Making Sense of International Relations Theory*. Boulder in London: Lynne Reinner Publishers.

Stern, Geoffrey. 2000. *The Structure of International Society: An Introduction to the Study of International Relations*, second edition. London in New York: Continuum.

Strange, Susan. 1995. *Države in trgi*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Svet Evropske unije. 1998. *Guidelines to EU Policy Towards Third Countries on the Death Penalty*. Dostopno prek: <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/Guidelines%20DeathPenalty.pdf> (22. april 2009).

--- 2006. *EU Annual Report on Human Rights*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/external_relations/human_rights/doc/report_06_en.pdf (23. april 2009).

--- 2007. *EU Annual Report on Human Rights*. Dostopno prek: <http://www.auswaertigesamt.de/diplo/en/Europa/Aussenpolitik/EU-MRBericht2007.pdf> (23. april 2009).

--- 2008. *EU Annual Report on Human Rights*. Dostopno prek: <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/st14146-re02.en08.pdf> (23. april 2009).

Szymanski, Marcela in Michael E. Smith. 2005. Coherence and Conditionality in European Foreign Policy: Negotiating the EU-Mexico Global Agreement. *Journal of Common Market Studies* 43 (1): 171–192.

Tannenwald, Nina. 2005. Ideas and Explanation: Advancing the Research Agenda. *Journal of Cold War Studies* 7 (2): 13–42.

Toje, Asle. 2005. The 2003 European Security Strategy: A Critical Appraisal. *European Foreign Affairs Review* 10: 117–133.

Treacher, Adrian. 2004. From Civilian Power to Military Actor: The EU's Resistable Transformation. *European Foreign Affairs Review* 9 (1): 49–67.

Treaty Establishing a Constitution for Europe. 2004. Dostopno prek: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/europeanconstitution.html> (17. avgust 2009).

Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts. 1997. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D.html> (12. april 2009).

Treaty on European Union. 1992. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M.html> (12. april 2009).

UN Commission on Human Rights. 1999. *55th Session, Resolution on the Death Penalty, Sponsored by the European Union*. Dostopno prek: http://www.eurunion.org/eu/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=1964 (23. april 2009).

Wæver, Ole. 2000. The EU as a Security Actor: Reflections From a Pessimistic Constructivist on Post-Sovereign Security Orders. V *International Relations Theory and the Politics of European Integration: Power, Security and Community*, ur. Morten Kelstrup in Michael Williams, 250–294. London: Routledge.

Wallace, Helen, William Wallace in Mark A. Pollack, ur. 2005. *Policy-Making in the European Union*, fifth edition. Oxford: Oxford University Press.

Weber, Peter. 2000. Austria and EU: Sanctions Against Haider. *Suite 101*, 4. marec. Dostopno prek: http://suite101.com/article.cfm/european_politics/34816/ (12. april 2009).

Wendt, Alexander. 1987. The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization* 41 (3): 335–370.

--- 1992. Anarchy Is What States Make Of It. *International Organization* 46 (2): 391–425.

--- 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Weingerl, Aleš. 2003. Mednarodnopravna osebnost Evropske unije. V *Prihodnost Evropske unije: zbornik*, ur. Slavko Gaber, Zlatko Šabič in Mitja Žagar, 146–179. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije.

Whitman, G. Richard. 1997. The International Identity of the European Union: Instruments as Identity. V *Rethinking the European Union: Institutions, Interests and Identities*, ur. Alice Landau in Richard G. Whitman, 54–71. Basingstoke: Macmillan Press.

--- 1998. *From Civilian Power to Superpower? The International Identity of the European Union*. London: Macmillan Press.

--- 2006. Road Map for a Route March? (De-)civilianizing Through the EU's Security Strategy. *European Foreign Affairs Review* 11 (1): 1–15.

Youngs, Richard. 2004. Normative Dynamics and Strategic Interests in the EU's External Identity. *Journal of Common Market Studies* 42 (2): 415–435.

Zürn, Michael in Jeffrey T. Checkel. 2005. Getting Socialized to Build Bridges: Constructivism and Rationalism, Europe and the Nation-State. *International Organization* 59 (4): 1045–1079.